

Stowarzyszenie Dolina Pilicy

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2023-2027

dla obszaru gmin: Aleksandrów, Czerniewice, **Inowódz**, Lubochnia, Mniszków, Poświętne, Rzeczyca,
Sławno, Tomaszów Mazowiecki, Wielgomłyny
oraz obszaru miast i gmin: Drzewica, **Inowódz**, Przedbórz, Sulejów, Wolbórz, Opoczno

Spis treści	
Rozdział I Charakterystyka partnerstwa lokalnego	4
I.1. Nazwa i forma prawna	4
I.2. Opis procesu tworzenia partnerstwa	4
I.2.1 Proces tworzenia partnerstwa	4
I.2.2 Wykorzystanie potencjału partnerstwa do przygotowania i wdrażania LSR na lata 2023-2027	7
I.3. Ogólny opis struktury LGD	8
I.4. Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego	9
I.5 Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym oraz mechanizmy w zakresie zarządzania	10
I.6 Wykazanie dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD	11
I.7 Standardy partnerstwa	12
Rozdział II Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR	13
II.1 Zwięzły opis obszaru objętego LSR wraz z mapą	13
II.2 Spójność społeczna, gospodarcza i środowiskowa	14
II.2.1 Uwarunkowania środowiskowe	14
II.2.2 Uwarunkowania społeczno-gospodarcze	15
Rozdział III Partycypanyjny charakter LSR	21
III.1 Partycypacja podczas przygotowania LSR	21
III.2 Partycypacja w czasie wdrażania LSR	25
III.2.1 Aktualizacja LSR:	26
III.2.2 Animowanie do wdrażania innowacji	26
III.2.3 Aktywizacja ludzi młodych, seniorów i grup osób w niekorzystnej sytuacji	27
Rozdział IV Analiza potrzeb i potencjału LSR	27
IV.1. Analiza SWOT	27
IV.2 Uzasadnienie głównych obszarów tematycznych	28
IV.2.1 Stan i dostęp do infrastruktury	28
IV.2.2 Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości	29
IV.2.3 Charakterystyka rynku pracy	30
IV.2.4 Działalność sektora społecznego	31
IV.2.5 Problemy społeczne	33
IV.2.6 Podejście LGD do kwestii przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji	34
IV.2.7 Dziedzictwo kulturowe	34
IV.2.8 Obszary atrakcyjne turystycznie oraz potencjał do rozwoju turystyki	35
IV.2.9 Rolnictwo i rynek rolny	36
IV.2.10 Produkty lokalne, tradycyjne i regionalne	37
IV.3 Określenie grup docelowych szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemów odnoszących się do tych grup	37
Rozdział V Spójność, komplementarność i synergia	40

V.1 Zgodność i komplementarność z innymi dokumentami strategicznymi oraz opis integrowania sektorów	40
V.2 Komplementarność i synergia przedsięwzięć w LSR	42
V.3 Wartość dodana podejścia LEADER w realizacji LSR	43
V.3.1 Planowane do osiągnięcia korzyści jakie daje podejście LEADER	43
V.3.2 Uzasadnienie doborów zakresów wsparcia	43
V.3.3. Uzasadnienie wyboru dostępnych źródeł finansowania	43
V.3.4 Uzasadnienie przyjętego sposobu wdrażania	44
V.3.5 Uzasadnienie doboru dostępnych metod wdrażania	44
V.3.6 Uzasadnienie sposobu wzmocnienia planowanych do osiągnięcia efektów	44
Rozdział VI Cele i wskaźniki	45
Rozdział VII Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	49
VII.1 Zasady wyboru i oceny operacji	50
VII.2 Kluczowe cele i założenia procedur i lokalnych kryteriów wyboru	51
VII.3 Dodatkowe warunki kwalifikowalności	52
VII.4 Lokalne kryteria wyboru operacji	52
VII.5 Definicja innowacyjności	53
VII.6 Procedura zmiany lokalnych kryteriów wyboru	54
Rozdział VIII Plan działania	54
VIII.1 Zwięzła charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągnięcia celów i wskaźników	54
VIII.2 Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR	55
VIII.3 Metody aktywizujące społeczność lokalną	55
Rozdział IX Plan finansowy LSR	55
Rozdział X Monitoring i ewaluacja	56
X.1 Zasady monitoringu i ewaluacji	57
X.2 Sposób wykorzystania wyników z monitoringu i ewaluacji	58
X.3 Procedura ewaluacji i monitoringu	58
X.4 Czas realizacji badania	59
X.5 Źródło danych	59
Wykaz wykorzystanej literatury	61
Załączniki do LSR	62
Formularz 1: Cele i przedsięwzięcia	62
Formularz 2: Plan działania	63
Formularz 3: Budżet LSR	66
Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR	67

Rozdział I Charakterystyka partnerstwa lokalnego

I.1. Nazwa i forma prawna

Stowarzyszenie Dolina Pilicy jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem osób fizycznych i prawnych, o celach niezarobkowych, działającym jako Lokalna Grupa Działania. Podstawą funkcjonowania jest Statut wraz z ustawą z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2020 r. poz. 2261). Wszelkie działania prowadzone przez Stowarzyszenie Dolina Pilicy są zgodne ze Statutem, tj. z niego wynikają i nie są z nim sprzeczne. Pozostałe podstawy prawne wynikają z następujących przepisów:

- Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz. Urz. UE L 347 z 20.12.2013, z późn. zm.),
- Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej (Dz. Urz. UE L 231 z 30.06.2021, str. 159-706).

W zakresie przepisów krajowych działalność Stowarzyszenia Dolina Pilicy opiera się w szczególności na ustawie z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2022 r. poz. 943; z 2023 r. poz. 412), zwanej dalej „ustawą RLKS”; ustawie z dnia 8 kwietnia 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 (Dz. U. z 2023 poz. 412), a także innych aktach prawnych dotyczących Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność oraz działalności Stowarzyszenia.

Nadzór nad działalnością Stowarzyszenia Dolina Pilicy sprawuje Marszałek Województwa Łódzkiego. Jest to stowarzyszenie „specjalne”, gdyż obok Walnego Zebrania Członków, Zarządu oraz Komisji Rewizyjnej, funkcjonuje dodatkowy organ – Rada, która podejmuje decyzje w sprawie wyboru oraz ustalenia kwoty wsparcia projektów realizowanych w ramach LSR.

I.2. Opis procesu tworzenia partnerstwa

I.2.1 Proces tworzenia partnerstwa

Budowanie lokalnego partnerstwa z udziałem podmiotów z grup interesów sektora publicznego, społecznego i gospodarczego warunkuje z jednej strony rzeczywistą oddolność, ułatwia decentralizację zarządzania i finansowania, zintegrowane podejście, w tym łączenie różnych dziedzin gospodarki, współpracę różnych grup interesu, wymianę doświadczeń i rozpowszechnianie dobrych praktyk, w tym innowacyjność w skali lokalnej, a jednocześnie daje możliwość uzyskania wartości dodanej wynikającej z takiego właśnie podejścia.

Powyższe zasady tworzenia partnerstwa Stowarzyszenia Dolina Pilicy mającego na celu działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, w tym podnoszenie poziomu jakości życia lokalnych mieszkańców, były obecne od początku. Proces ten został podjęty pod koniec 2005 r. na obszarze Gminy Inowódz i Gminy Tomaszów Maz. w następstwie wspólnej inicjatywy ze strony tych samorządów oraz liderów lokalnych organizacji pozarządowych.

Korzystając z eksperckiej pomocy pracowników CDR w Krakowie pod kierunkiem Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, został zrealizowany w ramach I schematu Pilotażowego Programu Leader + na l. 2004-2006 projekt „Wsparcie tworzenia LGD i opracowywanie ZSRÓW w Dolinie Pilicy”. W efekcie powstała Lokalna Grupa Działania, partnerstwo trójsektorowe, które pod nazwą Stowarzyszenie Dolina Pilicy uzyskało wpis do KRS w dniu 26.05.2006 r. Miejsmem budowy partnerstwa, przekazywania wiedzy dot. zasad funkcjonowania Programu LEADER od samego początku były zebrania wiejskie. To tu w zasadzie została uformowana trójsektorowa delegacja, a w niej pełna, dobrowolna reprezentacja obszaru, zatwierdzona na I Walnym Zebraniu Członków, które zadecydowało również o formie prawnej LGD jako stowarzyszenie, uchwaliło statut, wybrało zarząd i komisję rewizyjną. W następstwie, dysponując zgłoszonymi w czasie zebrań postulatami mieszkańców, liderzy tej grupy opracowali ZSRÓW, która stanowiła warunek przystąpienia stowarzyszenia do realizacji projektu „Pilica, rzeka która łączy” w II schemacie PPL+. I było to pierwsze doświadczenie praktycznego wdrażania Programu Leader, wówczas jeszcze w postaci programu ogólnokrajowego, pod opieką FAPY ale również przy ciągłych konsultacjach z lokalnymi mieszkańcami.

Przygotowując się do zmian zasad funkcjonowania Podejścia Leader, przejmowanego przez urzędy marszałkowskie w układzie regionalnym, WZC Stowarzyszenia w dniu 3.08.2008 r. zatwierdziło, prócz poszerzenia obszaru działania o 4 dodatkowe gminy (Wolbórz, Sulejów, Lubochnia, Mniszków), zmiany dostosowujące Stowarzyszenie Dolina Pilicy do ustawy z 7.03.2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem

EFRRROW (nowy statut, wybór organu decyzyjnego). Przyjęto również nową LSR na lata 2009-2013. W konsekwencji dalszego stopniowego przystępowania w 2010 r. nowych gmin (Aleksandrów, Przedbórz, Sławno i Opoczno), ostatecznie proces wdrażania LSR, zatwierdzony umową ramową z Zarządem Województwa Łódzkiego w 2009 r. objął obszar zamieszkały przez ponad 82 tys. mieszkańców w obrębie 10 gmin położonych w dolinie środkowego biegu Pilicy i jej dopływów. Każdorazowo zmiany te wymuszały opracowanie z udziałem mieszkańców gmin dochodzących, nowej LSR modyfikowanej o potencjał i nowe zakresy problemowe tych gmin, zmienione wskaźniki do osiągnięcia. Równocześnie powiększyła się reprezentacja w partnerstwie o ich przedstawicieli. 28.02.2013 r. WZC w następstwie udziału w dodatkowym naborze środków, zatwierdziło zmiany Strategii w obrębie celów szczegółowych, wskutek zaś ciągłej analizy procesu jej wdrażania – wprowadzono dalsze aktualizacje jej wskaźników.

W 2015 r., praktycznie już po zamknięciu PROW na l. 2007-2013, do Stowarzyszenia Dolina Pilicy przystąpiła gmina Wielgomłyny oraz gminy Czerniewice, Rzeczyca, Poświętne (działające dotąd w LGD „Tradycja, Kultura, Rozwój”), a także gmina i miasto Drzewica (dotąd w LGD „Nad Drzewiczką”).

Przedstawiony zatem w wielkim skrócie proces budowy partnerstwa Stowarzyszenia Dolina Pilicy świadczy o jego ciągłości i konsekwencji w budowaniu społecznego kapitału i podnoszeniu jakości życia lokalnych mieszkańców, a przy tym nabywaniu niezbędnych doświadczeń dla kadry mającej zająć w przyszłości miejsce animatorów tego procesu.

Następnym etapem zdobywania doświadczeń było wdrażanie nowej, również przygotowanej z udziałem mieszkańców, LSR w ramach PROW na l. 2014-2020 na podstawie umowy ramowej z 2016 r.

W wyniku realizacji LSR zostały osiągnięte cele ogólne i szczegółowe zawarte w strategii, związane z rozwojem naszego obszaru. Wszystkie działania były podejmowane dla naszego społeczeństwa przy jego aktywnym udziale, zgodnie ze zgłaszanymi w różnych formach potrzebami i propozycjami na każdym etapie przygotowania i realizacji zadań. Zatwierdzony w umowie ramowej z dnia 18.05.2016 r., budżet całkowity na wdrażanie LSR wynosił łącznie ze środkami dodatkowymi 18 497 100,00 zł/ 4 624 275,00 € zrealizowany został zgodnie z przyjętym planem. Beneficjentami środków były gminy członkowskie, organizacje pozarządowe, parafie, przedsiębiorcy oraz osoby fizyczne.

Za duży sukces uznajemy zrealizowanie aż 25 projektów grantowych, w ramach których 132 grantobiorców wykonało 214 operacji na łączną kwotę pomocy 4 259 102,90 zł/ 1 064 775,73 €, a także powstanie Inkubatora Przetwórstwa Lokalnego Miodów i Produktów Pszczelich Ziemi Piotrkowskiej. Stowarzyszenie Dolina Pilicy realizowało również operację własną polegającą na rewitalizacji ścieżki rowerowej wokół Zalewu Sulejowskiego im. Zygmunta Goliata, w ramach której utworzono 4 miejsca postojowe dla turystów, wyposażone w stół betonowy z ławkami, stojak na rowery, tablicę informacyjną, zawierającą mapę szlaku. Ponadto w ramach operacji przywrócone zostało pełne oznakowanie szlaku na całej jego długości.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy realizowało również projekty spoza PROW 2014-2020. ~~Był to~~ **W ramach m.in.** zadań publicznych służących uaktywnieniu lokalnej społeczności poprzez udział w warsztatach **rękodzielniczych**, kulinarnych i artystycznych oraz szkoleniu "NIE PANIKUJĘ - REAGUJĘ" – służącemu przygotowaniu teoretycznemu i praktycznemu do radzenia sobie w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa publicznego. Zorganizowano również Przegląd Zespołów Folklorystycznych "Na pilicką nutę..." celem popularyzacji dziedzictwa kulturowego, pielęgnowania lokalnych tradycji i przekazywania jej szerokiemu gronu odbiorców poprzez prezentację pieśni i tańców ludowych, dawnych obrzędów i zwyczajów, wymianę doświadczeń artystycznych między zespołami uczestniczącymi w przeglądzie.

W latach 2016-2022 Stowarzyszenie Dolina Pilicy zrealizowano 8 projektów w partnerstwie w tym jeden projekt współpracy. Projekt „KAJAK” realizowany był przez 4 partnerów. W ramach prac projektowych posadowiono altany/ wybudowano przystań kajakową na terenie LGD partnerskich, jako miejsca odpoczynku i integracji dla turystów/lokalnej społeczności, wydano publikacje turystyczne obejmujące swoim zasięgiem obszar działania wszystkich partnerów - przewodnik turystyczny „Pilica – szlak wielu możliwości” oraz **mapę turystyczną „Pilica – atrakcyjna turystycznie”**, zorganizowano spływ kajakowy, celem ukazania piękna i atrakcji turystycznych Doliny Pilicy.

W ramach pozostałych umów partnerskich Stowarzyszenie Dolina Pilicy miało możliwość wymiany doświadczeń w ramach dobrych praktyk poprzez poznawanie i promocję produktów, usług i inicjatyw lokalnych, w tym oznaczonych Znakiem Marki lokalnej Dolina Pilicy na wydarzeniach/pokazach/spotkaniach na terenie Regionu **Piosenne Ile de France we Francji**; promowało FOLK FASHION SHOW 2022 - pokaz mody ludowej, w którym wzięły udział jako modele mieszkanki w różnym wieku z województwa łódzkiego oraz wystawa zdjęć strojów ludowych regionu opoczyńskiego, piotrkowskiego, łowickiego, sieradzkiego i łęczyckiego; współdziałało w promocji produktów lokalnych pod wspólną marką „Powiat Piotrkowski - Prosto z serca”; współorganizowało wystawę nt. historii i charakterystyki flisactwa; przyczyniło się do aktywizacji mieszkańców wsi na rzecz identyfikacji i promocji produktów i potraw z różnych regionów kraju poprzez "WOLANOW FOOD FESTIVAL".

Budowa lokalnego partnerstwa w dużej mierze dalej opierała się na realizacji wielu działań Planu Komunikacji społecznej, w ramach których prowadzono szeroką informacyjną kampanię skierowaną do mieszkańców obszaru

Stowarzyszenia Dolina Pilicy, w tym potencjalnych wnioskodawców finansowego wsparcia, przedsiębiorców, rolników, organizacji pozarządowych, jednostek sektora finansów publicznych, a dotyczącą szczegółowych zasad funkcjonowania podejścia Leader, w tym podnoszenia umiejętności w aplikowaniu o środki pomocowe, wspieraniu lokalnych inicjatyw.

Ważną okolicznością zwiększającą skuteczność oddziaływania na proces wdrażania LSR, były prowadzone z dużą intensywnością działania edukacyjno-animacyjne.

W początkowym okresie wdrażania LSR na l. 2014- 2020 przeprowadzono 8 szkoleń z zasad ubiegania się o przyznanie pomocy oraz sporządzenie dokumentacji konkursowej. Uczestnicy wysoko oceniali profesjonalizm i tematykę organizowanych spotkań.

W okresie 2017 – 2018 został przeprowadzony, skierowany do osób szczególnie zainteresowanych rozwojem gospodarczym obszaru, w tym usług turystycznych, tradycyjnego rękodzieła, regionalnej kuchni, inicjatyw przywołujących lokalną tożsamość, cykl szkoleń dotyczących lokalnych produktów (4 szt.). Jednocześnie zwracając się do wszystkich mieszkańców obszaru, organizacji pozarządowych, a szczególnie do animatorów zajęć w obiektach publicznych (świetlicach, domach ludowych, ośrodkach kultury, bibliotekach), Stowarzyszenie Dolina Pilicy prowadziło 3 szkolenia z zakresu animacji działań kulturalnych. Dla bezrobotnych we współpracy z powiatowymi urzędami pracy zostały przeprowadzone 4 szkolenia z technik aktywnego poszukiwania pracy, szczegółowo zapoznające potencjalnych wnioskodawców z możliwością skorzystania z pomocy na rozwój przedsiębiorczości w ramach naborów ogłaszanych przez Stowarzyszenie.

W ramach poznawania dobrych praktyk, zapraszając potencjalnych beneficjentów, zainteresowanych przedsiębiorców, lokalnych liderów, pracowników biura, zostały zorganizowane szkolenia wyjazdowe w temacie:

- inkubatory przetwórstwa lokalnego – Ośrodek Promowania Przedsiębiorczości w Sandomierzu, Inkubator Przetwórczy w Dwikożach,
- wioski tematyczne – Kraina Rumianku, Hołowno woj. Lubelskie,
- spółdzielnie socjalne – garncarska wioska Kamionka (koło Nidzicy).

Doceniając ogromny potencjał regionalnego folkloru, który nadaje charakter obszarowi Dolina Pilicy, nie sposób pominąć bardzo bliskiej współpracy Stowarzyszenia z lokalnymi zespołami ludowymi. Przerodziła się ona od 2013 r. w organizację corocznych konkursowych przeglądów pod wspólnym tytułem „Pilica tańcem i pieśnią malowana”. Ich kontynuacją są Przeglądy Zespołów Folklorystycznych „Na pilicką nutę...” w Lubochni. Twórczość ta tak pięknie ilustrująca lokalną tożsamość we wszystkich dotychczasowych perspektywach finansowych korzystała z dużego wsparcia w ramach wdrażanych strategii.

Równie istotnym elementem aktywności Stowarzyszenia, obok udziału w wielu targach turystycznych, wydarzeniach regionalnych, opracowaniu wydawnictw promocyjnych, animacji działań kulturalnych, zrealizowaniu kilkunastu zadań publicznych we współpracy z urzędami gmin, Departamentem Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi, organizacji wyjazdów studyjnych, realizacji projektów poza PROW-em, była wieloletnia, poczynając od 2012 r., realizacja całego cyklu warsztatowego „Ocalmy od zapomnienia...” przywołującego tradycję lokalnego rękodzieła, które świadczyło o kulturowej, a często i gospodarczej aktywności mieszkańców tego obszaru. Szkolenia skierowane były do osób zainteresowanych konkretnym rodzajem warsztatu, do wyboru: garncarstwo, wikliniarstwo, bibułkarstwo, wycinkarstwo regionalne, haft, wyroby ze sznurka, koronkarstwo, gobelinarstwo, tradycyjny wypiek chleba. Jeszcze w latach 2017 – 2022 przeprowadzono 50 warsztatów wzbogaconych o warsztaty kulinarne i informatyczne. W tym czasie, bazując początkowo przede wszystkim na bogatym dorobku lokalnego rękodzieła, ale także na tradycji kuchni, Stowarzyszenie zaangażowało się w proces rozwoju produktów lokalnych, a idąc dalej – miejscowej, lokalnej marki promującej ich wyjątkowość, będącej wizytówką miejsca, z którego pochodzą.

Opracowanie, wdrażanie i promowanie Marki lokalnej Dolina Pilicy zwoleń bieg... okazało się jedną z najważniejszych inicjatyw okołoturystycznych i animacyjnych Stowarzyszenia. Z uwagi na charakter, sens interwencji, jest to proces ciągły wymagający stałego zaangażowania, dlatego Stowarzyszenie przyjęło w tej inicjatywie rolę Administratora Znak. W latach 2019-2022 Kapituła w ramach 4 edycji konkursowych przyznała łącznie w kategoriach produktu, usługi i inicjatywy 29 Certyfikatów lokalnej Marki.

Ponadto Stowarzyszenie Dolina Pilicy, realizując Plan Komunikacji w celu poszerzenia świadomości lokalnej o walorach turystycznych obszaru, jego promocji, prezentacji dobrych praktyk, uczestniczyło w licznych wydarzeniach takich jak: Targi Regiony Turystyczne Na Styku Kultur w Łodzi, Targi Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki Agrotavel w Kielcach, Targi World Travel Show w Nadarzynie, Majowy Piknik Ludowy w Skansenie Rzeki Pilicy w Tomaszowie Mazowieckim.

Należy podkreślić, że Stowarzyszenie Dolina Pilicy było zarówno uczestnikiem jak i organizatorem wielu wydarzeń (informacyjno-promocyjnych oraz edukacyjnych) organizowanych poza działaniami zaplanowanymi w Planie Komunikacji. Wśród nich na uwagę zasługują: Międzynarodowe Targi Turystyki Kulinarnej w Piotrkowie Tryb., Ogólnopolski Festiwal Produktu Lokalnego „SKARBY REGIONÓW”, Wojewódzkie obchody Światowego Dnia Turystyki, Turnieje Kół Gospodyń Wiejskich Powiatu Tomaszowskiego, a także Czysta i Bezpieczna Pilica od Źródeł do Ujścia – społeczna akcja sprzątnięcia rzeki Pilicy.

Uwieńczeniem działań Stowarzyszenia Dolina Pilicy zamykającym okres programowania 2013-2020 było przeprowadzenie 15 spotkań na temat efektów realizacji LSR. Przyczyniły się one do wzrostu świadomości społeczności lokalnej w zakresie projektów finansowanych z PROW 2014-2020 nie tylko na terenie własnej miejscowości czy gminy, ale na całym obszarze LSR. Spowodowało to chęć uczestników do odwiedzenia wszystkich miejsc i poznania osobiście dobrych praktyk w sąsiednich gminach.

I.2.2 Wykorzystanie potencjału partnerstwa do przygotowania i wdrażania LSR na lata 2023-2027

Jednym z najważniejszych celów funkcjonowania Stowarzyszenia Dolina Pilicy jest budowanie i wzmacnianie kapitału społecznego obszaru objętego LSR, umacnianie więzi, które są oparte na wspólnej tożsamości, tradycji i kulturze. Mieszkańcy poprzez wykorzystanie potencjału kulturowego i turystycznego podejmowali oddolne działania i inicjatywy, które bezpośrednio zaspokajały zgłaszane potrzeby. Działania te przyczyniły się do wzmocnienia i rozwoju tożsamości lokalnej oraz zbudowania silnych więzi społecznych.

Nabycie potencjału do wdrażania oddolnego Podejścia Leader wymaga czasu, umiejętności szybkiej adaptacji do zmian oraz budowy formalnych i nieformalnych narzędzi współdziałania oraz wykorzystywania niestandardowych metod komunikacji. Podczas spotkań konsultacyjnych z lokalną społecznością oraz przedstawicielami grup interesów zidentyfikowanych na obszarze objętym LSR, zgłaszano chęć i potrzebę kontynuacji podejmowanych wcześniej działań, które będą wpływać na integrację, rozwój kultury i zachowanie dziedzictwa lokalnego. Mieszkańcy wskazywali również na potrzebę podjęcia działań mających na celu wsparcie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym tj. osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów, kobiet, rolników z małych gospodarstw czy osób poszukujących zatrudnienia. Dokładna analiza oczekiwań mieszkańców pozwoliła na skonstruowanie celów LSR najlepiej odpowiadających na potrzeby rozwojowe obszaru. Dlatego Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie się wykorzystywać dostępne mechanizmy aktywizujące, które są znane z poprzednich edycji programowych, żeby były „łatwiejsze” do wdrożenia oraz adekwatne do oczekiwań beneficjentów i grup docelowych.

Wszystkie podejmowane działania będą możliwe do skutecznej realizacji dzięki wsparciu merytorycznie przygotowanych kadr Stowarzyszenia **Dolina Pilicy** i odpowiedniemu **jego** zapleczu.

Filarem skutecznego funkcjonowania jest Biuro Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Każdy pracownik zatrudniony w **jego** biurze **Stowarzyszenia** posiada wiedzę i kompetencje w zakresie opracowywania, aktualizacji i wdrażania dokumentów strategicznych, w tym LSR. Wiedza i udokumentowane doświadczenie adekwatne do zakresu obowiązków poszczególnych pracowników zdobywane są zarówno podczas szkoleń teoretycznych, jak i w wyniku zaangażowania w działania, które były realizowane przez Stowarzyszenie. Kompetencje wymagane na poszczególnych stanowiskach określa Regulamin Pracy Biura. Pracownicy mają w swoich obowiązkach nie tylko przygotowanie dokumentacji konkursowej, przeprowadzanie naborów wniosków, wspieranie Rady w procesie weryfikacji i oceny wniosków, zawieranie umów, rozliczanie projektów, monitorowanie i ewaluację, świadczenie nieodpłatnego doradztwa. Realizują również Plan szkoleń, Plan komunikacji, projekty własne oraz wspierają prace Zarządu i organizację Walnych Zebrań Członków. Działania Biura Stowarzyszenia **Dolina Pilicy** są bardzo wysoko oceniane przez respondentów w przeprowadzonych badaniach ankietowych oraz wnioskodawców, z którymi przeprowadzono wywiady pogłębione. Doceniono organizację pracy, kompetencje, umiejętności fachowe, ale także pozytywne nastawienie i zaangażowanie.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy posiada stacjonarne biuro, otwarte przez 5 dni w tygodniu, wyposażone w niezbędny sprzęt oraz profesjonalną stronę Internetową i profil w mediach społecznościowych. Biuro jest zlokalizowane w Tomaszowie Mazowieckim przy ul. św. Antoniego.

Istotnym wsparciem w podejmowanych działaniach ~~byli są~~ również Członkowie Zarządu i innych organów Stowarzyszenia **Dolina Pilicy**, którzy wykorzystywali swoją wiedzę i doświadczenie zawodowe w celu wdrażania LSR. Umiejętność realizacji projektów oraz aplikowania o wsparcie **stanowi ważny element tych umiejętności w ocenie pracy przekładały się bezpośrednio na nabywanie umiejętności przez** Stowarzyszenia **Dolina Pilicy**. Jako lokalni liderzy są również doskonałym przykładem do naśladowania, dzięki czemu motywują mieszkańców do podejmowania oddolnych inicjatyw.

Umiejętności są także wynikiem udziału w szkoleniach i warsztatach, wyjazdach studyjnych i innych formach podnoszenia kwalifikacji, w których uczestniczyli pracownicy Biura Stowarzyszenia Dolina Pilicy, Członkowie Zarządu oraz Rady. W latach 2016-2020 w ramach Planu szkoleń zorganizowano 18 szkoleń – 5 dla Rady Stowarzyszenia i 13 dla pracowników.

Niewątpliwie silną stroną i potencjałem Stowarzyszenia **Dolina Pilicy** jest bogate doświadczenie jeżeli chodzi o współpracę z innymi podmiotami. Stowarzyszenie jest partnerem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Współpraca z KSOW przejawia się przede wszystkim we wspólnym uczestnictwie w ogólnopolskich imprezach targowych, podczas których Województwo Łódzkie prezentuje swoje dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe. Kontynuacją współpracy sieciowej jest członkostwo Stowarzyszenia w Polskiej Sieci LGD oraz Łódzkiej Sieci Lokalnych Grup Działania, które aktywnie działają na rzecz nie tylko podniesienia kompetencji członków organów i pracowników

biur poszczególnych LGD, ale również na rzecz promocji dziedzictwa kulturowego zlokalizowanego na obszarach LSR.

Wszystkie ww. działania nie miałyby racji bytu, ani tym bardziej nie znalazłyby odbiorców, gdyby nie siła budowanego od 17 lat partnerstwa. To właśnie otwartość na potrzeby lokalnej społeczności, pomoc w realizowaniu oddolnych inicjatyw, promocja realizowanych działań, skuteczność realizacji Planu Komunikacji oraz wzmacnianie kapitału społecznego sprawiły, że jest ono postrzegane jako instytucja zajmująca się dystrybucją środków pomocowych, związanych w szczególności z poprawą jakości życia na obszarze objętym LSR, rozwojem przedsiębiorczości, zmniejszaniem wykluczenia społecznego czy zwiększeniem integracji i aktywności lokalnej społeczności. Pozytywny wizerunek Stowarzyszenia Dolina Pilicy będzie mieć bezpośredni wpływ na możliwość skutecznego działania w nowej perspektywie na l. 2023-2027.

Posiadane zasoby kadrowe i zaplecze organizacyjne pokazują zdolność Stowarzyszenia Dolina Pilicy do skutecznej realizacji LSR.

I.3. Ogólny opis struktury LGD

Strukturę organizacyjną Stowarzyszenia Dolina Pilicy reguluje Statut i właściwe przepisy. Funkcjonują w nim cztery organy: Walne Zebranie Członków, Zarząd, Rada oraz Komisja Rewizyjna. W skład władz wchodzi osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje niezbędne do prawidłowej pracy Stowarzyszenia ~~Dolina Pilicy~~.

Od czasu powołania do życia Stowarzyszenia ~~Dolina Pilicy~~ partnerstwo bardzo dynamicznie się rozwija. Partnerstwo jest budowane z dużą dbałością o zapewnienie reprezentacji wszystkich grup społecznych wśród członków oraz jego organów ~~Stowarzyszenia Dolina Pilicy~~, w tym osób młodych, osób starszych i grup osób w niekorzystnej sytuacji.

Na dzień 05.06.2023 r. Stowarzyszenie liczy 158 członków zwyczajnych (~~według podziału przedstawionego w tabeli poniżej~~), którymi są przedstawiciele lokalnych grup interesów społeczno-gospodarczych z każdej gminy, reprezentujący interesy sektora publicznego, społecznego i gospodarczego (co najmniej po jednym przedstawicielu każdej grupy interesu z każdej gminy) co potwierdza § 1 ust. 2 Statutu.

Przez grupę interesu należy rozumieć grupę jednostek połączonych więzami wspólnych interesów lub korzyści publicznych, gospodarczych albo społecznych. Jednocześnie zasada ta nie stoi w sprzeczności z możliwością jednoczesnego reprezentowania grup interesu innych niż grupy interesu sektorów.

W celu prawidłowego przyporządkowania członków do grup interesu przyjęto metodę kolejnych wykluczeń, tzn. jeśli istniały przesłanki potwierdzające, iż członek jest reprezentantem grupy interesu sektora publicznego, to nie był traktowany jako przedstawiciel innych grup. Jeżeli natomiast takich przesłanek nie stwierdzono, badane było kolejno potwierdzenie reprezentacji grupy interesu sektora gospodarczego. Jeżeli nie wystąpiły przesłanki w tym zakresie – członek był uznawany jako reprezentant grupy interesu sektora społecznego. Do innych grup ~~y~~ interesów dana osoba była zaliczana poprzez weryfikację rzeczywistego statusu członka tj. na podstawie dokumentu, który jednoznacznie i bez wątpliwości potwierdza przynależność do danej grupy interesu.

Weryfikacja przynależności członka do grupy interesu odbywa się na podstawie informacji (deklaracji), która podlega sprawdzeniu przez Biuro Stowarzyszenia. Jest ona składana zgodnie ze stanem faktycznym oraz bez zatajania informacji objętych tym dokumentem. Lista członków jest publikowana na stronie internetowej Stowarzyszenia Dolina Pilicy oraz dostępna w biurze.

W grupie interesu sektora publicznego znajduje się 15 samorządów. W grupie interesu sektora gospodarczego znajdują się rolnicy oraz przedsiębiorcy, którzy stanowią bardzo zróżnicowaną branżowo grupę (budownictwo, transport, produkcja solarna, gastronomia, reklama, rachunkowość, handel, chemia, edukacja, noclegi, rekreacja, usługi tartaczne, lekarskie, wspomagające rolnictwo, produkcja spożywcza). Wśród przedstawicieli grupy interesu sektora ~~publicznego społecznego~~ znajdują się w różnym stopniu sformalizowane organizacje tj. KGW, OSP, sołectwa, lokalne stowarzyszenia oraz mieszkańcy.

W wyniku dokonanej diagnozy obszaru możliwe było wyznaczenie dodatkowej grupy interesu, tj. grupy rolników. Zidentyfikowane w trakcie budowy LSR potrzeby i problemy, potwierdziły zasadność wydzielenia dodatkowej grupy interesów na poziomie Rady oraz Walnego Zebrania Członków.

W składzie organów, tj. w Radzie i Zarządzie znaleźli się seniorzy. Rekomendacje w tym zakresie zostały zawarte w Statucie (§6 ust. 13). Dodatkowo w składzie Rady mamy przedstawicielkę lokalnej ~~go~~ KGW, sołtyskę oraz wspomnianych wyżej przedstawicieli grupy interesu rolników.

Dotychczasowe doświadczenia w realizacji LSR potwierdzają, iż jedynie współdziałanie różnych środowisk oraz grup interesów jest czynnikiem warunkującym możliwość skutecznego wdrożenia założeń LSR. Dlatego od początku istnienia Stowarzyszenia Dolina Pilicy obowiązuje otwarta formuła przyjmowania nowych członków (swobodny i niedyskryminujący dostęp do członkostwa). Sposób rozszerzania i zmiany składu określają przepisy § 10, 12 i 13 Statutu Stowarzyszenia. Nabycie członkostwa następuje na podstawie uchwały Zarządu Stowarzyszenia po złożeniu deklaracji o przystąpieniu do Stowarzyszenia Dolina Pilicy. W przypadku osób prawnych dodatkowo uchwały organu stanowiącego. Nie ma w zakresie członkowska dodatkowych ograniczeń. Członkami Stowarzyszenia są osoby fizyczne i osoby prawne zamieszkujące lub mające siedzibę na obszarze jednej z gmin

objętych LSR, a także poza nim. Wśród członków wyróżniamy członków zwyczajnych, wspierających. Wśród tych drugich znajduje się Stowarzyszenie Zamek Kazimierzowski oraz Fundacja Wspierania Inicjatyw Sea Scouts. Tym niemniej, mając na uwadze cele i charakter działalności Stowarzyszenia Dolina Pilicy umożliwiamy również współpracę z podmiotami nieposiadającymi osobowości prawnej.

Wśród Członków Stowarzyszenia Dolina Pilicy znajdują się także osoby narażone na wykluczenie z życia społecznego. Zostały one oznaczone na etapie diagnozy obszaru objętego LSR. Przedstawiona propozycja wynikała z PS-~~da~~ WPR na lata 2023-2027 i była poprzedzona szeregiem badań, analiz i zaakceptowana przez KE. Mieszkańcy, którzy brali udział w spotkaniach i badaniach ankietowych wskazali, że wsparciem powinni być również objęci seniorzy (osoby, które ukończyły 60 rok życia), ludzie młodzi (osoby do 25 roku życia) oraz ~~de~~osoby w niekorzystnej sytuacji, tj.: osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie, kobiety, rolnicy z małych gospodarstw lub osoby poszukujące zatrudnienia np. mieszkańcy osiedli po-PGR. Katalog został uznany za adekwatny do obszaru LSR oraz wyzwań, z jakimi mierzymy się po pandemii oraz w następstwie gospodarczych konsekwencji kryzysu ~~w~~ na Ukrainie.

Metody komunikacji z nimi zostały opisane ~~są~~ w Planie Komunikacji.

Inkluzywność przejawia się również zapewnieniem kadencyjności organów Stowarzyszenia, tj. Rady, Zarządu i Komisji Rewizyjnej. Kadencja trwa 4 lata. Ponadto zgodnie z § 15 pkt. 2 Statutu, nie można być jednocześnie członkiem Zarządu, Komisji Rewizyjnej oraz Rady.

Kadencyjność organów Stowarzyszenia Dolina Pilicy spełnia kilka ważnych funkcji. Po pierwsze, gwarantuje zmianę władzy i pozwala na rotację osób odpowiedzialnych za podejmowanie decyzji i zarządzanie. Promuje to demokratyczne funkcjonowanie organizacji, eliminuje ryzyko kumulacji władzy w rękach jednej osoby lub jednej grupy i pozwala większej liczbie członków uczestniczyć w procesie decyzyjnym. Pozwala również na wprowadzenie do zarządzania nowych perspektyw i pomysłów. Nowi członkowie na stanowiskach wnoszą różne **perspektywy** i doświadczenia. Może to ułatwić wprowadzanie innowacji i adaptację do zmieniających się okoliczności.

Aby pogłębić współpracę i zaangażowanie członków Stowarzyszenia Dolina Pilicy, będą organizowane regularne spotkania członków, uwzględniane będą ich opinie i decyzje, a także zachęceni będą do dzielenia się wiedzą i doświadczeniem. Ponadto, Stowarzyszenie ~~Dolina Pilicy~~ będzie wspierać rozwój umiejętności i kompetencji członków. Należy podkreślić, iż **jego** struktura funkcjonowania ~~Stowarzyszenia Dolina Pilicy~~ jest tak skonstruowana aby zapewnić jak najczęstsze korzystanie z możliwości kolegiального podejmowania decyzji co zostało udokumentowane w § 6 ust. 10 Statutu. Potwierdzeniem powyższego jest m.in. powołanie specjalnych grup tematycznych: ds. LSR, Zarządu oraz Walnego, co pomoże w skupieniu się na konkretnych zagadnieniach.

I.4. Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego

Organem decyzyjnym Stowarzyszenia Dolina Pilicy odpowiedzialnym za wybór operacji do finansowania w ramach LSR, jest Rada. Jest ona organem powołanym przez Walne Zebranie Członków spośród wszystkich członków. Jej prace precyzuje Regulamin Rady. Wyboru Przewodniczącego, 2 Wiceprzewodniczących i Sekretarza, Rada dokonuje spośród swego grona. Członek Rady nie może być równocześnie członkiem Komisji Rewizyjnej, Zarządu lub pracownikiem Biura Stowarzyszenia Dolina Pilicy o czym mówi § 18 a ust. 4 Statutu.

Członkowie Rady będący osobami fizycznymi uczestniczą w jej pracach, w tym biorą udział w głosowaniu nad jej uchwałami, osobiście, a członkowie będący osobami prawnymi – przez organ uprawniony do reprezentowania tej osoby prawnej albo pełnomocnika umocowanego do uczestniczenia w pracach Rady. Udzielenie dalszego pełnomocnictwa do uczestniczenia w pracach Rady jest niedopuszczalne.

Decyzje Rady są podejmowane w drodze konsensusu bez wskazywania roli decydującej jakiegokolwiek grupie interesów. Zgodnie z art. 31 ust. 2 lit. b ww. rozporządzenia 2021/1060, w skład Rady wchodzi przedstawiciele publicznych i prywatnych lokalnych interesów społeczno-gospodarczych i w których żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji. W celu prawidłowego przyporządkowania członków Rady do grup interesu sektorów stosuje się opisaną powyżej metodę kolejnych wykluczeń. Do innych grupy interesów dana osoba jest zaliczana poprzez weryfikację rzeczywistego statusu członka Rady, tj. na podstawie dokumentu, który jednoznacznie i bez wątpliwości potwierdza przynależność do danej grupy interesu.

Podstawowym narzędziem weryfikacji przynależności członków Rady do grupy interesów jest **informacja jego** oświadczenie ~~w postaci Rejestru interesów / deklaracji bezstronności~~, które podlega weryfikacji w biurze Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Obowiązkiem Członka Rady jest wypełnienie **ww. dokumentu Rejestru interesów / deklaracji bezstronności zgodnie** ze stanem faktycznym oraz bez zatajania informacji objętych tym dokumentem, co umożliwia identyfikację charakteru powiązań Członków Rady z Wnioskodawcami. Za złożenie deklaracji niezgodnych ze stanem faktycznym lub świadomego zatajenia informacji objętych **oświadczeniem Rejestrem interesów**, Członek może zostać wykluczony ze składu Rady.

Rada Stowarzyszenia Dolina Pilicy składa się z 15 członków. W jej składzie zasiada 4 reprezentantów grupy interesu sektora publicznego, 4 sektora gospodarczego i 7 sektora społecznego. Wszyscy członkowie Rady posiadają stosowny dokument potwierdzający przedstawicielstwo danego sektora oraz grupy interesu. W Radzie zasiadają

między innymi seniorzy (osoby, które ukończyły 60 rok życia), sołtys, przedstawiciel KGW, a także 2 przedstawiciele grupy interesu rolników.

Tabela nr 1 Podział składu Rady ze względu na reprezentację grup interesów sektorów

Lp.	Grupa interesu sektora	Ilość osób	Udział %
1.	Publicznego	4	26,67
2.	Społecznego	7	46,66
3.	Gospodarczego	4	26,67
RAZEM:		15	100

Źródło: opracowanie własne.

Członkowie Rady posiadają doświadczenie dotyczące realizacji projektów z zakresu rozwoju obszarów wiejskich współfinansowanych ze środków unijnych spełniają przynajmniej jeden z następujących wymogów:

- posiadają wykształcenie wyższe lub średnie,
- ukończyli szkolenia lub kursy z zakresu rolnictwa/rozwoju obszarów wiejskich/ projektów unijnych,
- uczestniczyli w realizacji projektów/inicjatyw na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

Aby zapewnić sprawne funkcjonowanie Rady rozumiane jako skuteczność i zgodność z zasadami wyboru operacji, dla członków Rady zaplanowano cykl szkoleń podnoszący ich umiejętności w tym zakresie.

I.5 Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym oraz mechanizmy w zakresie zarządzania

Rada Stowarzyszenia Dolina Pilicy działa na podstawie Statutu, uchwalonego przez WZC regulaminu opisującego szczegółowe zasady pracy Rady, procedur tworzonych na podstawie obowiązujących przepisów i Wytycznych. Proces decyzyjny jest również oparty na zasadach pogłębionego partnerstwa oraz kolegialnego podejmowania decyzji.

Do wyłącznej kompetencji Rady należy wybór operacji, w rozumieniu art. 2 pkt 4 ww. rozporządzenia 2021/1060, zwanych dalej „operacjami”, które mają być realizowane w ramach LSR oraz ustalenie kwoty wsparcia, ~~zgodnie z art. 34 ust. 3 lit. f rozporządzenia nr 1303/2013.~~

Wybór operacji w ramach Wdrażania LSR, jest dokonywany z zastosowaniem procedury zapewniającej bezstronność członków Rady, przy uwzględnieniu obowiązujących kryteriów wyboru operacji oraz zapewnieniu składu Rady zgodnego z wymaganiami określonymi w art. 31 ust. 2 lit. b ww. rozporządzenia 2021/1060 oraz wymogu, zgodnie z którym pojedyncza grupa interesu nie kontroluje decyzji w sprawie wyboru operacji, określonego w art. 33 ust. 3 lit. b ww. rozporządzenia 2021/1060.

Wybór operacji dokonywany jest w formie uchwały Rady podejmowanej zwykłą większością głosów, przy obecności co najmniej połowy Członków uprawnionych do głosowania.

Rada posiada skuteczne mechanizmy gwarantujące bezstronność i rzetelność przy wyborze operacji. W szczególności przejawia się to w ścisłej kontroli przynależności członków Rady do jednej z grup interesu zdiagnozowanych na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, obowiązku wypełniania deklaracji bezstronności dla każdego projektu oraz weryfikacji złożonych deklaracji. W sytuacji zaistnienia okoliczności mogących budzić wątpliwości, co do bezstronności członka Rady, a w szczególności w sytuacji, gdy członek Rady jest wnioskodawcą, reprezentuje wnioskodawcę, zachodzi pomiędzy nim a wnioskodawcą stosunek bezpośredniej podległości służbowej, jest z nim spokrewniony, lub jest osobą fizyczną reprezentującą przedsiębiorstwo powiązane z przedsiębiorstwem reprezentowanym przez wnioskodawcę – nie bierze on udziału w całym procesie wyboru danej operacji, w tym powinien opuścić salę co najmniej w momencie głosowania nad wyborem tej operacji.

Nad prawidłowością przebiegu procesu oceny i wyboru ~~czuwa Przewodniczący Rady, natomiast nad poprawnością dokumentacji oraz zgodności formalnej czuwa Sekretarz Komisja Weryfikująca, która składa się z 2 członków, wybieranych na początku posiedzenia Rady. Komisja będzie miała za zadanie obliczanie wyników głosowań, każdorazowo kontrolowanie kworum (spełnianie parytetów grup interesów), sprawdzanie rozbieżności oceny wniosków ocenianych przez członków Rady, a także rejestru interesów członków z deklaracją bezstronności i poufności celem weryfikacji, czy dany wniosek był oceniany przez członków do tego uprawnionych oraz wykonanie innych czynności o podobnym charakterze. Ten mechanizm jest stosowany również w procesie wyboru grantobiorców.~~

Proces decyzyjny jest zorganizowany w taki sposób, aby ci, którzy wybierają operacje/grantobiorców, mieli jak najlepsze przygotowanie merytoryczne w ramach pełnionych funkcji. Służy temu plan szkoleń Rady, obejmujący warsztaty dotyczące oceny stosowania procedur i lokalnych kryteriów wyboru. W celu zweryfikowania wiedzy członków organu decyzyjnego w zakresie zapisów LSR każde szkolenie zakończy się testem lub egzaminem. Jest to gwarancją dla beneficjentów, że każdy wniosek zostanie oceniony przez zespół ludzi merytorycznie do tego przygotowanych.

W codziennym funkcjonowaniu wdrożono skuteczne mechanizmy zarządzania, które gwarantują zdolność do realizacji LSR. Zaliczamy do nich:

- potencjał partnerstwa, wynikający z synergii i wzajemnego wsparcia, które powstaje, gdy różne podmioty łączą swoje zasoby, umiejętności i cele aby osiągnąć wspólne rezultaty (szerszy opis znajduje się w rozdziale I.7 Standardy partnerstwa),
- skuteczną komunikację (opartą nie tylko na informowaniu, ale również na udzielaniu doradztwa przez pracowników Biura Stowarzyszenia Dolina Pilicy, organizowaniu szkoleń i warsztatów, ułatwianiu kontaktów z innymi partnerami co pomaga w budowaniu zaufania i mobilizowaniu lokalnej społeczności do udziału w procesie rozwoju),
- wybór operacji wraz z określeniem lokalnych kryteriów wyboru, co odzwierciedla rozdział VII niniejszej LSR),
- posiadanie Planu działania opartego na lokalnych potrzebach i potencjałach (opisany szerzej w rozdziale VIII niniejszej LSR),
- skuteczny Plan finansowy, zapewniający odpowiednie wykorzystanie środków – co odzwierciedla rozdział IX niniejszej LSR),
- monitorowanie postępów i ewaluację realizacji LSR - pozwalające na ocenę, czy cele są osiągnięte, czy podejmowane działania są skuteczne, a alokowane środki są wykorzystywane efektywnie (co zostało opisane w rozdziale X niniejszej LSR).

I.6 Wykazanie dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD

Tabela nr 2 Dokumenty regulujące funkcjonowanie Stowarzyszenia Dolina Pilicy

Lp.	Sposób uchwalania i aktualizacji	Opis głównych kwestii zawartych w dokumencie.
1.	Statut Stowarzyszenia Dolina Pilicy	
	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków.	Statut reguluje najważniejsze kwestie przewidziane w Ustawie z dn. 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2020 poz. 2261) nazwę stowarzyszenia, teren działania i siedzibę stowarzyszenia, cele i sposoby ich realizacji, sposób nabywania i utraty członkostwa, a także wskazuje władze stowarzyszenia, tryb dokonywania ich wyboru, uzupełniania składu oraz ich kompetencje, sposób reprezentowania stowarzyszenia oraz zaciągania zobowiązań majątkowych, zasady dokonywania zmian statutu, sposób rozwiązania się stowarzyszenia oraz organ nadzoru.
2.	Regulamin Obrad Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia Dolina Pilicy	
	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków	Regulamin określa władze Stowarzyszenia, organy WZC i ich kompetencje, tryb pracy, sposób obradowania i podejmowania uchwał przez WZC.
3.	Regulamin Pracy Zarządu Stowarzyszenia Dolina Pilicy	
	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków	Regulamin określa skład, sposób wyboru i zakres kompetencji organu oraz ich członków, sposób reprezentacji organu, wymogi formalne jakie winny spełniać członkowie Zarządu, tryb pracy, sposób obradowania i podejmowania uchwał przez Zarząd.
4.	Regulamin Rady Stowarzyszenia Dolina Pilicy	
	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków	Regulamin Rady Stowarzyszenia Dolina Pilicy określa organizację wewnętrzną, w tym tryb dokonywania wyboru jej członków, tryb pracy Rady, zadania związane z uczestnictwem w posiedzeniach Rady związanych z wyborem operacji, wymogi formalne jakie winny spełniać członkowie organu.
5.	Regulamin Pracy Komisji Rewizyjnej	
	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków	Regulamin określa skład, sposób wyboru i zakres kompetencji organu, wymogi formalne jakie winny spełniać członkowie Komisji, szczegółowe zasady pracy oraz sposób obradowania oraz podejmowania uchwał przez Komisję Rewizyjną.
6.	Regulamin Pracy Biura Stowarzyszenia Dolina Pilicy	
	Uchwalany i aktualizowany przez Zarząd Stowarzyszenia Dolina Pilicy	Regulamin Pracy Biura Stowarzyszenia Dolina Pilicy określa zasady funkcjonowania Biura Stowarzyszenia Dolina Pilicy, ramowy zakres działania i kompetencji biura, organizację i porządek w procesie pracy oraz inne postanowienia związane z działalnością biura Stowarzyszenia.
7.	Polityka ochrony danych osobowych Stowarzyszenia Dolina Pilicy	
	Uchwalana i aktualizowana przez Zarząd Stowarzyszenia Dolina Pilicy	Polityka ochrony danych osobowych zawiera opis zasad ochrony danych obowiązujących w Stowarzyszeniu Dolina Pilicy, w szczególności: wzorcowe rejestry czynności przetwarzania danych osobowych, politykę nadawania upoważnień, instrukcję zarządzania systemem informatycznym.

Źródło: Opracowanie własne

I.7 Standardy partnerstwa

Partnerstwo Stowarzyszenia Dolina Pilicy jest integralną częścią procesu budowy kultury dialogu społecznego i partycypacji społecznej, która stale ewoluuje i dostosowuje się do potrzeb wszystkich jego uczestników.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy posiada ponad 17-letnie doświadczenie w funkcjonowaniu, we współpracy z samorządami, organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorcami, rolnikami, mieszkańcami, przez co wie jak ważne są prawidłowe partnerskie relacje, które stanowią fundament i są niezaprzeczalną cechą podejścia **LEADER RŁKS**. Realizacja wielu różnorodnych projektów, a także zrealizowanie dwóch LSR pokazało, iż każdy podmiot tworzący LGD ma do odegrania inną rolę, ale wszystkie muszą ze sobą współpracować i podejmować właściwe decyzje, aby realizować cele. Członkowie Stowarzyszenia Dolina Pilicy wzajemnie się uzupełniają, a dzięki współpracy powstaje efekt synergii i wartość dodana, niemożliwa do osiągnięcia w przypadku działań podejmowanych indywidualnie.

Nasza współpraca polega m.in. na: podejmowaniu decyzji dotyczących kierunków rozwoju, zwiększaniu decyzyjności i dostępu mieszkańców do funduszy unijnych, wspieraniu i rozwijaniu inicjatyw społecznych, realizowaniu konkretnych działań na rzecz społeczności lokalnej.

Członkowie Stowarzyszenia Dolina Pilicy udzielają się w nim poprzez aktywne uczestnictwo w Walnych Zebraniach Członków, w posiedzeniach organów, szkoleniach, warsztatach refleksyjnych, grupach roboczych, targach i imprezach promocyjnych, warsztatach i wyjazdach studyjnych.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy jest dostępne dla wszystkich osób chcących aktywnie uczestniczyć we współpracy na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, bez dyskryminowania płci, statusu społecznego, rasy, przekonań politycznych i religii.

W ramach budowania partnerstwa na wszystkich etapach realizacji LSR będą stosowane adekwatne do oczekiwań i możliwości metody partycypacji, przy aktualizacji lub zmianie zapisów kluczowych dokumentów.

Możliwość zgłaszania inicjatyw w zakresie zarówno wdrażania LSR jak i funkcjonowania biura przyczyni się do zwiększenia aktywności członków Stowarzyszenia Dolina Pilicy, a także innych interesariuszy z obszaru objętego LSR. Można je składać w ramach konsultacji w biurze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, za pośrednictwem tradycyjnej lub mailowej korespondencji bądź w ramach uwag przekazywanych za pośrednictwem kart pomysłu i ankiet (również anonimowo). Zaproszenia do zgłaszania inicjatyw (zachęty) zostały także umieszczone na naszej stronie internetowej. Przypomnienia będą pojawiać się regularnie w aktualnościach, zwłaszcza w okresie badań monitoringowych lub ewaluacyjnych. Każda inicjatywa będzie rejestrowana. Istotne propozycje będą przedstawiane Zarządowi, który dokona analizy potrzeb / możliwość wprowadzenia zmian. Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie informowało zgłaszającego o wynikach weryfikacji proponowanej lub zgłoszonej inicjatywy, wraz z uzasadnieniem wyników. W przypadku, gdy zagadnienie będzie wymagać dodatkowej analizy lub np. opinii prawnej, opinii Zespołu Roboczego – zgłaszający będzie informowany o takiej konieczności. Jest to standardem pracy biura i przyczyni się to do zwiększenia zaufania.

Na naszej stronie internetowej i portalu społecznościowym będą zamieszczane rozmaite informacje. Pomimo braku formalnie spisanych zasad współpracy, wszelkie komunikaty będą również przekazywane do partnerów w celu ich upublicznienia. Każda istotna informacja przekazana do upowszechnienia naszym członkom, w szczególności z sektora finansów publicznych, zamieszczana będzie na stronach internetowych i tablicach ogłoszeń (również w sołectwach). Będą to głównie powiadomienia dotyczące bieżącego wdrażania LSR, w tym między innymi ogłoszenia o naborach, informacje o szkoleniach, warsztatach czy innych działaniach promocyjno-informacyjnych oraz włączeniowych kierowanych przez Stowarzyszenie Dolina Pilicy do lokalnej społeczności i pozostałych interesariuszy. Te nieformalne zasady współpracy są istotnym elementem zapewniającym pełną dostępność do informacji. Jest to możliwe dzięki oparciu relacji między członkami Stowarzyszenia na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji.

Oprócz tego Zarząd korzysta z możliwości kolegiального podejmowania decyzji. Ograniczenie zakresu czynności, co do których Zarząd podejmuje decyzje bez konsultacji czy uzgodnienia z pozostałymi członkami m.in. zmiany w LSR wymagają konsultacji nie tylko z członkami Stowarzyszenia Dolina Pilicy, ale również z mieszkańcami, podobne zasady dotyczą kryteriów wyboru. Najczęściej stosowaną metodą zapewnienia oddolnego podejmowania decyzji jest powoływanie zespołów (grup) roboczych, które wypracowują i konsultują z zastosowaniem partycypacyjnych metod propozycje rozwiązań i przedstawiają je Zarządowi do zatwierdzenia.

Podsumowując - **relacje między członkami Stowarzyszenia Dolina Pilicy są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji**, a służą do tego następujące narzędzia:

1. strony internetowe: www.dolinapilicy.pl, www.markadolinapilicy.pl,
2. media społecznościowe – 2 profile na Facebook'u:
 - do informowania o naszej bieżącej działalności oraz sprawach/wydarzeniach mogących zainteresować naszych członków o nazwie „Stowarzyszenia Dolina Pilicy”,
 - do promocji produktów i usług lokalnych związanych z regionem, oferowanych przez twórców i usługodawców z obszaru działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy, którym przyznano Znak marki, o nazwie **Marka lokalna Dolina Pilicy** zwolnij bieg... **Marka lokalna**”.

3. posiadanie bazy kontaktów (telefonów, maili) służącej do wysyłania powiadomień (dostosowujemy formę kontaktu do oczekiwań odbiorcy, jeśli to możliwe),
4. kolegalne podejmowanie decyzji (opieranie decyzji lub rozstrzygnięć na wynikach prac zespołów roboczych),
5. spotkania w ramach dialogu społecznego,
6. spotkania tematyczne w terenie, dostosowane do preferencji uczestników, w dogodnych dla nich godzinach,
7. zachęcanie do zgłaszania nowych pomysłów/ inicjatyw (informacje na stronie, za pomocą kart pomysłu, w ankietach, w materiałach informacyjno-promocyjnych, bezpośrednio w biurze Stowarzyszenia Dolina Pilicy i w trakcie spotkań/wywiadów),
8. kampanie informacyjne, działania edukacyjne, szkolenia, warsztaty - zapewnienie możliwości kształcenia i szkolenia członkom/pracownikom, aby umożliwić im skuteczny wkład w rozwój LGD,
9. materiały promocyjno-informacyjne, dokumenty aplikacyjne, instrukcje.

Doświadczenie pokazało również, że tylko dzięki współpracy różnych środowisk i sektorów możemy odpowiadać na potrzeby wyrażane przez społeczeństwo, co daje bardzo mocne podstawy gwarancji skutecznego wdrażania LSR oraz dalszego budowania partnerstwa poprzez włączanie nowych grup interesów, środowisk społecznych i gospodarczych.

Rozdział II Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

II.1 Zwięzły opis obszaru objętego LSR wraz z mapą

Obszar wdrażania LSR na l. 2023-2027, dotyczy gmin i miast poniżej 20 tys. mieszkańców ulokowanych w dolinie środkowego biegu Pilicy, w centralnej części Polski, w południowo-wschodniej i środkowo-wschodniej części województwa łódzkiego. Jego terytorium tworzą gminy wchodzące w skład powiatu opoczyńskiego (Drzewica, Mniszków, Opoczno, Poświętne i Sławno), piotrkowskiego (Aleksandrów, Sulejów i Wolbórz), radomszczańskie (Przedbórz i Wielgomłyny) oraz tomaszowskiego (Czerniewice, Inowłódz, Lubochnia, Rzeczyca i Tomaszów Mazowiecki). Jest on spójny geograficznie, stosunkowo jednorodny swoim niezwykle bogatym potencjałem przyrodniczym i krajobrazowym, a także nadającym niepowtarzalny charakter regionalnym dorobkiem kultury opoczyńskiej.

Tabela nr 3 Cechy charakterystyczne obszaru działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy na dzień 31.12.2020 r.

Nazwa gminy	Powierzchnia [km ²]	Liczba mieszkańców	Liczba sołectw
Gmina Aleksandrów	144	4 331	32
Gmina Czerniewice	128	4 918	30
Gmina i Miasto Drzewica	118	10 003	17
Gmina Inowłódz	98	3 698	10
Gmina Lubochnia	131	7 396	21
Gmina Mniszków	124	4 718	29
Miasto i Gmina Opoczno	191	32 828	34
Gmina Poświętne	141	2 986	15
Miasto i Gmina Przedbórz	190	6 809	28
Gmina Rzeczyca	109	4 487	18
Gmina Sławno	129	7 528	33
Miasto i Gmina Sulejów	188	16 646	25
Gmina Tomaszów Mazowiecki	150	11 153	24
Gmina Wielgomłyny	123	4 432	18
Miasto i Gmina Wolbórz	152	7 836	22
RAZEM:	2 116	129 769	356

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek nr 1 Mapa obszaru LGD

Źródło: opracowanie własne

II.2 Spójność społeczna, gospodarcza i środowiskowa

II.2.1 Uwarunkowania środowiskowe

Środowisko przyrodnicze obszaru działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy charakteryzuje się dużymi walorami krajobrazowymi. Ciekawa i zróżnicowana rzeźba terenu w połączeniu z bogatymi zasobami przyrody, skupionymi w parkach krajobrazowych i rezerwach, przepiękną doliną rzeki Pilicy z dopływami, strukturą użytków rolnych oraz zabytkami kultury materialnej decydują o dużej atrakcyjności regionu. Tereny leśne stanowią naturalne siedliska dla wielu rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Te niezaprzeczalne atrybuty środowiskowe, w połączeniu z czystym, świeżym powietrzem są najczęściej wskazywane jako mocna strona obszaru.

Formy ochrony przyrody

Wobec ogromnej wartości przyrodniczej tutejszych lasów, dla ochrony unikatowych skupisk wielu obecnych tu pomników przyrody, rzadkich gatunków fauny i flory, cennych naturalnych siedlisk, ~~w ramach tych kompleksów~~ utworzone zostały 3 parki krajobrazowe: Przedborski, Sulejowski i Spalski. Stanowią one wraz z obecnymi licznymi rezerwatami przyrody, cennymi obszarami naturalnych łąk, pastwisk i torfowisk w ich otulinie oraz wodami Pilicy i jej dopływów, jeden z elementów obszaru węzłowego o znaczeniu krajowym i międzynarodowym w systemie Krajowej Sieci Ekologicznej (ECONET), w tym obszary NATURA 2000.

Na terenie wszystkich gmin objętych LSR znajdują się miejsca i obiekty cenne przyrodniczo, które jednocześnie objęte zostały ochroną prawną tj.:

- **gmina Aleksandrów:** Sulejowski Park Krajobrazowy, rezerwaty przyrody - Jaksonek, Diabla Góra, Obszar chronionego krajobrazu - Piliczański, Natura 2000 Specjalny obszar ochrony – Dolina Czarnej;
- **gmina Czarnobyl:** Obszar chronionego krajobrazu – Górnej Rawki, Natura 2000 obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – Lasy Spalskie;
- **gmina i miasto Drzewica:** Obszar chronionego krajobrazu - Dolina rzeki Pilicy i Drzewiczki;
- **gmina Inowódz:** Spalski Park Krajobrazowy, rezerwaty - Spała, Żądłowice, Konewka, Gać Spalska, Natura 2000 Specjalny obszar ochrony - Dolina Dolnej Pilicy, Natura 2000 obszar mający znaczenie dla Wspólnoty - Lasy Spalskie;
- **gmina Lubochnia:** Spalski Park Krajobrazowy, rezerwaty - Kruszewiec, Małecz, Starodrzew Lubochniański, Gać Spalska, Natura 2000 Specjalny obszar ochrony - Łąki Ciebłowickie, Natura 2000 obszar mający znaczenie dla Wspólnoty - Lasy Spalskie;
- **gmina Mniszków:** Sulejowski Park Krajobrazowy, rezerwaty - Błogie, Gaik;
- **miasto i gmina Opoczno:** Spalski Park Krajobrazowy;
- **gmina Poświętne:** Spalski Park Krajobrazowy, Obszar chronionego krajobrazu - Dolina rzeki Pilicy i Drzewiczki, Natura 2000 Specjalny obszar ochrony - Dolina Dolnej Pilicy, Natura 2000 Obszar specjalnej ochrony - Dolina Pilicy;

- **miasto i gmina Przedbórz:** Przedborski Park Krajobrazowy, rezerwaty - Piskorzaniec, Czarna Różga, Obszar chronionego krajobrazu – Przedborski, Piliczański, Natura 2000 Specjalny obszar ochrony - Ostoja Przedborska, Natura 2000 obszar mający znaczenie dla Wspólnoty - Dolina Środkowej Pilicy, Dolina Górnej Pilicy;
- **gmina Rzeczyca:** Spalski Park Krajobrazowy, rezerwat Żądłowice, Natura 2000 Specjalny obszar ochrony - Dolina Dolnej Pilicy, Natura 2000 Obszar specjalnej ochrony - Dolina Pilicy,
- **gmina Sławno:** Spalski Park Krajobrazowy (otulina);
- **miasto i gmina Sulejów:** Sulejowski Park Krajobrazowy, rezerwaty - Lubiaszów, Las Jabłoniowy, Natura 2000 Specjalny obszar ochrony - Lubiaszów w Puszczy Pilickiej, Natura 2000 obszar mający znaczenie dla Wspólnoty - Dolina Środkowej Pilicy,
- **gmina Tomaszów Mazowiecki:** Kampinoski Park Narodowy, Spalski Park Krajobrazowy, Sulejowski Park Krajobrazowy, Natura 2000 Specjalny obszar ochrony - Łąki Ciebłowickie, Natura 2000 Obszar specjalnej ochrony - Lasy Smardzewickie, Natura 2000 obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – Lasy Spalskie;
- **gmina Wielgomłyny:** Obszar chronionego krajobrazu - Przedborski, Doliny Widawki, Piliczański, Natura 2000 obszar mający znaczenie dla Wspólnoty - Dolina Górnej Pilicy;
- **miasto i gmina Wolbórz:** Sulejowski Park Krajobrazowy, rezerwaty - Lubiaszów, Dęby w Meszczach, Czarny Ług, Obszar chronionego krajobrazu - Doliny Wolbórki, Natura 2000 Specjalny obszar ochrony - Lubiaszów w Puszczy Pilickiej.

Na obszarze LSR w każdej z gmin występuje przynajmniej jedna z form ochrony przyrody.

II.2.2 Uwarunkowania społeczno-gospodarcze

Obszar regionu wynosi 2 116 km², co stanowi 11,48 % powierzchni ogólnej województwa łódzkiego. Zamieszkuje tu 129 769 osób (stan na dzień 31.12.2020 r.). Gęstość zaludnienia kształtuje się od 21 osób/km² (Gmina Poświętne) do 172 osób/km² (Miasto i Gmina Opoczno), przy średniej 58 osób/km².

Charakterystyka ludności

Teren Stowarzyszenia Dolina Pilicy w roku 2021 zamieszkiwało w sumie 129 484 osoby, o 3 760 osób mniej, niż w roku 2015. Porównując rok 2015 oraz 2021 można stwierdzić, że depopulacja ominęła jedynie cztery gminy: Mniszków, Sławno, Tomaszów Mazowiecki oraz Wolbórz. Najwięcej osób ubyło w gminach: Opoczno (spadek o 7%), Rzeczyca (spadek o 6%), Wielgomłyny (spadek o 5%), Poświętne (spadek o 5%), Przedbórz (spadek o 5%) i Drzewica (spadek o 4%). Najwięcej osób zamieszkuje gminę Opoczno (32 438 mieszkańców), a najmniej gminę Poświętne (3072 mieszkańców).

Tabela nr 4 Liczba ludności na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy

Nazwa gminy	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gmina Aleksandrów	4 384	4 397	4 352	4 355	4 326	4 279	4 245
Gmina Czerniewice	5 138	5 146	5 118	5 083	5 048	5 020	4 988
Gmina i Miasto Drzewica	10 725	10 649	10 559	10 487	10 424	10 384	10 304
Gmina Inowlódz	3 861	3 828	3 819	3 829	3 825	3 819	3 781
Gmina Lubochnia	7 211	7 198	7 162	7 161	7 197	7 123	7 043
Gmina Mniszków	4 737	4 730	4 760	4 771	4 770	4 750	4 739
Miasto i Gmina Opoczno	34 842	34 666	34 607	34 353	34 108	32 828	32 438
Gmina Poświętne	3 237	3 239	3 197	3 176	3 148	3 101	3 072
Miasto i Gmina Przedbórz	7 297	7 263	7 262	7 217	7 122	7 052	6 952
Gmina Rzeczyca	4 717	4 674	4 648	4 641	4 643	4 487	4 448
Gmina Sławno	7 554	7 610	7 640	7 672	7 627	7 645	7 624
Miasto i Gmina Sulejów	16 245	16 265	16 291	16 323	16 329	16 308	16 232
Gmina Tomaszów Mazowiecki	10 845	10 945	11 068	11 182	11 224	11 251	11 311
Gmina Wielgomłyny	4 720	4 698	4 670	4 596	4 546	4 510	4 463
Miasto i Gmina Wolbórz	7 731	7 745	7 767	7 787	7 841	7 836	7 844
RAZEM:	133 244	133 053	132 920	132 633	132 178	130 393	129 484

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Struktura wiekowa całego obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy charakteryzuje się proporcjonalnie niskim, choć o tendencji rosnącej, udziałem dzieci i młodzieży (osób w wieku przedprodukcyjnym) – wzrost z 17,6% do 18,2% na przestrzeni lat 2015 - 2021 oraz silnie wzrastającym udziałem osób w wieku emerytalnym (osób w wieku poprodukcyjnym wg GUS) – wzrost z 18,3% do 21,2%. Udział osób w wieku produkcyjnym spadł w tym czasie z 57,4% do 53,9% i to głównie z uwagi na odpływ mieszkańców w celu podjęcia pracy zarobkowej w innym miejscu. Wyludnianie obszarów wiejskich stanowi duży problem obszaru. Odnosząc się do danych zawartych w rozdziale IV mamy do czynienia z dużą marginalizacją rolników. Aby ich zatrzymać na obszarze należałoby przewidzieć możliwości dywersyfikacji źródeł utrzymania. Stąd też przewidziano w przedsięwzięciach możliwość różnicowania działalności w kierunku gospodarstw agroturystycznych oraz zagród edukacyjnych.

Tabela nr 5 Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem

Nazwa gminy	w wieku przedprodukcyjnym		w wieku produkcyjnym		w wieku poprodukcyjnym	
	2015	2021	2015	2021	2015	2021
Gmina Aleksandrów	18,0	18,6	60,1	56,5	21,9	24,9
Gmina Czerniewice	19,4	20,9	63,1	58,0	17,5	21,1
Gmina i Miasto Drzewica	18,9	18,3	60,0	56,8	21,1	24,9
Gmina Inowłódz	16,4	16,4	61,1	56,3	22,5	27,3
Gmina Lubochnia	21,9	22,2	61,2	58,8	17,0	19,0
Gmina Mniszków	19,8	21,1	61,3	58,1	18,9	20,8
Miasto i Gmina Opoczno	19,4	19,1	63,4	58,4	17,2	22,4
Gmina Poświętne	17,6	18,9	59,3	56,0	23,0	25,1
Miasto i Gmina Przedbórz	16,9	17,3	63,1	58,4	19,9	24,3
Gmina Rzeszyca	17,7	18,2	62,0	58,3	20,3	23,4
Gmina Sławno	22,1	22,6	60,5	58,1	17,4	19,2
Miasto i Gmina Sulejów	19,4	19,8	62,7	59,3	18,0	20,9
Gmina Tomaszów Mazowiecki	17,8	18,1	61,3	59,5	20,9	22,5
Gmina Wielgomłyny	18,9	21,0	62,2	56,4	18,9	22,6
Miasto i Gmina Wolbórz	18,0	18,6	60,1	56,5	21,9	24,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ludność w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR

Jednymi z najważniejszych czynników wpływających na przyszły stan rynku pracy są uwarunkowania demograficzne, a spośród nich zwłaszcza struktura ludności ze względu na wiek. Struktura wieku mieszkańców obszaru LSR przesunęła się w kierunku społeczeństwa starzejącego się. Jak wykazują dane GUS, chociaż pandemia zebrała śmiertelne żniwo wśród osób starszych, to ich udział w ogólnej populacji wzrósł. Starzenie się społeczeństwa to trend obserwowany u nas od lat.

Liczba osób w wieku nieprodukcyjnym na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy w 2020 r. wyniosła 53 862 co stanowiło 41,5% liczby mieszkańców na obszarze. Stosunek liczby ludności w wieku produkcyjnym do reszty osób zamieszkujących teren Stowarzyszenia Dolina Pilicy stanowi ważny wskaźnik przy analizie poziomu przedsiębiorczości poszczególnych gmin. Najwyższy udział ludności w wieku produkcyjnym dotyczył gminy Tomaszów Mazowiecki (59,5%) oraz miasta i gminy Opoczno (59,0%), najniższy natomiast gminy Inowłódz (56,4%). W pozostałych gminach udział ludności w wieku produkcyjnym w liczbie mieszkańców utrzymywał się na podobnym poziomie nieznacznie ponad 58%. **Współczynnik ludności w wieku nieprodukcyjnym na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy za 2020 rok wynosi 4,8.**

Tabela nr 6 Udział ludności w wieku produkcyjnym w liczbie mieszkańców na obszarze LSR w 2020, wg stanu na 31.12.2020 r.

Nazwa gminy	Liczba mieszkańców	Ludność w wieku nieprodukcyjnym	Udział liczby osób w wieku produkcyjnym w liczbie mieszkańców (%)
Gmina Aleksandrów	4 331	1 876	56,7

Gmina Czerniewice	4 918	2 033	58,7
Gmina i Miasto Drzewica	10 003	4 289	57,1
Gmina Inowlódz	3 698	1 611	56,4
Gmina Lubochnia	7 396	3 062	58,6
Gmina Mniszków	4 718	1 973	58,2
Miasto i Gmina Opoczno	32 828	13 464	59,0
Gmina Poświętne	2 986	1 306	56,3
Miasto i Gmina Przedbórz	6 809	2 807	58,8
Gmina Rzeczyca	4 487	1 853	58,7
Gmina Sławno	7 528	3 160	58,0
Miasto i Gmina Sulejów	16 646	6 776	59,3
Gmina Tomaszów Mazowiecki	11 153	4 519	59,5
Gmina Wielgomłyny	4 432	1 804	59,3
Miasto i Gmina Wolbórz	7 836	3 329	57,5
RAZEM:	129 769	53 862	58,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Należy nadmienić, iż wg danych GUS udział osób w wieku produkcyjnym spada od 2013 roku, natomiast odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym systematycznie rośnie.

W tym kontekście wyzwaniem dla obszaru będzie postępujące starzenie się mieszkańców. Problem zapewnienia opieki lub oferty działań przeciwdziałających wykluczeniom ludzi starszych i samotnych narasta. Dlatego też skierowano część środków LSR na zwiększenie włączenia seniorów w sferze społecznej.

Migracje na obszarze LSR

Migracje wewnętrzne to ruchy wewnątrz kraju, najczęściej z gmin wiejskich do aglomeracji, natomiast migracje zewnętrzne to zarejestrowane przekroczenie granicy kraju. Różnica między zameldowaniami, a wymeldowaniami na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy była ujemna i wynosiła w 2020 r. - 194 osoby. Ponad połowa gmin charakteryzowała się saldem ujemnym (8 gmin), co oznacza, że więcej osób opuściło te gminy, niż do nich przyjechało. Najwięcej osób ubyło w mieście i gminie Opoczno (-225 osób), najwięcej osób przybyło w gminie Sławno (42 osoby). **Współczynnik migracji na obszarze LSR w 2020 roku wyniósł 4,16.**

Tabela nr 7 Migracje na obszarze LSR, wg stanu na 31.12.2020 r.

Nazwa gminy	Zameldowania ogółem (os.)	Wymeldowania ogółem (os.)	Liczba mieszkańców
Gmina Aleksandrów	15	34	4 331
Gmina Czerniewice	18	35	4 918
Gmina i Miasto Drzewica	116	113	10 003
Gmina Inowlódz	47	32	3 698
Gmina Lubochnia	59	52	7 396
Gmina Mniszków	22	41	4 718
Miasto i Gmina Opoczno	187	412	32 828
Gmina Poświętne	18	27	2 986
Miasto i Gmina Przedbórz	61	96	6 809
Gmina Rzeczyca	24	25	4 487
Gmina Sławno	79	50	7 528
Miasto i Gmina Sulejów	184	142	16 646
Gmina Tomaszów Mazowiecki	119	90	11 153
Gmina Wielgomłyny	20	34	4 432
Miasto i Gmina Wolbórz	83	63	7 836

RAZEM	1 052	1 246	129 769
--------------	-------	-------	---------

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Diagnoza obszaru pokazała, że szczególnie niebezpieczny jest problem depopulacji obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy związany z migracjami ekonomicznymi ludności. Niezaprzeczalnym faktem jest poziom skali emigracji zarobkowej, w tym wyjazdów za pracą do większych ośrodków miejskich lub za granicę, w szczególności ludzi młodych, a także lepiej wykształconych, co może wpłynąć na niekorzystne zmiany w gospodarce tego obszaru. Duża grupa ankietowanych mieszkańców (37%) rozważa zmianę miejsca zamieszkania. Jednym z najczęściej powtarzających się powodów tych rozważań jest brak perspektyw zawodowych w gminie (17% odpowiedzi). Mieszkańców do wyprowadzki motywuje także trudny dostęp do instytucji kultury oraz edukacji.

Dużym problemem jest także niedostateczna oferta kierowana do ludzi młodych. W trakcie konsultacji społecznych wielokrotnie zwracano uwagę na potrzebę ich aktywizacji, z uwagi na to, że bardzo mocno odczuli oni skutki ograniczeń wprowadzanych w celu spowolnienia rozprzestrzeniania się pandemii COVID-19. Zamknięcie szkół oraz izolacja od rówieśników niekorzystnie wpłynęły na zdrowie psychiczne środowiska młodzieżowego, pogorszyło się ich samopoczucie i satysfakcja z życia. Dlatego też problem został odzwierciedlony w przedsięwzięciach, pozwalając na skierowanie części środków LSR na zwiększenie włączenia ludzi młodych w sferze społecznej, jak również poprzez członkostwo w Zarządzie i Radzie.

Bezrobotni na obszarze

Na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, liczba osób w wieku produkcyjnym w 2020 r. wyniosła 75 907 osób, do tego liczba zarejestrowanych bezrobotnych ogółem wynosi 3 616 osób. Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym według stanu na koniec 2020 r. wyniósł średnio 4,7% i był zróżnicowany w skali gmin członkowskich Stowarzyszenia. Najmniej korzystna sytuacja w tym obszarze występowała w gminach Przedbórz (8,37%) i Inowłódz (6,52%). W pozostałych gminach wskaźnik ten plasował się na poziomie poniżej średniej w stosunku do całego obszaru LSR. **Współczynnik liczby osób bezrobotnych w stosunku do osób w wieku produkcyjnym na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy za 2020 rok wyniósł 3,35.** Powodów tego można się dopatrywać w pandemii COVID – 19, wprowadzonym lockdownie, który zaburzył rynek pracy, powodując spadek zatrudnienia, niechęć i strach przedsiębiorców przed kolejnym załamaniem gospodarki.

Tabela nr 8 Liczba bezrobotnych na obszarze LSR w odniesieniu do liczby ludności w wieku produkcyjnym, wg stanu na dzień 31.12.2020r.

Nazwa gminy	Ludność w wieku produkcyjnym (os.)	Bezrobotni (os.)	Udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (%)
Gmina Aleksandrów	2 455	87	3,54
Gmina Czerniewice	2 885	127	4,40
Gmina i Miasto Drzewica	5 714	297	5,19
Gmina Inowłódz	2 087	136	6,52
Gmina Lubochnia	4 334	245	5,65
Gmina Mniszków	2 745	97	3,53
Miasto i Gmina Opoczno	19 364	879	4,54
Gmina Poświętne	1 680	62	3,69
Miasto i Gmina Przedbórz	4 002	335	8,37
Gmina Rzeczyca	2 634	118	4,48
Gmina Sławno	4 368	195	4,46
Miasto i Gmina Sulejów	9 870	476	4,82
Gmina Tomaszów Mazowiecki	6 634	338	5,10
Gmina Wielgomłyny	2 628	81	3,08
Miasto i Gmina Wolbórz	4 507	143	3,17
RAZEM:	75 907	3 616	4,70

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Środowiskowa pomoc społeczna na obszarze LSR

Podstawowe zadania pomocy społecznej to przyznawanie i wypłacanie przewidzianych ustawą świadczeń, praca socjalna, rozwijanie nowych form pomocy społecznej i samopomocy. Wg danych GUS za 2020 r. pomoc na

obszarze LSR najczęściej była udzielana z powodu: bezrobocia, ubóstwa, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby.

Liczba osób korzystających z pomocy społecznej od 2015 r. znacznie spadła, co należy uznać za bardzo pozytywne zjawisko. **Współczynnik udziału liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie mieszkańców za 2020 rok wyniósł 4,5.** Może być to pochodną dość niskiej stopy bezrobocia i stosunkowo stabilnej sytuacji na rynku pracy, mimo dużej niepewności związanej z następstwami wojny na Ukrainie, w szczególności związanej z kryzysem energetycznym oraz rosnącą inflacją. Ważnym elementem była również możliwość skorzystania z wielu programów socjalnych skierowanych do najuboższych rodzin (500+, 300+ i innych).

Tabela nr 9 Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR, wg stanu na 31.12.2020 r.

Nazwa gminy	Liczba mieszkańców	Liczba osób korzystających z pomocy społecznej
Gmina Aleksandrów	4 331	433
Gmina Czerniewice	4 918	421
Gmina i Miasto Drzewica	10 003	607
Gmina Inowłódz	3 698	158
Gmina Lubochnia	7 396	371
Gmina Mniszków	4 718	153
Miasto i Gmina Opoczno	32 828	1 601
Gmina Poświętne	2 986	193
Miasto i Gmina Przedbórz	6 809	832
Gmina Rzeczyca	4 487	389
Gmina Sławno	7 528	664
Miasto i Gmina Sulejów	16 646	701
Gmina Tomaszów Mazowiecki	11 153	438
Gmina Wielgomłyny	4 432	368
Miasto i Gmina Wolbórz	7 836	371
RAZEM:	13 614	7 700

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zagrożenie trwałą marginalizacją na obszarze LSR

Obszary zagrożone trwałą marginalizacją, wg delimitacji zaproponowanej w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR), obejmują łącznie 728 gmin o powierzchni 104,8 tys. km², które zamieszkuje 6,1 mln mieszkańców. **2 gminy** obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy – z powiatu radomszczańskiego (Przedbórz i Wielgomłyny) znalazły się na **liście gmin zagrożonych trwałą marginalizacją.**

Ujęcie ww. gmin w wykazie gmin zagrożonych trwałą marginalizacją podyktowane było opóźnieniami urbanizacyjnymi tego terenu.

Grupy docelowe szczególnie istotne z punktu widzenia realizacji LSR

Na podstawie analizy obszaru, konsultacji społecznych oraz badań ankietowych zdefiniowano następujące grupy docelowe: osoby fizyczne, osoby prawne, grupy nieformalne, jednostki sektora finansów publicznych, turyści, osoby młode (do 25 roku życia), seniorzy (60+), a także osoby znajdujące się w niekorzystnej sytuacji w tym: osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie, kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia.

Charakterystyka tych grup została szerzej opisana w rozdziale IV Analiza potrzeb i potencjału LSR.

Przedsiębiorczość na obszarze LSR

W 2020 r. na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy w rejestrze REGON zarejestrowanych było 10 311 podmiotów gospodarki narodowej, z czego 8 278 stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

W ostatnich latach liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON w przeliczeniu na 10 tys. ludności znacznie wzrosła. W 5 gminach wzrost ten był wyższy niż w województwie. Najbardziej pozytywne tendencje dotyczyły gmin Inowłódz (wzrost w latach 2015-2021 o 610,2), Aleksandrów (o 446,2) oraz Wolbórz (o 433,2).

Tabela nr 10 Udział przedsiębiorstw zatrudniających poniżej 50 pracowników w liczbie mieszkańców ogółem w 2020 r.

Nazwa gminy	Liczba mieszkańców w	Przedsiębiorstwa 0 – 9 pracowników	Przedsiębiorstwa 10 - 49 pracowników	Łączna liczba przedsiębiorstw poniżej 50 pracowników
Gmina Aleksandrów	4 331	245	8	253
Gmina Czerniewice	4 918	356	15	371
Gmina i Miasto Drzewica	10 003	624	22	646
Gmina Inowlódz	3 698	354	17	371
Gmina Lubochnia	7 396	561	17	578
Gmina Mniszków	4 718	325	11	336
Miasto i Gmina Opoczno	32 828	2 525	97	2 622
Gmina Poświętne	2 986	189	6	195
Miasto i Gmina Przedbórz	6 809	619	21	640
Gmina Rzeczyca	4 487	252	6	258
Gmina Sławno	7 528	390	17	407
Miasto i Gmina Sulejów	16 646	1 508	35	1 543
Gmina Tomaszów Mazowiecki	11 153	1 062	26	1 088
Gmina Wielgomłyny	4 432	282	10	292
Miasto i Gmina Wolbórz	7 836	616	30	646
RAZEM:	129 769	9 908	338	10 246

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z roku na rok wzrasta liczba przedsiębiorstw działających na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy. W 2020 r. zarejestrowano ok. 14%-wy wzrost liczby firm, w stosunku do roku 2016. Najwyższa liczba podmiotów charakteryzuje miasto i gminę Opoczno (2622 podmioty) oraz miasto i gminę Sulejów (1543 podmioty). **Wskaźnik przedsiębiorczości na obszarze LSR za 2020 rok wynosił 3,17.** Fakt, iż we wszystkich gminach obszaru działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy liczba podmiotów gospodarczych rośnie, może stanowić szansę na poprawę sytuacji w regionie. Wzrost ten jednak nie przekłada się na odczuwalną poprawę dostępu do usług dla mieszkańców. Potencjalni, jak również funkcjonujący inwestorzy odczuwają bariery ekonomiczne w zakresie prowadzenia działalności będące następstwami pandemii Covid-19 oraz negatywnych konsekwencji wybuchu wojny na Ukrainie. Badania ankietowe, warsztaty i wyniki prac grupy roboczej potwierdzają, że większość badanych zauważa pozytywne zmiany w obszarze przedsiębiorczości, jednak nie są one wystarczające. W tym trudnym okresie również przedsiębiorcy odczuwają pogorszenie warunków do podejmowania lub rozwoju działalności gospodarczej. Dzięki funduszom przeznaczonym na wdrażanie LSR, w której 33,2% budżetu przeznaczymy na rozwój przedsiębiorczości, nastąpi złagodzenie negatywnych skutków obecnego kryzysu.

Dochód podatkowy na obszarze LSR

Istotną kwestią dla obszaru objętego LSR są dochody gmin wchodzących w skład Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Wyrazem zdolności dochodowej gmin jest wskaźnik dochodów podatkowych na jednego mieszkańca w gminie, czyli tzw. wskaźnik G. Średni poziom wskaźnika G dla gmin członkowskich wynosił w 2020 r. 1387,80 zł, przy czym najwyższy poziom notuje gmina Wolbórz (ok 2,4 tys. zł), najniższy gmina Rzeczyca (793 zł). Analizując wysokość dochodów ogółem, najwyższe dochody notuje gmina i miasto Opoczno (159,5 mln zł rocznie), z kolei najniższe dochody osiąga gmina Poświętne (ok. 16 mln rocznie). Zbliżoną sytuację obrazuje analiza wydatków ogółem budżetu gminy na 1 mieszkańca gmin z obszaru LSR, średnio ok 5,8 tys. zł, gdzie najwyższy poziom notuje się w gminie Lubochnia (8,2 tys. zł). **Współczynnik dochodu podatkowego na obszarze LSR za 2020 rok wyniósł 2,70.** Analiza pokazuje, że pomimo zróżnicowania dochodów podatkowych gminy członkowskie wydatkują zbliżone środki na mieszkańców. Szczegóły zawiera zamieszczona poniżej tabela.

Tabela nr 11 Dochód podatkowy na obszarze LSR, wg stanu na 31.12.2020 r.

Nazwa gminy	Wskaźnik dochodów podatkowych gmin G
Gmina Aleksandrów	834,80
Gmina Czerniewice	1134,80
Gmina i Miasto Drzewica	892,62
Gmina Inowlódz	2096,18
Gmina Lubochnia	1558,31
Gmina Mniszków	1255,32
Miasto i Gmina Opoczno	1671,90
Gmina Poświętne	909,80
Miasto i Gmina Przedbórz	1169,16
Gmina Rzeczyca	793,46
Gmina Sławno	1583,86
Miasto i Gmina Sulejów	1329,21
Gmina Tomaszów Mazowiecki	2185,63
Gmina Wielgomłyny	959,60
Miasto i Gmina Wolbórz	2442,36
RAZEM:	1387,80

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze strony internetowej: wskaźniki-dochodow-podatkowych-gmin-powiatow-i-województw-na-2020-r oraz danych GUS.

Rozdział III Partycypacyjny charakter LSR

III.1 Partycypacja podczas przygotowania LSR

Mając na uwadze realizację zasady równości, a także możliwość uzyskania w trakcie konsultacji szerokiej, wielopłaszczyznowej wiedzy, niniejszy dokument został wypracowany w duchu dialogu obywatelskiego przy aktywnym udziale przedstawicieli 3 środowisk – grupy interesu sektora społecznego, gospodarczego oraz publicznego, wywodzących się z terenu działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy.

Proces opracowywania dokumentu obejmował 5 kluczowych etapów:

- Etap I Diagnoza i analiza SWOT
- Etap II Określenie / konsultacje celów i wskaźników oraz Planu działania
- Etap III Opracowanie / konsultacje zasad wyboru operacji i lokalnych kryteriów
- Etap IV Opracowanie / konsultacje zasad monitorowania i ewaluacji
- Etap V Opracowanie / konsultacje Planu Komunikacji

Stowarzyszenie powołało **Zespół Roboczy**, którego zadaniem jest koordynowanie prac nad opracowaniem LSR oraz nad jej późniejszą realizacją.

Pierwszym etapem prac było przeprowadzenie białego wywiadu – zgromadzenie niezbędnych informacji do tworzenia LSR za pomocą ogólnie dostępnych źródeł m. in. baz danych, danych publicznych.

Celem zapewnienia oddolnego charakteru LSR, zagwarantowania udziału społeczności lokalnej w procesie jej tworzenia, na terenie każdej z 15 członkowskich gmin Stowarzyszenia Dolina Pilicy, zorganizowano w terminie 05-15.09.2022 r. **konsultacje społeczne**. Zaproszenia do udziału w konsultacjach, rozpowszechniane były za pośrednictwem strony internetowej Stowarzyszenia www.dolinapilicy.pl, stron internetowych urzędów gmin członkowskich, portalu społecznościowego Facebook, zostały umieszczone na tablicach ogłoszeń sołectw gmin, których dotyczyły. Zaproszenia były dedykowane wszystkim mieszkańcom, ze szczególnym uwzględnieniem obecności sołtysów, radnych gminy, przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz grup nieformalnych, przedsiębiorców, rolników, mieszkańców a zatem uwzględniających wszystkie sektory życia społecznego. W efekcie, w konsultacjach społecznych przeprowadzonych na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy wzięło udział 218 osób. W/w konsultacje przybrały postać spotkań informacyjno-warsztatowych, podczas których uczestnikom została przedstawiona dotychczasowa działalność Stowarzyszenia, w tym osiągnięcia realizacji PROW na l. 2014-2020 oraz podstawowe założenia PROW na nowy okres programowania 2023-2027. W ramach spotkań z zebraną społecznością przeprowadzono analizę SWOT obszaru, w wyniku której uczestnicy wskazali mocne i słabe strony swoich gmin, a także szanse i zagrożenia w zakresie ich przyszłego rozwoju. Celem zidentyfikowania planowanych do realizacji projektów, wśród uczestników została przeprowadzona „burza mózgów”. Umożliwiła ona poznanie ciekawych, często innowacyjnych lokalnych inicjatyw, wyznaczenie kluczowych do rozwiązania problemów, jak również wyłonienie osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Ponadto uczestnicy zostali poproszeni o wypełnienie formularzy inicjatywy lokalnej, w których wskazali projekty, które powinny być zrealizowane na obszarze. Za pomocą tej metody zebrano wstępne informacje na temat planowanych do realizacji przedsięwzięć.

Podczas tych spotkań do Zespołu Roboczego dołączyły kolejne osoby, w związku z czym obok członków Zarządu Stowarzyszenia Dolina Pilicy, pracowników biura Stowarzyszenia Dolina Pilicy, włączeni zostali przedstawiciele grup interesu sektora publicznego, gospodarczego, społecznego, przestrzegając zasady, aby żadna grupa interesu nie uzyskała przewagi w procesie kreowania strategii, zwłaszcza na etapie zadaniowo-wskaźnikowym.

Na stronie internetowej Stowarzyszenia Dolina Pilicy, jak również jego gmin członkowskich, udostępniono **ankietę** dotyczącą potrzeb oraz potencjału na obszarze LSR. Ankieta została rozesłana do członków Stowarzyszenia, oraz organizacji pozarządowych działających na terenie Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Aby zapewnić w opracowaniu LSR udział społeczności wykluczonej cyfrowo, możliwe było również złożenie ankiet w formie papierowej w biurze.

Korzystając z elektronicznej drogi konsultacji, przygotowana została dodatkowo **Karta pomysłu**, dająca możliwość zgłaszania pomysłów na inwestycje, wydarzenia, które poprzez realizację LSR na l. 2023-2027 mogłyby zostać sfinansowane. Niniejszy druk zamieszczony został na stronie internetowej Stowarzyszenia Dolina Pilicy, jak również **był** udostępniany podczas różnego rodzaju spotkań, imprez, prowadzonych warsztatów oraz w biurze Stowarzyszenia. W wyniku rozpowszechnianych informacji, udało się zgromadzić 41 formularzy, co świadczy, iż kwestia rozwoju obszaru jest dla wielu mieszkańców bardzo istotna.

Przez cały okres przygotowawczy prowadzona była **strona internetowa www.dolinapilicy.pl**, na której została utworzona zakładka „PRZYGOTOWANIE LSR NA LATA 2023-2027”. W zakładce tej zamieszczane były informacje dotyczące planu włączenia społeczności lokalnej w przygotowanie LSR, harmonogram spotkań ze społecznością lokalną z dokładnymi terminami i miejscami spotkań, ankiety dla mieszkańców, karty pomysłów, informacje o prowadzonym punkcie konsultacyjnym oraz bieżące efekty prac nad strategią z możliwością zgłaszania uwag (konsultacje społeczne). Informacje w zakładce „PRZYGOTOWANIE LSR NA LATA 2023-2027” były na bieżąco aktualizowane i uzupełniane w miarę postępu prac nad opracowaniem strategii. Informacje z zakresu prac nad przygotowaniem LSR przekazywane były również za pośrednictwem portalu społecznościowego „Facebook”. Strona była prowadzona, aby zagwarantować udział lokalnej społeczności w procesie tworzenia strategii i jej realizacji.

Poza zadeklarowanymi spotkaniami konsultacyjnymi Stowarzyszenie Dolina Pilicy zorganizowało w maju 2023 r. spotkania dodatkowe. Odbyły się one w charakterze warsztatów dialogu społecznego (1 z sektorem publicznym (19.05.2023 r.), na które zostali zaproszeni wszyscy władarze gmin członkowskich, 1 z sektorem społecznym (18.05.2023 r.), a także 3 spotkania z poszczególnymi organizacjami pozarządowymi, które odbyły się w siedzibach tych organizacji (08.05.2023 r., 09.05.2023 r. i 25.05.2023 r.). Wychodząc naprzeciw potrzebom przedsiębiorców, którzy ze względu na prowadzoną działalność mają ograniczone możliwości czasowe, w dniu 16.05.2023 r. przeprowadzony został również czat z ekspertem dla przedsiębiorców, rolników oraz osób chcących podjąć działalność gospodarczą, za pośrednictwem portalu społecznościowego Facebook, w specjalnie utworzonym pokoju. Uczestnicy mieli możliwość zadawania pytań dotyczących przyszłego okresu programowania. Ponadto, aby włączyć osoby młode oraz seniorów odbyły się także 4 spotkania dedykowane tym grupom (11.05.2023 r., 12.05.2023 r., 16.05.2023 r. i 22.05.2023 r.). Umożliwiło to udział w tworzeniu nowej strategii osobom, które z różnych przyczyn nie mogły wziąć udziału w spotkaniach w gminach bądź odwiedzić biuro Stowarzyszenia osobiście.

Tematyka powyższych wywiadów była dość szeroka. Dyskutowano na temat wartości dodanej jaką daje podejście LEADER w realizacji LSR, oczekiwań w działaniu partnerstwa jakim jest Stowarzyszenie Dolina Pilicy, a także o przyjaznych metodach komunikacji, nie zapominając o tym, aby miały zamierzony efekt. Rozmawiano o możliwościach jakie daje realizacja operacji w partnerstwie na obszarze LSR, a także o współpracy z partnerami spoza tego obszaru. Pochylnono się nad terminem innowacyjności i obszarami w których byłaby badana. Zwrócono uwagę na rozwiązania mające na celu integrację i aktywizację osób młodych, włączenie społeczne, cyfrowe seniorów, **wsparcie** grup osób w niekorzystnej sytuacji. Wymieniono spostrzeżenia na temat założeń do lokalnych kryteriów wyboru i aktualizacji procedury ich zmiany. Dialog dotyczył również metod wdrażania LSR i dywersyfikacji jej źródeł finansowania, by w końcu pochylić się nad wstępnym harmonogramem naborów.

Ponadto, dla osób, które nie miały możliwości uczestniczenia w organizowanych przez nas konsultacjach zorganizowaliśmy w biurze **Punkt konsultacyjny**. Przez 5 dni w tygodniu w siedzibie Stowarzyszenia od 8.00-16.00 czekaliśmy na mieszkańców naszego obszaru, chętnych podzielić się z nami pomysłami na rozwój własnego biznesu, proponowanymi do realizacji przedsięwzięciami w kontekście szeroko pojętej poprawy jakości życia, a także propozycjami i uwagami dotyczącymi budowy lokalnej strategii. W biurze dostępne były ankiety, materiały umożliwiające zgłoszenie własnej inicjatywy do LSR czy też dotyczące prowadzonych konsultacji powstających części strategii.

Zespół Roboczy zbierał się wielokrotnie i pracował nad uporządkowaniem zebranych w trakcie spotkań informacji, podsumowano prowadzoną ankietyzację i złożone karty pomysłów oraz dokonano ostatecznej analizy potrzeb rozwojowych. Spotkania odbywały się zarówno stacjonarnie jak i on-line za pomocą aplikacji, które to umożliwiały. Ponadto osoby wchodzące w skład Zespołu uczestniczyły w konsultacjach grupowych oraz indywidualnych z ekspertem zewnętrznym. Podczas tych konsultacji prezentowane były propozycje zapisów do poszczególnych części LSR, sporządzanych w zgodności z obowiązującymi przepisami, Wytycznymi MRiRW oraz uwzględniające dobre praktyki zebrane z wielu województw. Ponadto ekspert pełnił rolę doradcy, zapewniając tym

samym obiektywną i krytyczną analizę dokumentu. Wypracowane rozwiązania były również elementem roboczej współpracy z pracownikami zaprzyjaźnionych lokalnych grup działania. Wiele rozwiązań (proces monitoringu i ewaluacji, zasady wyboru projektów i grantobiorców, zasady zatwierdzania i aktualizacji lokalnych kryteriów wyboru, zasady podziału środków w ramach Planu finansowego uwzględniające kamienie milowe) opierało się na tych samych podstawach i wspólnych założeniach. Stosowne propozycje zapisów zostały zastosowane w roboczym materiale dokumentu oraz uzupełnione propozycjami wynikającymi z własnych doświadczeń z wdrażania LSR w poprzednich okresach programowania.

W wyniku przeprowadzonych spotkań i aktywności online respondenci wypełnili 182 ankiety, z czego 61% stanowiły kobiety, a 39% mężczyźni. Rozkład wiekowy był równomierny, a wyszczególnić można dwa skrajne wyniki – najmniej ankiet - 3,3% wypełnili respondenci z grupy wiekowej do 18 lat, a najwięcej - 26,9% z grupy wiekowej 36-45 lat. Reprezentacja sektorów: - społeczny (mieszkańcy, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe, itd.) – 64,3% - gospodarczy (przedsiębiorcy, rolnicy i inne podmioty prowadzące działalność gospodarczą) –23,6% - publiczny (jednostki sektora finansów publicznych) – 12,1%.

W opinii respondentów największy potencjał w gminach obszaru działania dostrzegają w walorach przyrodniczych (64,8%), walorach turystycznych (44%) oraz walorach kulturowych lub historycznych (44,3%).

Wśród największych problemów w gminach obszaru zgłaszanych w kwestionariuszu wymienić można niską jakość starzenie się społeczeństwa (75,3%) oraz emigracje/migracje młodych osób (59,9%) oraz niską jakość służby zdrowia (54,9%).

Na pytanie co respondenci chcieliby zmienić w swojej okolicy najczęściej padały odpowiedzi dotyczące powstawania miejsc spotkań dla mieszkańców, poprawy dostępu do infrastruktury turystycznej i poszerzenia oferty spędzania czasu wolnego.

Nie wszystkie problemy można całkowicie zniwelować ze względu na ograniczenia programowe. Niemniej jednak, warto podkreślić, że wiele z tych trudności może zostać skutecznie rozwiązanych poprzez uwzględnienie ich w ramach przedsięwzięć LSR w zakresie jaki może być finansowany z PS dla-WPR.

Aż 90,7% procent respondentów potwierdziło konieczność zabezpieczenia środków na rzecz lokalnego środowiska młodzieżowego, a wśród propozycji działań pojawiły się: dofinansowanie na utworzenie miejsca spotkań i aktywności młodzieży, organizacja imprez (warsztaty, koła zainteresowań, kino plenerowe) i animacja czasu wolnego.

Równie wysoki wynik bo 91,8% respondentów wskazało konieczność przewidzenia aktywności na rzecz seniorów w zakresie włączenia społecznego, cyfrowego lub innego, uwagi-propozycje dotyczyły organizacji warsztatów, szkoleń, szeroko rozumianej aktywizacji społecznej oraz organizacji klubów seniora.

Ankiety okazały się ważnym narzędziem w zbieraniu informacji, a ich wyniki dostarczyły cennych informacji na temat diagnozowanego obszaru. Dzięki dialogowi z mieszkańcami udało się określić obszary, które wymagają wsparcia i działań interwencyjnych w celu poprawy sytuacji i jakości życia. **Wnioski** są następujące:

1. Brak dostatecznej infrastruktury - inwestycje w małą infrastrukturę, taką jak place zabaw, siłownie zewnętrzne, miejsca spotkań, boiska sportowe, ścieżki rowerowe, piesze itp., zapewniają mieszkańcom dostęp do miejsc rekreacji i aktywności fizycznej. Dobra infrastruktura przyciąga również turystów, co może wspomóc rozwój lokalnej gospodarki.
2. Niski poziom aktywności społecznej - w niektórych obszarach mieszkańcy są mało zaangażowani w życie społeczne i brakuje inicjatyw lokalnych. W efekcie społeczność nie wykorzystuje pełnego potencjału, który może być wzmocniony przez większe zaangażowanie mieszkańców.
3. Brak wsparcia dla różnych grup społecznych: starsi mieszkańcy, młodzież oraz osoby w niekorzystnej sytuacji często napotykać na trudności w dostępie do odpowiednich usług i wsparcia. Brakuje programów i działań skierowanych do tych grup, co prowadzi do wykluczenia społecznego.
4. Rozwój przedsiębiorczości: wspieranie przedsiębiorczości lokalnej jest kluczowe dla rozwoju gospodarczego, organizowanie szkoleń oraz ułatwianie dostępu do finansowania i doradztwa wspierają samozatrudnienie i pomagają lokalnym przedsiębiorcom w rozwijaniu swoich projektów i tworzeniu nowych miejsc pracy. Mieszkańcy wyrazili potrzebę większego dostępu do usług zdrowotnych, edukacyjnych, rekreacyjnych, transportowych, handlowych i innych. Wzrost przedsiębiorczości w tych obszarach mógłby przyczynić się do zwiększenia wyboru, poprawy jakości usług oraz stworzenia nowych miejsc pracy. Konsultacje społeczne wskazały również na potrzebę rozwoju przedsiębiorczości w dziedzinach turystyki, gastronomii, rozrywki, kultury i sportu może przyczynić się do tworzenia atrakcyjnych ofert dla mieszkańców i turystów.
5. Rozwój agroturystyki i zagród edukacyjnych: obszary wiejskie mają potencjał do rozwoju agroturystyki i zagród edukacyjnych, który może przyciągać turystów i promować lokalne tradycje, kulturę i zrównoważony rozwój, za a co więcej staje się szansą na dodatkowe źródło dochodu dla rolników.
6. Koncepcja Smart Village: konsultacje społeczne ujawniły, że istnieje potrzeba wprowadzenia inteligentnych rozwiązań, które mogą zintegrować różne dziedziny życia społeczności, takie jak transport, energia, infrastruktura i usługi publiczne.

7. Inicjatywy społeczne i partnerskie: istnieje silna chęć zaangażowania społeczności lokalnej w tworzenie inicjatyw społecznych i partnerskich. Współpraca między organizacjami pozarządowymi może przyczynić się do realizacji projektów, które będą miały pozytywny wpływ na społeczność.

Biorąc powyższe pod uwagę skoncentrowano się na wsparciu ww. obszarów, opracowując cele i przedsięwzięcia LSR, co może się przyczynić do poprawy sytuacji społeczności oraz wykorzystania pełnego potencjału, jaki tkwi w lokalnej społeczności.

W ten sposób wspólnie wypracowana Lokalna Strategia Rozwoju została poddana opinii publicznej poprzez stronę internetową Stowarzyszenia, jak również podczas **podsumowującego zebrania konsultacyjnego LSR** w dn. 02.06.2023 r. Wszelkie, wniesione wówczas uwagi i sugestie zostały niezwłocznie uwzględnione w toku prac Zespołu Roboczego.

W celu ostatecznej weryfikacji, niniejsza Lokalna Strategia Rozwoju została przyjęta i tym samym zatwierdzona do wdrażania na lata 2023-2027 uchwałą Zarządu Stowarzyszenia Dolina Pilicy w dn. 05.06.2023 r.

Po licznie odbytych konsultacjach, spotkaniach, warsztatach, rozpatrzeniach zebranych formularzy, ankiet, zgłaszanych wnioskach i uwagach, badaniach on-line, w toku prac trójsektorowej grupy roboczej, powstał jednolity i spójny dokument w postaci LSR. Zgodnie z wynikami przeprowadzonej analizy wniosków pozyskanych z szerokiego wachlarza zastosowanych partycypacyjnych metod konsultacji, ujmuje on rozwój obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy w ramach 2 celów:

- Poprawa jakości życia na obszarze LSR, zwiększenie włączenia społecznego oraz aktywizacja,
- Zwiększenie dostępu do usług **komercyjnych oraz oferty związanej z gospodarką doświadczeń i produktów na obszarze LSR,**

wraz ze wskazaniem grup osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, którymi są: kobiety, osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie, osoby poszukujące zatrudnienia, rolnicy z małych gospodarstw, które zostały objęte w w/w dokumencie szczególnym wsparciem.

Właściwymi autorami niniejszego opracowania są sami mieszkańcy obszaru działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy, którzy zgłaszali propozycje rozwiązań lub wnosili własne uwagi w trakcie różnorodnych form konsultacji społecznych. Zapewniliśmy, żeby odbywały się one na przestrzeni całego procesu tworzenia LSR z równą intensywnością i otwartością. Ostateczny kształt dokumentu powstał w ramach prac Zespołu Roboczego. Wszelkie dodatkowe konsultacje z innymi grupami miały z jednej strony na celu wypracowanie pewnych standardów, które zapewnią jak najpełniejsze spełnienie wymogów, a z drugiej stworzenie dokumentu, który będzie można wdrożyć zgodnie z oczekiwaniami interesariuszy, uwzględniającymi zdiagnozowane potrzeby i potencjał obszaru.

Na każdym kluczowym etapie prac nad opracowaniem LSR wykorzystano metody adekwatne do potrzeb oraz zastosowano co najmniej 6 partycypacyjnych metod konsultacji, które przedstawia Tabela poniżej. We wszystkich metodach partycypacji uczestniczyło bezpośrednio 623 osób z obszaru objętego LSR.

Tabela nr 12 Metody partycypacji zastosowane na każdym z etapów prac nad LSR, obejmujące również konsultacje wypracowanych propozycji

Metoda	Etap I	Etap II	Etap III	Etap IV	Etap V
Konsultacje społeczne	x	x	x	x	x
Ankieta on – line i papierowa	x	x	x		x
Karta pomysłu	x	x			x
Praca Zespołu Roboczego	x	x	x	x	x
Warsztaty dialogu społecznego	x	x	x	x	x
Punkt konsultacyjny	x	x	x	x	x
Formularz zgłaszania uwag	x	x	x	x	x
Podsumowujące zebranie konsultacyjne	x	x	x	x	x

Źródło: opracowanie własne.

III.2 Partycypacja w czasie wdrażania LSR

Etap wdrażania LSR to kluczowy moment, w którym realizuje się współpraca w Stowarzyszeniu Dolina Pilicy. Jej funkcjonowanie oparte jest na pogłębionym partnerstwie i skutecznej, ale jednocześnie przyjaznej komunikacji, czytelnej dla każdego odbiorcy. Wyraża się to przede wszystkim w stosowaniu różnorodnych form przekazu (nie tylko formalnych).

Stowarzyszenie Dolina Pilicy zaangażuje w realizację i aktualizację LSR jak największą i reprezentatywną część społeczności. Będzie stosowało zasadę pełnej jawności. Zamierza podjąć szereg intensywnych działań informacyjnych i promocyjnych w celu rozpowszechniania informacji o Stowarzyszeniu Dolina Pilicy i jego działaniach.

Przykładowo, mieszkańcy mogą czynnie uczestniczyć we wdrażaniu LSR poprzez realizację operacji przyczyniających się do osiągnięcia zakładanych celów. Stąd zorganizowane zostaną działania informacyjne i szkoleniowe dotyczące możliwości uzyskania wsparcia. Każdy mieszkaniec będzie mógł w nich uczestniczyć, a także będzie mógł skorzystać z pomocy pracowników Biura Stowarzyszenia Dolina Pilicy, którzy będą świadczyć bezpłatne doradztwo, zgodnie z Regulaminem Pracy Biura i Regulaminem Doradztwa. Było ono wysoko oceniane przez beneficjentów w poprzedniej perspektywie i dawało wymierne efekty w postaci lepszej jakości dokumentacji aplikacyjnej, dlatego od początku wdrażania LSR będzie możliwe korzystanie z tej formy pomocy.

Innym przykładem udziału mieszkańców we wdrażaniu LSR może być uczestniczenie w działaniach Stowarzyszenia Dolina Pilicy w zakresie aktywizacji społeczności, promocji i informacji. W tym celu został opracowany **Plan Komunikacji**, w którym opisano działania komunikacyjne oraz środki przekazu skierowane do mieszkańców. Zawarto w nim również informacje jakie działania podejmowane będą w przypadku problemów z realizacją LSR lub niskim zaangażowaniem społeczności w działania realizowane przez Stowarzyszenie Dolina Pilicy. Dlatego wykorzystywane będą różne formy komunikowania zróżnicowane w zależności od odbiorców. Ponadto Stowarzyszenie Dolina Pilicy w trakcie realizacji LSR będzie monitorowało dobór metod i jeśli okaże się że komunikacja jest nieskuteczna podejmie szybkie działania w celu rozwiązania problemu.

Dla ułatwienia i usprawnienia kontaktu wszelkie informacje dotyczące wdrażania LSR, będą zamieszczane na stronie internetowej i portalu społecznościowym, tablicach ogłoszeń oraz przekazywane do partnerów w celu szerszego upublicznienia. Dotyczy to w szczególności partnerów z grupy interesu sektora publicznego, którzy na swoich stronach internetowych i tablicach ogłoszeń publikują informacje związane z bieżącym wdrażaniem LSR, w tym ogłoszenia o naborach czy innych działaniach promocyjno-informacyjnych dla lokalnej społeczności.

Na stronie internetowej i Facebooku Stowarzyszenia umieszczane będą także aktualności, dotyczące działalności Stowarzyszenia i wdrażania LSR. Profil na portalu społecznościowym będzie pełnił nie tylko funkcję informacyjną, ale będzie służył budowaniu relacji z potencjalnymi partnerami i beneficjentami. Będą tam zamieszczane nie tylko bieżące informacje i ogłoszenia, ale także zagadnienia, które będą prowokować obserwatorów do podjęcia dyskusji lub przedstawienia własnego punktu widzenia. Komentarze na takich portalach to również cenne źródło informacji na temat problemów i potrzeb lokalnej społeczności.

Członkowie Stowarzyszenia, sympatycy i mieszkańcy obszaru objętego LSR mogą zgłaszać bezpośrednio do biura Stowarzyszenia bądź za pośrednictwem strony internetowej wnioski i rekomendacje, a także propozycje i inicjatywy dotyczące jego funkcjonowania, w tym realizacji LSR.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy zamierza organizować spotkania aktywizacyjne/ szkolenia/ wyjazdy studyjne, które będą miały za zadanie zachęcać do zgłaszania nowych pomysłów/ inicjatyw dot. funkcjonowania Stowarzyszenia Dolina Pilicy i wdrażania LSR, a także kojarzenia partnerów, co w przyszłości będzie mogło skutkować realizacją projektu partnerskiego, bądź operacji realizowanej w partnerstwie. Stworzona baza kontaktów ułatwi nam dotarcie do potencjalnych beneficjentów. W tym celu na stronie internetowej powstała zakładka **WSPÓŁPRACA PARTNERÓW**.

Aby jeszcze pełniej zaangażować lokalnych przedstawicieli w opracowywanie i realizację Strategii, podejmowanie decyzji i przydzielanie zasobów, jak i zgłaszanie pomysłów na realizację nowych projektów w ramach LSR lub pomysłów/ inicjatyw których realizacja miałyby się odbyć poza obszarem LSR, zdiagnozowaliśmy na naszym terenie istnienie 684 organizacji pozarządowych, w tym organizacji zarejestrowanych w KRS, stowarzyszeń zwykłych, KGW, klubów sportowych, grup nieformalnych do których w większości mamy kontakt (mail, telefon). Dzięki **ezemu temu** możemy bezpośrednio docierać z informacjami o naborach, zachęcać do udziału w warsztatach, szkoleniach, spotkaniach aktywizacyjnych, targach i imprezach.

Uzyskaliśmy również kontakty do sołtysów, co jest bardzo pomocne przy rozprzestrzenianiu informacji w środowisku lokalnym.

Ponadto biuro Stowarzyszenia rejestruje wszystkie otrzymane wiadomości i co do zasady odpowiada w ciągu maksymalnie 3 dni, jeśli nie jest wymagana szczegółowa analiza. Jeśli wymagana jest dalsza analiza, np. opinie prawne lub poglądy innych organizacji, odpowiednie strony są informowane o takiej potrzebie i wyznaczany jest nowy termin na udzielenie wyjaśnień.

Zgodnie z zapisami statutu Stowarzyszenia, wszelkie zgłaszane przez członka Stowarzyszenia propozycje lub inicjatywy dotyczące jego funkcjonowania lub wdrażania LSR, rozpatrywane będą w terminie nie dłuższym niż 30

dni od ich otrzymania. Podobny tryb postępowania będzie stosowany w przypadku wniosków i uwag składanych przez wszystkie zainteresowane osoby.

III.2.1 Aktualizacja LSR:

Podstawą uruchomienia procesu konsultacji LSR będą m. in.:

- wyniki monitoringu lub ewaluacji realizowane zgodnie z zasadami zawartymi w X rozdziale LSR,
- zmiana Wytycznych horyzontalnych lub szczegółowych powodująca konieczność dostosowania LSR do nowych zasad, zmiana PS ~~Ha~~-WPR na lata 2023-2027, wydanie zaleceń przez podmiot wdrażający, Instytucję Zarządzającą, Agencję Płatniczą lub inne organy kontrolne, zmiana przepisów, itp.,
- uzasadnione inicjatywy / wnioski / zastrzeżenia składane za pomocą formularza lub karty pomysłu zamieszczonych na stałe (w widocznym miejscu) na stronie internetowej Stowarzyszenia Dolina Pilicy i dostępnych w jego biurze,
- potrzeba dostosowania LSR do nowej sytuacji w związku z wystąpieniem czynników zakłócających, niemożliwych do zdiagnozowania w momencie budowania LSR, zmiany sytuacji gospodarczej, wystąpienia ograniczeń będących np. następstwem pandemii, które mają znaczący wpływ na tempo i zakres wdrażania LSR,
- inicjatywa grupy Członków Stowarzyszenia Dolina Pilicy lub Walnego Zebrania Członków lub innych jego organów, mieszkańców, uzasadniona koniecznością dostosowania LSR do nowych potrzeb lub problemów na obszarze LSR,
- zmiana obszaru LSR, zmiana celów, przedsięwzięć, wskaźników, budżetu lub innych elementów LSR, zmiana kamieni milowych, zmiana terminów oceny wniosków przekładająca się np. na brak możliwości osiągnięcia wskaźników, wydatkowania budżetu itp.
- inne zmiany, mające zasadniczy wpływ na możliwość osiągnięcia założeń w zakresie realizacji celów, wskaźników czy kamieni milowych.

Wszelkie propozycje będą szczegółowo analizowane, a jeśli będą zasadne, zostaną poddane procesowi konsultacji.

Dobór metod partycypacji będzie adekwatny do zakresu planowanych zmian. Niezbędne będzie wykorzystanie minimum jednej metody konsultacji, np. strony internetowej, jeśli zakres zmian będzie polegał na dostosowaniu LSR do nowych przepisów lub Wytycznych albo będzie dotyczył wdrożenia zaleceń pokontrolnych lub będzie wynikiem rekomendacji Zarządu Województwa, Instytucji Zarządzającej, Agencji płatniczej lub innych organów kontrolnych. W przypadku szerszego zakresu zmian, mających wpływ na zidentyfikowane potrzeby lub potencjał obszaru – konieczne będzie zastosowanie wybranych metod partycypacji, opisanych w niniejszym Rozdziale, które zapewnią udział wszystkich interesariuszy (podobnie jak na etapie przygotowania LSR).

Informacja o wyniku weryfikacji zgłoszonej propozycji/inicjatywy - uwzględnieniu lub odrzuceniu propozycji zmiany LSR zgłoszonej za pośrednictwem formularza zgłaszania uwag wraz z uzasadnieniem tego wyniku będzie upubliczniana na stronie internetowej Stowarzyszenia Dolina Pilicy z poszanowaniem zasad przetwarzania danych osobowych. W przypadku uwzględnienia zmian, będą one dalej kierowane do konsultacji społecznych, a następnie zatwierdzane przez Zarząd.

Aktualizacja LSR będzie się odbywać wg ściśle określonych zasad, przy zapewnieniu jak najszerszego udziału grup interesu zidentyfikowanych na obszarze LSR oraz mieszkańców obszaru, w tym osób młodych, seniorów oraz grup osób w niekorzystnej sytuacji. Wszystkie działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy dotyczące wdrażania LSR są jawne. Zmiany lub aktualizacje LSR podlegają akceptacji Zarządu Województwa Łódzkiego. Czynności formalne będą realizowane przez Biuro Stowarzyszenia. Wstępna analiza będzie dokonywana przez Zarząd lub powołaną grupę roboczą ds. LSR. Analizy będą wykonywane na bieżąco w ramach ciągłego monitoringu i będą obejmować w szczególności: przyczyny zmiany, zgodność z obowiązującymi zasadami i Wytycznymi, wpływ na dokonaną ocenę w ramach wyboru LSR, realność propozycji i możliwość jej wdrożenia, zgodność z analizą potrzeb i potencjału zawartą w LSR, ocenę wpływu na możliwość osiągnięcia kamieni milowych określonych w umowie ramowej.

Proces aktualizacji LSR będzie powiązany z procesem informowania o stanie wdrażania LSR. Mimo braku inicjatyw zewnętrznych, analiza potrzeby zmiany LSR będzie przeprowadzana nie rzadziej niż raz na dwa lata. Informacje o możliwości zgłaszania uwag do bieżącego funkcjonowania LSR, w tym wdrażania LSR, będą zamieszczone w materiałach informacyjnych, stronie internetowej, w ankietach. Inicjatywa będzie mogła powstać na corocznych warsztatach refleksyjnych (ewaluacji on-going)

III.2.2 Animowanie do wdrażania innowacji

Stowarzyszenie będzie podejmować działania w zakresie animacji społeczności na rzecz wdrażania projektów innowacyjnych poprzez:

- promocję dobrych praktyk (również w tworzonej bazie projektów na stronie internetowej LGD ~~i w mediach społecznościowych~~), identyfikację korzyści płynących z rozwiązań innowacyjnych zwłaszcza w sferze biznesowej i społecznej,

- animowanie, sieciowanie i wdrożenie skutecznych mechanizmów wymiany doświadczeń i nawiązywania współpracy,
- doradztwo biura LGD.

III.2.3 Aktywizacja ludzi młodych, seniorów i grup osób w niekorzystnej sytuacji

Planując do realizacji działania dedykowane ludziom młodym oraz seniorom zanalizowano obecną ofertę jaka jest dostępna na obszarze LSR. W miejscowościach, w których funkcjonują Gminne Ośrodki Kultury oferta dotyczy głównie dzieci i młodzieży do ok. 14 r.ż. Jest ona odpłatna i są to głównie zajęcia plastyczne, wokalne, taneczne (m.in. zumba kids, w dwóch gminach tańce narodowe), teatralne. Dla seniorów oprócz pojedynczych klubów seniora i możliwości uczestnictwa w spotkaniach parafialnych i zespołach wokalnych, brakuje oferty. W świetlicach odbywają się imprezy okazjonalne typu dzień babci i dziadka, dzień dziecka i te związane ze świętami.

W związku z powyższym zdecydowano się na umieszczenie w przedsięwzięciach działań: na rzecz lokalnego środowiska młodzieżowego, w tym integrujących, animujących; na rzecz seniorów w zakresie: włączenia społecznego, cyfrowego itp.; na rzecz grup w niekorzystnej sytuacji.

W ich zakresie planuje się takie operacje jak m.in. wyjazdy integracyjne, zajęcia promujące aktywność fizyczną: rajdy piesze/rowerowe, gry terenowe, turnieje sportowe, warsztaty: fotograficzne, filmowe, z programowania/druk 3D, warsztaty z przedsiębiorczości: podstawy prawa podatkowego i administracyjnego, księgowości, kadry, nauka autoprezentacji, szkolenia z pierwszej pomocy, z prawidłowej pielęgnacji twarzy, wykonywania makijażu, stylizacji paznokci, bezpieczeństwo w sieci, warsztaty nauki korzystania z komputera, obsługi smartfonu, z zakresu zdrowego odżywiania. Ponadto możliwa będzie również realizacja operacji inwestycyjnych przez podmioty świadczące usługi na rzecz grup osób wymagających włączenia w ramach swoich zadań ustawowych albo statutowych takich jak np. place zabaw, siłownie plenerowe, altany ogólnodostępne - miejsca spotkań i integracji, tężnie solankowe, miejsca obsługi rowerzystów, ławki solarne, totemy multimedialne, boiska do piłki plażowej/nożnej/siatkowej/koszykówki.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy zamierza również w sposób racjonalny i adekwatny animować, **komunikować się** i informować lokalną społeczność o możliwości udziału w działaniach dla seniorów, ludzi młodych oraz na rzecz grup osób w niekorzystnej sytuacji. Na stronie internetowej Stowarzyszenia zostały utworzone zakładki: „Dla Seniora”, „Dla Osób Młodych” oraz „Wsparcie grup osób w niekorzystnej sytuacji” gdzie będą oni mogli sprawdzić aktualną ofertę działań dostępnych na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, realizowanych zarówno przez członków lub podmioty z obszaru objętego LSR. Ww. zakładki będą funkcjonowały w okresie realizacji programu i będą ułatwieniem w odnalezieniu treści dedykowanych tym grupom.

Ponadto w Planie Komunikacji zaplanowano dla nich działania takie jak m.in. szkolenia tematyczne w tym podnoszące kwalifikacje (rozwój produktów lokalnych, animacja działań kulturalnych, pierwsza pomoc, ekonomia społeczna, moje pochodzenie, bezpieczeństwo, rozwój biogospodarki), warsztaty tematyczne (artystyczne, kulinarne, dietetyczne, sensoryczne, przyrodnicze, budowanie kompetencji cyfrowych osób starszych i/lub słabo wykształconych, innowacje edukacyjne i obsługa nowych technologii) itp.

Oprócz tego Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie premiowało w kryteriach operacje dedykowane dla mieszkańców obszarów wiejskich, wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup zdiagnozowanych jako grupy w niekorzystnej sytuacji, a także dla seniorów i osób młodych.

Rozdział IV Analiza potrzeb i potencjału LSR

W wyniku analizy potrzeb i potencjału przedstawiono kluczowe obszary tematyczne, które zostały zidentyfikowane na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych, konsultacji społecznych, warsztatów i kart pomysłu. Te dane stanowiły fundament do opracowania celów i działań na okres programowania 2023-2027. Metody partycypacyjne zostały szeroko wykorzystane w celu uwzględnienia rzeczywistych potrzeb mieszkańców obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Wnioski z tych danych zostały uwzględnione w diagnozie, przy pominięciu informacji niezgodnych ze statystyką publiczną lub mających rozbieżności w źródłach.

IV.1. Analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> - Centralne położenie - Walory przyrodniczo-krajobrazowe - Duża liczba atrakcji turystycznych - Liczne formy ochrony przyrody - Bogate dziedzictwo historyczno-kulturowe obszaru, w tym liczne zabytki architektury - Tradycje i zwyczaje regionu - Brak uciążliwego przemysłu - Duża ilość organizacji pozarządowych 	<ul style="list-style-type: none"> - Zdegradowane środowisko naturalne, w tym zły stan czystości wód (rzek oraz Zalewu Sulejowskiego) - Zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych - Słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna, rekreacyjna i kulturowa - Niezadowalająca estetyka i funkcjonalność centralnych punktów małych miejscowości - Słabo rozwinięta baza gastronomiczna i noclegowa

<ul style="list-style-type: none"> - Dobra współpraca członków Stowarzyszenia Dolina Pilicy - Rozwijająca się Marka lokalna Dolina Pilicy Zwolnij bieg... 	<ul style="list-style-type: none"> - Brak animatorów rozwoju lokalnego oraz organizatorów zajęć w obiektach publicznych, w tym w świetlicach wiejskich - Niewystarczająca oferta spędzania czasu wolnego - Słaba aktywność ludzi młodych do 25 roku życia - Niewystarczająca liczba ofert dedykowanych dla seniorów - Niskie kompetencje osób starszych w zakresie wykorzystania nowych technologii - Bariery w komunikacji interpersonalnej z osobami niepełnosprawnymi, migrantami - Niedostateczna liczba szkoleń i spotkań informacyjnych - Mała liczba inwestorów, mikroprzedsiębiorstw, brak dużych zakładów pracy zapewniających zatrudnienie lokalnej społeczności - Niewystarczająca liczba miejsc pracy - Słabość organizacji pozarządowych, grup nieformalnych ze względu na problemy finansowe - Zła sytuacja kobiet na rynku pracy
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> - Nowe możliwości wsparcia rozwoju obszarów wiejskich ze środków Unii Europejskiej - Budowa i rozwój bazy turystycznej i rekreacyjnej na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy - Zagospodarowanie terenów nadbrzeżnych - Wykorzystanie walorów przyrodniczych - Zachowanie dawnych budowli (rewitalizacja, konserwacja) - Budowa, remont obiektów użyteczności publicznej (obiekty kulturowe, rekreacyjne) - Podtrzymywanie tradycji i kultury regionu - Tworzenie i promocja produktów lokalnych - Aktywizacja ludzi starszych, osób młodych, niepełnosprawnych, kobiet - Wspieranie III sektora – organizacji pozarządowych - Rozwój agroturystyki i zagród edukacyjnych - Koncepcje Smart Village 	<ul style="list-style-type: none"> - Starzejące się społeczeństwo - Niż demograficzny - Ubożenie społeczeństwa - Emigracja i migracja zarobkowa - Atrakcyjna oferta finansowa i rozwoju zawodowego oraz osobistego dużych ośrodków miejskich i zagranicy - Bariery mentalne w zdobywaniu wiedzy, kwalifikacji, pracy - Bariery prawno-ekonomiczne w zakresie zakładania i rozwoju przedsiębiorczości - Bardzo wysokie koszty osobowe – ograniczające możliwości zatrudniania przez samorząd osób prowadzących zajęcia aktywizacyjne - Brak młodych osób, które zaangażowałyby się w kultywowanie tradycji ludowych, co może prowadzić do zaniku dawnych zawodów - Ograniczony dostęp do wiedzy dla lokalnych liderów - Wzrost zagrożeń epidemicznych i ich negatywnych skutków. - Zagrożenia spiralą inflacyjną. - Zagrożenie izolacją społeczną i samotnością osób starszych.

IV.2 Uzasadnienie głównych obszarów tematycznych

IV.2.1 Stan i dostęp do infrastruktury

Niezwykle ważną częścią społecznej infrastruktury, odpowiedzialnej m.in. za poczucie lokalnej tożsamości, kumulowanie dorobku minionych pokoleń, zmiany światopoglądowe, jakość życia mieszkańców są przede wszystkim instytucje kultury. Jak widać z poniższej tabeli, na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, mimo niedostatecznej liczby obiektów kultury (kina, muzea) można zauważyć, że w każdej gminie znajduje się przynajmniej 1 ośrodek kultury oraz biblioteka.

Tabela nr 13 Podstawowe dane charakteryzujące kulturę na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy

Instytucja	Ilość
Biblioteki i ich filie	35
Kina	2
Muzea	2
Ośrodki/ centra kultury	19
Świetlice wiejskie/ domy ludowe/ remizy	148
RAZEM:	206

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (stan na 31.12.2020 r.) oraz danych pozyskanych z urzędów gmin.

Pewnym złagodzeniem niedosytu takich obiektów są świetlice wiejskie, domy ludowe, które z natury swojego charakteru powinny wypełniać kulturową lukę, proponując lokalnej społeczności ofertę osobistego rozwoju każdego członka tej społeczności. Wiele tych obiektów wybudowano w ramach wdrażania LSR na lata 2007- 2013. Stały się siedzibami lokalnych KGW, zespołów ludowych, miejscem organizacji warsztatów rękodzieła, kół zainteresowań, w tym promowania lokalnych produktów kulinarnych, ale również organizowania integracyjnych spotkań, zebrań sołeckich. A zatem dobrze, jeśli świetlice stają się centrami lokalnej aktywności, a osoby tam działające - animatorami cennych, oddolnych inicjatyw. Niestety część świetlic wymaga remontu oraz doposażenia, zdarza się i tak, że brakuje w nich woli działania, oddechu wspólnoty, pomysłu na ożywienie. I w tym celu nieodzownym elementem pobudzenia zaangażowania mieszkańców, włączenia ich w życie społeczne, będzie doinwestowanie, poprzez remont/ modernizację czy doposażenie placówek, a także zaproponowanie szerokiej grupie lokalnych liderów, opiekunom świetlic, społecznikom, cyklu szkoleń, warsztatów poświęconych skutecznemu działaniu liderów zmian.

Ważną częścią infrastruktury społecznej jest niewątpliwie zaplecze rekreacyjne: boiska wielofunkcyjne, place zabaw, a także siłownie zewnętrzne, które są umiejscowione nie tylko przy instytucjach oświatowych, ale także w miejscach funkcjonalnych, ogólnie dostępnych (parki, tereny rekreacyjne). Część z obiektów turystycznych, rekreacyjnych i kulturalnych została wybudowana w ramach realizacji LSR zarówno w latach 2007-2013 jak i 2014-2020, jednak ich stan wymaga poprawy, a także nie zapewnia już kompleksowej oferty. W każdej z gmin obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy nadal istnieje zapotrzebowanie na tego typu obiekty. Stanowią one doskonale zaplecze do spędzania czasu wolnego, przyczyniają się do rozwijania pasji, są ponadto narzędziem integracji społecznej. Również w badaniu ankietowym za jeden z głównych problemów uznano niską jakość oferty spędzania wolnego czasu (niewielka dostępność infrastruktury rekreacyjnej). Aż 85% uczestników badania uznała poprawę dostępu do małej infrastruktury publicznej (budowa, modernizacja lub doposażenie obiektów ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury) jako istotną potrzebę obszaru.

Ten obszar życia powinien być wspierany funduszami w celu zapewnienia społeczności lokalnej atrakcyjnych form spędzania czasu wolnego połączonych ze zdrowym stylem życia, co znalazło odzwierciedlenie w przedsięwzięciach niniejszej Strategii.

IV.2.2 Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości

W 2020 r. na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy w rejestrze REGON zarejestrowanych było 10 311 podmiotów gospodarki narodowej, z czego 8 278 stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

W ostatnich latach liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON w przeliczeniu na 10 tys. ludności znacznie wzrosła. W 5 gminach wzrost ten był wyższy niż w województwie łódzkim. Najbardziej pozytywne tendencje dotyczyły gmin Inowłódz (wzrost w latach 2015-2021 o 610,2), Aleksandrów (o 446,2) oraz Wolbórz 433,2. Warto zwrócić jednak uwagę na różnice pomiędzy poszczególnymi gminami, wchodzącymi w skład Stowarzyszenia. Podczas gdy w gminie Sławno w 2021 roku wartość wskaźnika liczby podmiotów w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym wynosiła 989,2, w gminie Inowłódz wskaźnik był znacznie wyższy i wyniósł 1 835,8. Szczegóły zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela nr 14 Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym

Nazwa gminy	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gmina Aleksandrów	686,9	739,3	748,2	897,3	954,3	1 030,5	1 133,1
Gmina Czerniewice	956,2	987,9	1 006,3	1 088,8	1 167,3	1 289,4	1 336,9
Gmina i Miasto Drzewica	933,5	905,4	920,6	965,6	1 017,2	1 135,8	1 211,9
Gmina Inowłódz	1 225,6	1 256,4	1 277,4	1 390,1	1 587,3	1 796,8	1 835,8
Gmina Lubochnia	1 156,5	1 184,5	1 203,9	1 251,7	1 301,5	1 340,6	1 378,1
Gmina Mniszków	867,5	902,8	954,2	1 025,7	1 114,6	1 227,7	1 264,6
Miasto i Gmina Opoczno	1 133,2	1 117,6	1 135,3	1 163,5	1 237,7	1 367,0	1 424,9
Gmina Poświętne	1 004,7	1 002,1	981,3	1 017,9	1 022,4	1 160,7	1 177,5
Miasto i Gmina Przedbórz	1 254,6	1 282,8	1 278,7	1 323,0	1 439,7	1 609,2	1 652,6
Gmina Rzeszyca	807,4	799,2	823,4	852,2	883,8	983,3	1 063,6
Gmina Sławno	689,3	736,1	765,5	785,1	844,9	938,6	989,2
Miasto i Gmina Sulejów	1 290,6	1 317,0	1 341,5	1 396,4	1 488,5	1 567,4	1 643,3
Gmina Tomaszów Mazowiecki	1 341,0	1 360,5	1 401,3	1 427,5	1 503,7	1 649,1	1 731,8
Gmina Wielgomłyny	830,2	878,7	943,7	988,9	1 048,2	1 118,7	1 215,0
Miasto i Gmina Wolbórz	1 116,7	1 160,6	1 184,1	1 278,9	1 371,0	1 451,1	1 549,9
Województwo Łódzkie	1 577,7	1 612,3	1 654,1	1 690,3	1 763,4	1 866,0	1 953,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wśród osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy najczęściej deklarowanymi rodzajami przeważającej działalności były: handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle (27,08%), budownictwo (20,03%) oraz przetwórstwo przemysłowe (11,17%).

W latach 2015-2021 na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy również odnotowano wzrost **liczby** osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i był to wzrost dość duży. Największy dotyczył gminy Inowłódz (o 223). W 2021 roku najwięcej podmiotów prowadzących działalność gospodarczą odnotowano w gminie Tomaszów Mazowiecki (858), zaś najmniej w gminie Sławno (453). Szczegóły obrazuje poniższa tabela.

Tabela nr 15 Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. ludności

Nazwa gminy	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gmina Aleksandrów	319	350	345	411	430	457	491
Gmina Czerniewice	479	486	498	519	573	620	644
Gmina i Miasto Drzewica	464	443	448	468	493	537	571
Gmina Inowłódz	539	556	560	609	701	754	762
Gmina Lubochnia	621	628	628	654	678	677	698
Gmina Mniszków	437	457	473	505	541	585	603
Miasto i Gmina Opoczno	533	512	515	531	561	602	621
Gmina Poświętne	485	463	457	469	461	512	504
Miasto i Gmina Przedbórz	655	668	662	684	747	797	812
Gmina Rzeczyca	403	383	387	403	420	457	497
Gmina Sławno	318	342	355	362	395	426	453
Miasto i Gmina Sulejów	694	698	707	730	773	797	832
Gmina Tomaszów Mazowiecki	717	721	738	741	783	827	858
Gmina Wielgomłyny	394	421	456	481	499	523	581
Miasto i Gmina Wolbórz	534	545	543	580	616	644	676
Województwo Łódzkie	723	723	729	750	775	812	843

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

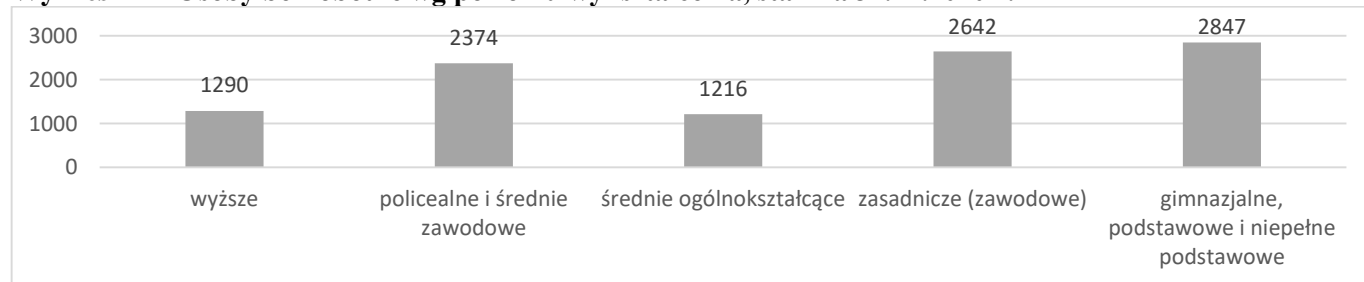
IV.2.3 Charakterystyka rynku pracy

Analizując dane dotyczące bezrobocia na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, można dostrzec niewielki spadek bezrobocia. Od 2015 do 2020 roku liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 1 784 osoby – z 5 400 osób (2015 r.) do 3 616 (2020 r.). Wśród tej liczby znajduje się 1 811 mężczyzn i 1 805 kobiet. Jak widać liczba bezrobotnych kobiet jest porównywalna do bezrobotnych mężczyzn.

Do charakterystyki osób pozostających poza rynkiem pracy wzięto pod uwagę takie dane jak: poziom wykształcenia bezrobotnych i długość czasu pozostawania bez pracy.

Z danych dostępnych dla powiatów, w skład których wchodzi gminy obszaru Stowarzyszenia, najwięcej osób bezrobotnych, bo aż 2 847 to osoby z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym. Najmniej zaś to osoby z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (1 216 osób) i wyższym z (1 290 osób). Porównując te statystyki do województwa łódzkiego, widać zbieżne tendencje. Zjawiskiem obserwowanym, tak w skali obszaru działania Stowarzyszenia jak i kraju jest odpływ młodych, zwłaszcza wykształconych osób do większych miast i aglomeracji (często po zakończeniu edukacji nie wracają w rodzinne strony) oraz za granicę.

Wykres nr 1 Osoby bezrobotne wg poziomu wykształcenia, stan na 31.12.2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analizując dane dot. bezrobotnych według czasu pozostawania bez pracy (dla powiatów, w skład których wchodzi gminy obszaru Stowarzyszenia), można stwierdzić, że najwięcej bezrobotnych znajduje się w grupie pozostawania bez pracy od 6 do 12 miesięcy (2 165 osób). Grupa osób zarejestrowanych bez pracy od roku do 2 lat

to 1900 osób. Porównywalna liczba dotyczyła bezrobotnych pozostających bez pracy powyżej 2 lat, czyli trwale bezrobotnych – 1 911 osób. Szczegóły przedstawia tabela poniżej.

Tabela nr 16 Osoby bezrobotne wg czasu pozostawania bez pracy, wg stanu na 31.12.2020 r.

Nazwa powiatu	poniżej 1 miesiąca	1-3	3-6	6-12	12-24	powyżej 24 miesięcy
opoczyński	181	380	342	457	431	259
piotrkowski	160	351	311	381	373	387
radomszczański	225	511	401	515	392	505
tomaszowski	307	637	587	812	704	760
Razem:	873	1 879	1 641	2 165	1 900	1 911

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR według stanu na koniec 2020 r. wynosi średnio 4,7% i jest zróżnicowany w skali gmin członkowskich Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Najmniej korzystna sytuacja w tym obszarze występuje w Gminie Przedbórz (8,4%) i Inowłódz (6,5%). W pozostałych gminach wskaźnik ten plasuje się na poziomie poniżej średniej w stosunku do całego obszaru LSR.

Liczba osób pracujących na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy przypadająca na 1 000 mieszkańców wynosi średnio 145 i jest niższa niż w województwie łódzkim (254 **osób**).

Tabela nr 17 Dane charakteryzujące rynek pracy na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, wg stanu na 31.12.2020 r.

Nazwa gminy	Ludność w wieku produkcyjnym (os.)	Bezrobotni (os.)	Udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (%)	Pracujący na 1000 ludności ogółem
Gmina Aleksandrów	2 455	87	3,5	77
Gmina Czerniewice	2 885	127	4,4	178
Gmina i Miasto Drzewica	5 714	297	5,2	105
Gmina Inowłódz	2 087	136	6,5	178
Gmina Lubochnia	4 334	245	5,7	115
Gmina Mniszków	2 745	97	3,5	115
Miasto i Gmina Opoczno	19 364	879	4,5	265
Gmina Poświętne	1 680	62	3,7	51
Miasto i Gmina Przedbórz	4 002	335	8,4	161
Gmina Rzeczyca	2 634	118	4,5	66
Gmina Sławno	4 368	195	4,5	147
Miasto i Gmina Sulejów	9 870	476	4,8	77
Gmina Tomaszów Mazowiecki	6 634	338	5,1	167
Gmina Wielgomłyny	2 628	81	3,1	169
Miasto i Gmina Wolbórz	4 507	143	3,2	301
RAZEM:	75 907	3 616	4,70	144,86
Województwo Łódzkie	1 401 390	67 812	4,80	254

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Podsumowując przedsiębiorczość oraz rynek pracy, badanie ankietowe pokazało, że aż 79 % mieszkańców uznaje potrzebę wsparcia w zakresie **wspierania** rozwoju przedsiębiorczości w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki poprzez **premie na** podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, a 76% w zakresie rozwijania tej działalności. Znalazło to odzwierciedlenie w planowanych do **wsparcia realizacji** przedsięwzięciach.

IV.2.4 Działalność sektora społecznego

Organizacje działające na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy są niezwykle istotną częścią życia mieszkańców. Funkcjonują tu 684 organizacje działające na rzecz społeczeństwa (w tym 109 kół gospodyń

wiejskich, 129 grup nieformalnych, 43 zespoły folklorystyczne i 4 orkiestry dęte). W głównej mierze służą one zachowaniu lokalnej tradycji, rozwojowi kultury fizycznej i sportu, aktywizują lokalną społeczność. Liczba ta wciąż się powiększa. W porównaniu do roku 2013, gdzie było ich 260, odnotowano prawie 163% przyrost ich liczby, co świadczy o rozwijającym się kapitale społecznym. Również badanie ankietowe wykazało, że 32,42 % mieszkańców uważa ich działalność jako duży potencjał obszaru.

Tabela nr 18 Organizacje pozarządowe działające na terenie Stowarzyszenia Dolina Pilicy wg wpisu do rejestru

Stowarzyszenia rejestrowe (zarejestrowane w KRS)	304
Stowarzyszenia zwykłe	47
KGW (zarejestrowane w ARiMR)	109
Kluby sportowe	95
Grupy nieformalne	129
Razem:	684

Źródło danych: Opracowanie własne na podstawie: <https://wyszukiwarkaregon.stat.gov.pl/appBIR/index.aspx>, <https://ekrs.ms.gov.pl/> "Skarby Doliny Pilicy twórczość, rękodzielo, folklor" oraz storn internetowych urzędów gmin członkowskich Stowarzyszenia Dolina Pilicy.

We wszystkich lokalnych środowiskach obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy najwięcej aktywności twórczej, prospołecznych postaw, dbałości o regionalny dorobek przejawia się w działalności kół gospodyń wiejskich wszystkich 15 gmin, obok których najczęściej skupiają się tutejsze regionalne zespoły ludowe, kultywowana jest tradycyjna, regionalna kuchnia. To właśnie one, często w porozumieniu z Gminnymi Ośrodkami Kultury są organizatorami wielu imprez prezentujących lokalny dorobek, a także służących integracji społecznej.

Obszar Stowarzyszenia Dolina Pilicy jest niezwykle atrakcyjny całym bogactwem działających tu folklorystycznych zespołów – kapeli ludowych, zespołów śpiewaczych i tanecznych. Wg danych gmin członkowskich działają tu 43 zespoły. Niewątpliwie prym w tym dążeniu na wyżyny dźwizy od wielu już lat Reprezentacyjny Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Opoczyńskiej „Tramblanka”. Wieloma prestiżowymi nagrodami i wyróżnieniami mogą poszczycić się m.in. „Sami Swoi”, „Cieblowianie”, „Smardzewianie” z gm. Tomaszów Maz., a także „Słowiki”, „Róża” z Gawron z gminy Sławno.

Działają tutaj także liczne jednostki ochotniczych straży pożarnych realizując zadania na rzecz ochrony przeciwpożarowej oraz ratownictwa, ochrony ludności – zabezpieczając różnego rodzaju imprezy, a także prowadząc na szeroką skalę działania profilaktyczne skierowane głównie do młodzieży.

Potrzeba wspierania organizacji pozarządowych przekłada się również na ich możliwości aktywizowania mieszkańców. Poważnym problemem organizacji pozarządowych na obszarze LSR są braki wyposażenia niezbędnego do ich funkcjonowania i rozwoju. Problem został odzwierciedlony w kartach pomysłu: zakup strojów, urządzeń i sprzętu w celu jego udostępniania społeczności były jednym z najczęściej wskazywanych. Organizacje działające na obszarze mają niski potencjał finansowy, a brak wiedzy i doświadczenia wpływają na ich niską skuteczność w pozyskiwaniu środków publicznych, w których ogromną przeszkodą jest wymagany finansowy wkład własny. Sprawia to, że słabiej wykorzystują one dostępne środki na realizację celów statutowych. Hamuje to ich aktywność mogącą przysłużyć się lokalnej społeczności w różnym zakresie.

W latach 2013-2015 w ramach dodatkowego działania, nieobjętego umową z Marszałkiem Województwa Łódzkiego, wyszliśmy z finansowym wsparciem dla lokalnych inicjatyw zwanym „Granty Stowarzyszenia Dolina Pilicy”. Staraliśmy się, aby pomoc została skierowana do tych najbardziej oddolnych, często nieformalnych grup, które starając się brać sprawy w swoje ręce, nie mając często żadnych środków, mogły liczyć na sfinansowanie wartościowych, ważnych dla lokalnych mieszkańców przedsięwzięć. Stanowiły one bardzo przyjazną formę pomocy, gdyż nie wymagały od beneficjentów żadnych finansowych wkładów. W perspektywie finansowej 2014-2020 zrealizowaliśmy 25 PROJEKTÓW GRANTOWYCH, w ramach których 132 grantobiorców zrealizowało 214 operacji.

Obok problemów finansowych organizacji pozarządowych, ograniczeniem budowania kapitału społecznego jest niski poziom aktywności mieszkańców zarówno osób młodych, seniorów jak i osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Niestety mimo stosunkowo wielu inicjatyw i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego brakuje dedykowanych im akcji i programów. W obecnym okresie programowania potencjał organizacji zostanie również wykorzystany na rzecz działań aktywizacyjnych na obszarze LSR, poprzez organizację różnego rodzaju spotkań, wystaw, imprez, targów, konkursów, warsztatów. To nieodzowny element tworzenia przyjaznej atmosfery dla korzystnych zmian, animowanych przez samych mieszkańców. Od ich aktywności, kreatywności, zaangażowania we wspólne sprawy najbliższego otoczenia zależy skuteczność wdrażania niniejszej Strategii. Stąd w dalszym ciągu, w trosce o dobry klimat dla tworzenia społecznego kapitału, będziemy sprzyjać temu procesowi poprzez wspieranie podmiotów działających w obszarze aktywizacji i integracji społecznej.

Niezwykle ważnym wyzwaniem, jest wsparcie działań pozwalających ugruntować i rozwijać regionalną tożsamość. Dotyczy to w szczególności osób młodych. Nie utożsamiają się oni z miejscem zamieszkania, nie są z nim związani emocjonalnie, co ułatwia decyzję o ewentualnej emigracji. Doskonałym narzędziem zapobiegającym temu zjawisku mogą być **koncepty inteligentnych wsi**, które są oddolnymi inicjatywami społeczności mieszkającej na wsiach, pobudzającymi mieszkańców do działań na własnym terenie. Dzięki nim mieszkańcy, współdziałając i tworząc partnerstwa, będą wspólnie decydować o swoim rozwoju. Instrumentem realizowanym w ramach interwencji będą przedsięwzięcia z zakresu rozwoju inteligentnych wiosek (Smart Villages) mających na celu wykorzystanie wiedzy lub innowacji w poszukiwaniu rozwiązań m.in. w obszarach poprawy jakości życia, ograniczenia **depopulacji depopularyzacji**, niekorzystnych trendów demograficznych, podniesienia jakości usług lokalnych lub bezpieczeństwa, poszanowania środowiska lokalnego, niewystarczającej liczby miejsc pracy czy wykluczenia cyfrowego. Aż 67 % ankietowanych mieszkańców widzi potrzebę w tym zakresie. Opracowanie takich koncepcji oraz ich realizacja przyczyni się do umocnienia współpracy wielopodmiotowej na poziomie lokalnym.

Ostatnim, ale nie mniej ważnym aspektem budowania kapitału społecznego jest ograniczony dostęp do wiedzy **dla liderów lokalnych**. Chodzi o doświadczenie i umiejętności nie tylko w aktywizowaniu społeczności, wzmacnianiu integracji i propagowaniu inicjatyw, ale również w pozyskiwaniu funduszy zewnętrznych na realizację pomysłów. 60 % badanych uznało kształtowanie świadomości obywatelskiej w zakresie wzmacniania programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego za istotną potrzebę obszaru. Szkolenia, warsztaty i wyjazdy studyjne zostały uwzględnione w planowanych do realizacji przedsięwzięciach jak i w Planie Komunikacji.

IV.2.5 Problemy społeczne

W 2021 roku na terenie należącym do Stowarzyszenia Dolina Pilicy mieszkało średnio 552 beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tysięcy mieszkańców. Najwięcej osób korzystających z pomocy społecznej zamieszkuje gminy Przedbórz (1 026 osób) oraz Czerniewice (813 osób). Najmniej beneficjentów placówek pomocowych znajduje się w gminie Mniszków (297 osób). W każdej z gmin między rokiem 2015, a 2021 liczba beneficjentów zmniejszyła się średnio o 52,5 %, najbardziej w gminie Mniszków (aż o 72%), najmniej w gminie Drzewica, Wielgomłyny i Wolbórz (jedynie o 40%). Liczba osób korzystających z pomocy społecznej wykazuje tendencje spadkowe. Było to nie tylko związane z polepszającą się sytuacją mieszkańców, ale również z kryteriami dochodowymi, które ograniczają liczbę osób uprawnionych do korzystania z tego rodzaju pomocy.

Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze gmin Stowarzyszenia Dolina Pilicy zmniejszył się w ciągu sześciu lat o połowę, wciąż jednak pozostaje nieco powyżej średnich wartości dla województwa łódzkiego. Najtrudniejsza sytuacja w dalszym ciągu dotyczy gminy Przedbórz, gdzie wciąż liczba osób korzystających z pomocy w przeliczeniu na 10 tysięcy mieszkańców oscyluje wokół tysiąca. W trzech gminach obszaru - Mniszków, Tomaszów Mazowiecki i Inowódz, zasięg korzystania z pomocy społecznej jest niższy niż przeciętna województwa łódzkiego.

Tabela nr 19 Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności

Nazwa gminy	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gmina Aleksandrów	1682	1650	1455	1417	1155	1007	741
Gmina Czerniewice	1885	1697	1402	1221	1257	835	813
Gmina i Miasto Drzewica	957	820	778	697	682	584	571
Gmina Inowódz	1098	881	661	485	397	414	349
Gmina Lubochnia	775	670	546	552	588	515	380
Gmina Mniszków	1071	939	875	739	612	322	297
Miasto i Gmina Opoczno	798	737	699	693	622	485	421
Gmina Poświętne	950	858	828	824	722	620	390
Miasto i Gmina Przedbórz	1806	1718	1553	1425	1341	1173	1 026
Gmina Rzeczyca	1277	1079	1138	1037	948	863	742
Gmina Sławno	1666	1584	1396	1208	1073	871	639
Miasto i Gmina Sulejów	703	688	637	554	477	429	357
Gmina Tomaszów Mazowiecki	715	607	468	426	446	390	329
Gmina Wielgomłyny	1268	1087	1001	1014	1011	811	762
Miasto i Gmina Wolbórz	766	734	653	557	533	471	459
Średnia dla gmin LGD	1161	1050	939	857	791	660	552
Województwo łódzkie	704	639	563	533	452	398	355

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wg danych GUS za 2020 r. pomoc na obszarze LSR najczęściej była udzielana z powodu: bezrobocia, ubóstwa, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby.

Wyniki ankiety wskazują na zbyt niską ofertę zajęć, integrujących imprez szczególnie dla młodzieży i osób starszych, które stymulowałyby ich aktywność społeczną. Dlatego też, bardzo istotny element włączenia społecznego powinny stanowić również inwestycje związane z umożliwieniem dopasowania oferty do potrzeb lokalnych przez istniejące już placówki, a także inwestycje w rozbudowę infrastruktury przyczyniającej się do poprawy dostępu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym do miejsc, gdzie wdrażane będą działania w zakresie aktywnej integracji o charakterze środowiskowym.

Ważne wydaje się zatem, ukierunkowanie strategii również na wsparcie infrastruktury społecznej w celu poprawy, jakości życia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, co znalazło odzwierciedlenie w planowanych przedsięwzięciach.

IV.2.6 Podejście LGD do kwestii przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji

Stowarzyszenie Dolina Pilicy zarówno w swoich działaniach jak i działaniach realizowanych przez beneficjentów, będzie zwracać uwagę na zachowanie standardu minimum w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji. Wzór w tym zakresie stanowi dokument pn. „Wytyczne dotyczące realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027”.

Należy zaznaczyć, że dokumenty będące podstawą funkcjonowania Stowarzyszenia są doskonałym przykładem otwartości, ponieważ nie zawierają zapisów dyskryminujących. Równość płci polega na odwzorowaniu istniejących proporcji płci na obszarze działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy lub zwiększaniu we wsparciu udziału grupy niedoreprezentowanej.

Ponadto, Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie premiować operacje, które będą miały pozytywny wpływ na włącznie społeczne osób z niepełnosprawnościami w tym poprzez tworzenie miejsc pracy oraz tworzenie miejsc integracji społecznej.

IV.2.7 Dziedzictwo kulturowe

Teren Stowarzyszenia Dolina Pilicy bogaty jest w obiekty kultury materialnej, w każdej z gmin znajduje się szereg zabytków architektury. Podczas konsultacji społecznych zwrócono uwagę na ograniczone środki finansowe, w związku z czym zdecydowano, że ten obszar nie będzie wspierany niniejszą Strategią.

Na potencjał kulturowy obszaru składa się wiele elementów, tj. folklor, twórczość ludowa czy kuchnia regionalna. W codziennym życiu wsi tego regionu daje się odczuć potrzebę nawiązywania do wspólnej tradycji, będącej wyznacznikiem tożsamości i odrębności kulturowej. W pielęgnowaniu tych wartości, przyoblekaniu w żywe, współczesne formy w regionalnym kanonie najważniejszą rolę pełnią koła gospodyń wiejskich, a także zespoły ludowe.

Dobrą ilustracją pielęgnowania lokalnej tradycji oraz aktywności twórczej określającej tożsamość regionu jest przede wszystkim mnogość regionalnych imprez, promujących tutejszy folklor, jego koloryt i potencjał. Należą do nich Dożynki, Jarmarki Spalskie, Pierzawka, Sobótki, Ubijanie masła, Święto ziemniaka, Hubertus Spalski. Dla lokalnej społeczności są wyrazem utożsamiania się z regionem, a co za tym idzie odczuwaniem potrzeby pielęgnowania lokalnych tradycji. Niezbędne są również dla zaspokojenia potrzeby jaką jest integracja.

Na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy widoczne jest rękodzieło ludowe. Dawniej twórczość ta zaspokajała potrzeby materialne jak również estetyczne. Niemal w każdym domu powstawały przepiękne dzieła z misternym haftem krzyżkowym, finezyjne wycinanki czy wielkanocne pisanki. Do tego twórczego dorobku zakwalifikować należy: bibułkarstwo, wycinanki, pająki, koronkarstwo, hafciarstwo, plecionkarstwo, rzeźbę regionalną, kowalstwo artystyczne, palmy wielkanocne, pisanki, twórczość literacką.

Zasoby dziedzictwa kulturowego stanowią istotny element tożsamości. Potencjał w postaci ludzi świadomych swoich korzeni to doskonała baza do ochrony swojej kultury, promowania jej oraz jej dalszego przekazywania.

Odpowiedź na te potrzeby jest zapisana w Strategii w postaci przedsięwzięcia ukierunkowanego na dostęp do usług dla lokalnych społeczności. Chcąc utrzymać tożsamość małej ojczyzny, pielęgnować to, co zostało po minionych pokoleniach zamierzamy kontynuować działania jakie prowadziliśmy w okresie programowania 2007-2013 oraz 2014-2020 w ramach Planu Komunikacji, takie jak warsztaty rękodzielnicze, które prócz ocalenia od zapomnienia tego, co zostało po minionych pokoleniach, dadzą możliwość twórczego wyrażania własnych myśli, uczuć i emocji. Ponadto zamierza się kultywować regionalne dziedzictwo poprzez doposażenie organizacji pozarządowych, w tym KGW, w niezbędny sprzęt w celu organizacji warsztatów tematycznych, kącików pamięci, skansenów, organizacji inicjatyw np. wystaw, przeglądów zespołów ludowych czy tradycyjnych tańców narodowych.

IV.2.8 Obszary atrakcyjne turystycznie oraz potencjał do rozwoju turystyki

Trendy krajowe pokazują, że wzrasta zainteresowanie aktywnymi formami spędzania wolnego czasu. Następuje stopniowe odchodzenie od turystyki masowej na rzecz turystyki indywidualnej, najczęściej weekendowej o specyficznych potrzebach, uprawianie hobby, przeżywanie przygód i mocnych wrażeń przy jednoczesnym poczuciu bezpieczeństwa i dobrego samopoczucia w podróży. Sport, rekreacja, atrakcje kulturalne, archeologiczne, stanowią motywację w uprawianiu turystyki.

Gminy z obszaru działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy mają charakter rolniczo – turystyczny o bogatych walorach przyrodniczo-krajobrazowych, stanowiących dla nich szansę dynamicznego rozwoju turystyki i rekreacji. O jego potencjale stanowią przede wszystkim walory historyczne, regionalne, kulturowe, krajobrazowo-przyrodnicze, uwarunkowania geograficzne, w tym dostępność komunikacyjna i informacyjna, ale też obecność infrastruktury turystycznej (baza noclegowa, zaplecze gastronomiczne, wysoka jakość obsługi turystycznej), także promocja obszaru, informacja turystyczna.

Region Stowarzyszenia Dolina Pilicy dysponuje siecią szlaków turystycznych: pieszych, kajakowych, rowerowych oraz konnych. Ostatnimi laty dużą popularnością cieszy się szlak wodny rzeki Pilicy, organizowanych jest tu coraz więcej spływów kajakowych. W połączeniu ze swoistym pięknem krajobrazu, bogactwem kulturowym i architektonicznym obszaru, Pilica jest atrakcyjnym produktem turystycznym, przebijającym się bardzo skutecznie na turystycznym rynku w postaci uznanej marki. Powstają i rozbudowują się firmy obsługujące spływy, dzięki czemu eksploatacja szlaku rozwija się w miarę doskonalenia nowoczesnego sprzętu pływającego, własnego transportu osobowego, a także dostępności drogowej. Dorzecze Pilicy oferuje pod tym względem jeszcze wiele **innych** możliwości.

Obok Zbiornika Sulejowskiego atmosferę tutejszego krajobrazu kształtują duże kompleksy leśne, w tym 3 piękne parki krajobrazowe, zaczynając od Przedborskiego, poprzez Sulejowski i Spalski Park Krajobrazowy będący pozostałością prastarej Puszczy Pilickiej. Formy ochrony przyrody zostały opisane w rozdziale II. Są one naturalną oprawą dla powstałych tu hoteli i ośrodków konferencyjno-rekreacyjnych, które wraz z ośrodkami w Spale stanowią **duże**, atrakcyjne turystycznie zaplecze regionu.

Jak opisano powyżej teren działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy przy posiadanych bogatych walorach przyrodniczych, ma odpowiedni potencjał do rozwoju sektora turystycznego.

Również badanie ankietowe wykazało że do największego potencjału gmin mieszkańcy zaliczali walory przyrodnicze (64,84%), turystyczne (43,96%) oraz kulturowe lub historyczne (43,41.%). Stanowią one bazę dla rozwoju turystyki, a także przedsiębiorczości, będąc niepowtarzalną wartością atrakcyjną nie tylko dla mieszkańców, ale również dla potencjalnych turystów oraz inwestorów. Należy je tylko odpowiednio wykorzystać do rozwoju regionu, zwłaszcza w sytuacji obserwowanego od jakiegoś czasu wzrostu zainteresowania wśród społeczeństwa turystyką, w szczególności aktywną.

Na terenie Stowarzyszenia Dolina Pilicy miejsca noclegowe skoncentrowane są w hotelach i miejscach krótkotrwałego zakwaterowania. Jak wykazano w poniższej tabeli liczba turystycznych obiektów noclegowych na obszarze LGD nie jest imponująca.

Tabela nr 20 Usługi noclegowe na obszarze działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy

Liczba obiektów noclegowych	44
Liczba miejsc noclegowych	3348

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (stan na lipiec 2020).

Należy jednak zauważyć, że dane GUS zawierają informacje na temat zarejestrowanych działalności agroturystycznych, a więc takich, które spełniają warunki ustawowe (ustawa o usługach hotelarskich), gdzie obiekty agroturystyczne są uznane za „inne obiekty” oraz są zgłoszone do ewidencji prowadzonej przez właściwego wójta ze względu na miejsce położenia obiektu. W praktyce istnieje wiele obiektów zlokalizowanych na obszarach wiejskich, w których świadczone są usługi hotelowe, jednak są one nieewidencjonowane i oficjalne statystyki ich nie obejmują. Wszystkie gminy tego regionu mają doskonałą możliwość rozwijania agroturystyki, niemniej jednak w największym stopniu rozwija się ona w gminie Inowłódz (Spała, Inowłódz, Zakościele, Żądłowice, Liciężna), w gminie Mniszków (Zarzęcin), gminie Przedbórz (okolice Przedborza, Chałupy, Taras), gminie Sulejów (okolice Sulejowa, Przyglów, Barkowice Mokre, Włodzimierzów, Biała, Łęczno, Podklasztorze), gminie Tomaszów Mazowiecki (Karolinów, Tresta, Twarda, Swolszewice Małe, Smardzewice).

Diagnoza przeprowadzona wśród mieszkańców wykazała, że dużej atrakcyjności turystycznej nie odpowiada baza okołoturystyczna. Niewystarczające zasoby infrastrukturalne powodują, że potencjał turystyczny obszaru nie jest w pełni wykorzystany. Zapotrzebowanie na rozwój takiej infrastruktury wskazano w przeprowadzonym badaniu ankietowym. Na pytanie jaki jest Pani/ Pana zdaniem problem w gminie, odpowiedzi, że słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna (np. szlaki piesze, rowerowe i inne, ścieżki edukacyjne, miejsca odpoczynku, atrakcje

i produkty turystyczne) wskazało 33% mieszkańców, 35% wskazało na ubogą bazę noclegową i gastronomiczną, a 21% niedostateczną bazę agroturystyczną wraz z towarzyszącą infrastrukturą.

Dzięki tworzeniu nowych oraz rozwojowi już istniejących obiektów ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturalnej czy sportowej można sprawić, że obszar Stowarzyszenia Dolina Pilicy stanie się atrakcyjniejszy zarówno dla mieszkańców jak i turystów. To z kolei może zaowocować odwróceniem niekorzystnych trendów migracyjnych. Należy dążyć do zaspokojenia potrzeb rekreacyjnych i kulturalnych mieszkańców i turystów, ich chęci do prowadzenia aktywnego stylu życia oraz tworzenia miejsc pracy związanych z realizacją usług turystycznych. Będzie to możliwe dzięki realizacji operacji w ramach dedykowanych temu obszarowi przedsięwzięć.

IV.2.9 Rolnictwo i rynek rolny

Na podstawie „Informacji o wstępnych wynikach Powszechnego Spisu Rolnego 2020” opublikowanej przez GUS wynika, że w polskim rolnictwie zachodzą dynamiczne zmiany, co przekłada się również na gospodarkę obszaru działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Obserwowane jest zmniejszanie się ~~ich~~ liczby gospodarstw oraz użytków rolnych. Ma to odzwierciedlenie również na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, gdzie użytki rolne ~~zajmują~~ 79 619,15 ha, a w 2013 r. ich powierzchnia wynosiła 112 705,37 ha.

Tabela nr 21 Gospodarstwa rolne na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, wg stanu na 31.12.2020 r.

Nazwa gminy	do 1 ha włącznie	1 - 5 ha	5 - 10 ha	10 - 15 ha	15 ha i więcej
Gmina Aleksandrów	5	389	233	84	72
Gmina Czerniewice	5	301	255	111	95
Gmina i Miasto Drzewica	8	567	259	36	20
Gmina Inowłódz	3	212	67	15	6
Gmina Lubochnia	23	576	168	30	28
Gmina Mniszków	11	348	215	59	69
Miasto i Gmina Opoczno	55	1 324	353	63	59
Gmina Poświętne	0	225	196	67	0
Miasto i Gmina Przedbórz	7	316	243	65	45
Gmina Rzeczyca	10	298	322	115	92
Gmina Sławno	8	599	298	63	60
Miasto i Gmina Sulejów	15	472	271	62	79
Gmina Tomaszów Mazowiecki	28	525	181	45	35
Gmina Wielgomłyny	11	324	215	109	94
Miasto i Gmina Wolbórz	11	355	257	106	115
RAZEM:	200	6 831	3 352	1 030	869

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na terenie Stowarzyszenia Dolina Pilicy funkcjonuje 12 502 gospodarstw rolnych. Struktura rolnictwa na tym obszarze jest stosunkowo jednolita, gdyż we wszystkich gminach występuje duża liczba małych gospodarstw (do 5 ha) – 6 831. Średnia wielkość gospodarstw wynosi 7, 71 ha. Są to zatem w przeważającej liczbie gospodarstwa niskotowarowe, specjalizujące się w uprawach polowych, niskonakładowe z przestarzałym parkiem maszynowym. O ich niskiej efektywności, pogarszanej słabą globalną koniunkturą rynku rolnego, obok nadmiernego rozdrobnienia, decyduje przede wszystkim słaba jakość gleb w regionie. Dominują gleby lekkie, utworzone z piasków słabo gliniastych, utwory bielicoziemne klasy IV, V i VI. Nieco lepsze ziemie występują w północnej części regionu (gminy: Wolbórz, Lubochnia), w północno – wschodniej części obszaru (gm. Opoczno) oraz w obrębie środkowo-wschodnich sołectw gm. Sławno (Kunice, Gawrony, Wygnanów, Grążowice, Prymusowa Wola, Psary). Liczba osób zatrudnionych w rolnictwie na obszarze gmin członkowskich Stowarzyszenia Dolina Pilicy wynosi 26 676. Analiza ekonomiczna wskazuje, że tylko na terenach o dobrych glebach powinna być kontynuowana funkcja rolnictwa jako wiodąca, natomiast rozwój pozostałych terenów winien być ukierunkowany na ich pozarolniczy charakter. Coraz wyraźniej zaznacza się tendencja poszukiwania alternatywnych źródeł dochodów, a jednocześnie, przy nasilającym się procesie zmian socjologicznych, wieś coraz częściej staje się miejscem rozbudowy strefy mieszkalnej i rekreacyjnej, niekoniecznie związanej z rozwojem produkcji rolnej. Ziemia, zwłaszcza ta o niskiej bonitacji, nabywa wartości bardziej jako działki siedliskowe.

Z uwagi na powyższe czynniki rolnicy niskotowarowi stali się grupą znajdującą się w niekorzystnej sytuacji, szczególnie istotną z punktu widzenia realizacji LSR. Aż 70% uczestników badania ankietowego wskazało wspieranie rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwoju gospodarstw agroturystycznych jako istotną potrzebę obszaru, a 65% w zakresie tworzenia lub rozwoju zagród

edukacyjnych. Wychodząc temu naprzeciw to właśnie dla nich zaprogramowano przedsięwzięcie wspierające operacje w tym obszarze. Ze względu na brak relacji między rolnikami na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy nie będzie adresowane wsparcie w zakresie współpracy w ramach krótkich łańcuchów żywnościowych. Jednak Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie monitorować sytuację i jeśli pojawią się potencjalni beneficjenci pomocy, przewiduje podjąć odpowiednie działania mające na celu zapewnienie skuteczniejszego wdrażania poprzez wsparcie również tych projektów.

IV.2.10 Produkty lokalne, tradycyjne i regionalne

Na obszarze działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy występuje wiele potraw tradycyjnych m.in.: kasza jaglana z posłonkami, perka z ciučkami, tarcich (placek ziemniaczany z boczkim, kiełbasą i cebulą), pierogi z kapustą i grzybami, barszcz opoczyński, kapusta z grochem, pyzy z mięsem, swojski chleb (certyfikat „Tygiel Smaku” Marianna Śmiechowska), marchwiosz bryński, tradycyjne masło lubocheńskie, wołborska zalewajka (starodawna), kapusta z grochem, dusicha – ziemniaki z mąką, „Gęś owsiana z Bogusławic”, bigos wg tradycyjnej receptury, prażuchy z mąką zasmażaną oraz kugiel przedborski – ziemniaki tarte pieczone z mięsem.

Na listę produktów tradycyjnych, która jest prowadzona przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, zostały wpisane: gęś owsiana z Bogusławic oraz jagnięcina ze świniarki (Krzętów) - figurujące od 2008 r., kugiel z Przedborza - od 2009 r., szynka cygańska zwana niedźwiedzią z Zaborowa - od 2011 r., boczek wędzony również z Zaborowa – od 2014 r. oraz kiełbasa swojska z oczkiem z Zaborowa – od 2019 r., obwarzanki tomaszowskie od 2013 r., a także kiełbasa sołtysa oraz boczek wędzony z Bilskiej Woli – od 2014 r.

Doceniając ogromny potencjał tutejszych, lokalnych produktów kulinarnych, uzupełniając go bogactwem miejscowego rękodzieła, Stowarzyszenie Dolina Pilicy zainicjowało proces tworzenia Marki lokalnej Dolina Pilicy zwolnij bieg... dla której jednocześnie pełni rolę administratora Znaku. Doceniając ogromny potencjał Doliny Pilicy, produktów lokalnych, z udziałem również miejscowego rękodzieła Stowarzyszenie Dolina Pilicy oparło utworzenie Marki lokalnej Dolina Pilicy zwolnij bieg..., której jest operatorem. Marka lokalna posiada System Identyfikacji Wizualnej. Powstała z potrzeby mieszkańców, podmiotów gospodarczych, organizacji społecznych i instytucji działających w oparciu o lokalne zasoby obszaru oraz bogate dziedzictwo kulturowe, historyczne i przyrodnicze. To prestiżowy Znak promocyjny przyznawany raz w roku wyjątkowym lokalnym produktom spożywczym, rzemieślniczemu, wysokiej jakości usługom turystycznym oraz ciekawym inicjatywom. Z uwagi na potencjalne znaczenie tego narzędzia wsparcia zarówno w sferze turystyki, budowania społecznego kapitału, promocji regionu, ale przede wszystkim rozwoju przedsiębiorczości na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, Marka lokalna stała się narzędziem promocji produktów i usług związanych z regionem, oferowanych przez twórców i usługodawców z obszaru 15 gmin. Pod szyldem Marki użytkownicy jej Znaku wystawiają się na różnego rodzaju targach, imprezach m.in. na Spalskim Jarmarku Antyków i Rękodzieła Ludowego. Ciągły charakter tego procesu wymagającego stałego zaangażowania jest przesłanką dla Stowarzyszenia w dalszej aktywności na tej płaszczyźnie w ramach wdrażania LSR w nowej perspektywie finansowej 2023-2027 poprzez przedsięwzięcie dedykowane projektom partnerskim.

IV.3 Określenie grup docelowych szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemów odnoszących się do tych grup

W oparciu o diagnozę obszarów przeprowadzoną w niniejszym rozdziale oraz partycypacyjny charakter tworzenia LSR opisany w rozdziale III, zidentyfikowano kluczowe grupy docelowe szczególnie istotne z punktu widzenia realizacji LSR, w tym osoby znajdujące się w niekorzystnej sytuacji. Zaliczamy do nich zarówno przyszłych beneficjentów, jak i odbiorców projektów realizowanych na obszarze LSR.

1. **Osoby fizyczne** - jest to szeroko rozumiana grupa docelowa, która obejmuje niemal wszystkich mieszkańców obszaru LSR (mieszkańcy obszaru LSR, osoby fizyczne nieprowadzące działalności gospodarczej, małe i mikroprzedsiębiorstwa prowadzone przez osoby fizyczne oraz lokalni liderzy, którzy aktywnie działają na rzecz swoich społeczności). Grupa ta, zgodnie z diagnozą obszaru LSR, dotknięta jest szeregiem problemów społecznych, infrastrukturalnych i gospodarczych. Będą oni odbiorcami interwencji we wszystkich obszarach przewidzianych do realizacji w LSR.
2. **Osoby prawne** (m.in. organizacje pozarządowe, fundacje, związki wyznaniowe, osoby prawne prowadzące działalność gospodarczą poprzez mikro i małe przedsiębiorstwa) jest to grupa docelowa, która jak wynika z konsultacji społecznych, ma duże zapotrzebowanie społeczne i pewien potencjał rozwojowy. Chociaż wiele organizacji koncentruje swoje działania na kwestiach kulturowych, takich jak utrzymywanie i przekazywanie lokalnych tradycji oraz wzmacnianie lokalnej tożsamości kulturowej są one również aktywne w rozwiązywaniu lokalnych problemów. Do najistotniejszych przeszkód z jakimi się borykają należy niski potencjał finansowy, ale też brak umiejętności, wiedzy i doświadczenia, w tym niska skuteczność w pozyskiwaniu środków na realizację celów statutowych. Osoby prawne prowadzące działalność gospodarczą są bardzo ważnym czynnikiem rozwoju gospodarczego obszaru LSR - dedykowane im wsparcie przyczynia się do spadku stopy bezrobocia i wzrostu udziału gmin członkowskich we wpływach z podatku dochodowego od osób prawnych.

3. **Grupy nieformalne** (m.in. jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną) - charakteryzują się częściowym wyłączeniem z publicznych źródeł finansowania. Te, które są bardzo aktywne często nie posiadają niezbędnych środków finansowych. Zgodnie z wynikami konsultacji społecznych grupa ta powinna być odbiorcą działań związanych z integracją społeczną.
4. **Jednostki sektora finansów publicznych (m.in. jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne)** będą odbiorcą działań związanych z poprawą dostępu do infrastruktury publicznej. Podczas konsultacji społecznych najczęściej zgłaszanym problemem było jej niedoinwestowanie. Władze terytorialne takie jak gminy, nie posiadają wystarczających środków finansowych, aby pokryć zapotrzebowanie społeczności lokalnej w w/w działaniach. Sytuacja ta związana jest ze stale rosnącą liczbą własnych i zleczanych na zewnątrz zadań władz lokalnych.
5. **Seniorzy** (osoby, które ukończyły 60 rok życia). Na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy liczba seniorów stale rośnie i jest bezpośrednio związana ze starzeniem się społeczeństwa. W momencie przekraczania granicy wieku emerytalnego są oni marginalizowani i stopniowo eliminowani z aktywnego życia zawodowego i społecznego. Dokonano analizy oferty dostępnej dla seniorów. Wynika z niej, że na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy działają pojedyncze kluby seniora, zespoły wokalne oraz odbywają się spotkania parafialne. W świetlicach organizowane są imprezy okazjonalne typu dzień babci i dziadka, dzień dziecka i te związane ze świętami. W przeprowadzonym badaniu ankietowym zapytano o potrzebę realizacji działań na rzecz aktywności seniorów (osób powyżej 60 roku życia) w zakresie włączenia społecznego, cyfrowego lub innym. Prawie 92 % ankietowanych widzi taką konieczność. Na bazie powyższych danych zdefiniowano problemy dotyczące niewystarczającej oferty zajęć edukacyjnych, rekreacyjnych, kulturalnych oraz ubogiej oferty inicjatyw integrujących seniorów. Aktywizacja osób starszych, rozwijanie pasji, uatrakcyjnianie spędzania czasu wolnego, ale również podnoszenie kwalifikacji, uczenie się nowych rzeczy pozwoli osobom starszym dłużej cieszyć się zdrowiem, dobrą kondycją fizyczną, niwelując tym samym problem starzenia się społeczeństwa. Dlatego też skierowano części środków LSR na zwiększenie włączenia seniorów w sferze społecznej i cyfrowej w ramach Planu Komunikacji, a także przedsięwzięcie 1.3. Inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji.
6. **Ludzie młodzi do 25 roku życia** – grupa ta jest bardzo zróżnicowana. Należy do niej młodzież szkolna, która często boryka się z różnymi problemami, takimi jak nadmierne korzystanie z mediów społecznościowych, które mają duży wpływ na ich życie. Spędzając większość czasu przed komputerem, mogą ograniczać swoje zainteresowania i skupiać się głównie na wirtualnym świecie. Choć platformy takie jak Instagram, Facebook czy Tik-Tok mogą być użyteczne w dzieleniu się pasjami i nawiązywaniu kontaktów, tworzą również idealistyczny obraz, do którego wielu młodych ludzi dąży. Poza tym do grupy docelowej zaliczamy również osoby wchodzące na rynek pracy. Napotykają one na szereg problemów. Coraz częściej nie są w stanie znaleźć zatrudnienia w małych miejscowościach i opuszczają miejsca zamieszkania. Ich problemy wynikają często z braku doświadczenia zawodowego i kwalifikacji, a jednocześnie z braku skierowanych do nich działań i programów aktywizacyjnych. Przeprowadzono analizę dostępnej oferty dla tej grupy docelowej, z której wynika, że w miejscowościach, gdzie działają Gminne Ośrodki Kultury, oferta skierowana głównie jest do dzieci i młodzieży do około 14. roku życia. Zajęcia oferowane są odpłatnie i obejmują głównie działalność plastyczną, wokalną, taneczną (w tym m.in. zumba dla dzieci) oraz teatralną. Ponadto w przeprowadzonym badaniu ankietowym zapytano o potrzebę realizacji działań na rzecz aktywności lokalnego środowiska młodzieżowego (osób do 25 roku życia), w tym działań integrujących, animujących, itp. Aż 91 % ankietowanych widzi taką konieczność. Ponadto na bazie powyższych danych zdefiniowano problemy dotyczące niewystarczającej oferty zajęć edukacyjnych, rekreacyjnych, kulturalnych oraz ubogiej oferty inicjatyw integrujących osoby młode. Wychodząc temu naprzeciw skierowano części środków LSR na działania edukacyjne i aktywizacyjne dla osób młodych w ramach Planu Komunikacji, a także przedsięwzięcie 1.3. Inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji.
7. **Turyści** – z uwagi na rolniczo – turystyczny charakter obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy, turyści są ważną grupą docelową. Badania przeprowadzane w ramach partycypacyjnego tworzenia LSR wskazały, że walory przyrodnicze są dużym potencjałem. Jednak aby je wykorzystać potrzeba ich uzupełnienia w infrastrukturę służącą potrzebom ruchu turystycznego, ponieważ jest ona niedoinwestowana przez co nie przyciąga turystów na dłużej. W związku z tym będą oni odbiorcą interwencji dedykowanych zaplecza rekreacyjnemu, turystycznemu jak i kulturowemu.
8. **Grupy osób w niekorzystnej sytuacji** - zostały określone na podstawie kluczowych grup docelowych, diagnozy obszaru oraz partycypacyjnego procesu tworzenia LSR tj. szeroko rozumianych konsultacji społecznych:
 - a) **Kobiety** – nierówności społeczne związane z płcią wskazują na gorszą sytuację kobiet w wielu dziedzinach życia społecznego. Większe bezrobocie, trudności ze znalezieniem pracy i powrotem na rynek pracy, zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu i zajmowanie niższych pozycji - to tylko niektóre aspekty sytuacji kobiet na rynku pracy. Dodatkowo, kobiety otrzymują niższe zarobki i niższe świadczenia emerytalne. Bezrobocie dotyka kobiety bardziej niż mężczyzn, co prowadzi do ich wykluczenia społecznego. Brak wystarczających środków

finansowych utrudnia uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym, co osłabia aktywność i więzi z lokalnym środowiskiem. Kobiety powracające na rynek pracy po urlopie macierzyńskim/wychowawczym znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji. **Źródła: Odpowiedzialności Obowiązki** rodzinne sprawiają, że są mniej mobilne i dyspozycyjne, co jest sprzeczne z oczekiwaniami pracodawców. Dłuższa nieobecność na rynku pracy może prowadzić do utraty wcześniej nabytych umiejętności i kwalifikacji. Problemy dyskryminacji kobiet zostały również potwierdzone w badaniach i konsultacjach społecznych przeprowadzonych przez Stowarzyszenie Dolina Pilicy. Dlatego strategia zakłada realizację działań ukierunkowanych na integrację kobiet, wsparcie ich rozwoju osobistego, podnoszenie kwalifikacji i umożliwienie znalezienia pracy lub podjęcia samozatrudnienia.

- b) **Rolnicy z małych gospodarstw rolnych** - są to głównie osoby z małych nierentownych gospodarstw, produkujących na własne potrzeby. Gospodarstwa te zmagają się z licznymi problemami. Dochód z gospodarstwa rolnego jest na tyle niski, że nie wystarcza na pokrycie bieżących potrzeb rolnika i jego rodziny i wymaga uzupełnienia dochodami z innych źródeł. Zmiany demograficzne, w połączeniu z rosnącymi możliwościami znalezienia pracy poza rolnictwem, powodują opuszczanie gospodarstw i podejmowanie zatrudnienia poza rolnictwem. Wychodząc temu naprzeciw w niniejszej Strategii zaplanowaliśmy przedsięwzięcie dedykowane właśnie tej grupie, dzięki któremu będą mogli uzyskać wsparcie na podjęcie pozarolniczej działalności gospodarczej np. w postaci agroturystyki czy zagrody edukacyjnej.
- c) **Osoby poszukujące zatrudnienia** - według definicji ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2022 poz. 690, z późn. zm.) poszukujący pracy to osoba poszukująca zatrudnienia, innej pracy zarobkowej lub innej formy pomocy, zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy. Nie jest to jednoznaczne z prawem do statusu bezrobotnego tj. prawem do pobierania zasiłku bo np. jest to osoba zatrudniona, osiąga przychody z tytułu najmu lub renty, jest właścicielem gospodarstwa rolnego powyżej 2 ha przeliczeniowych. Zatem w grupie osób poszukujących pracy będą mogły znajdować się osoby z pozostałych grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Sytuacja osób bezrobotnych na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy została omówiona w rozdziale II. Wprowadzony lockdown zaburzył rynek pracy, powodując spadek zatrudnienia, niechęć i strach przedsiębiorców przed kolejnym załamaniem gospodarki. Niedostateczna liczba miejsc pracy wciąż jest głównym problemem obszaru. Coraz więcej osób chcąc odciążyć rodzinny budżet, szuka możliwości dodatkowego zarobkowania. Często również motywacją osób poszukujących zatrudnienia bywa perspektywa wyższych zarobków, co zwłaszcza przy obecnej inflacji jest wystarczającym motywem do starania się o lepszy byt. Wskazane problemy znajdują odzwierciedlenie także w przeprowadzonych badaniach, konsultacjach społecznych na terenie Stowarzyszenia. Wśród osób poszukujących zatrudnienia znajdują się także osoby zamieszkujące tereny po PGR-ach. Większość państwowych gospodarstw rolnych była w kiepskiej kondycji finansowej. Upadek komunizmu i zmiana ustroju w Polsce dodatkowo przyspieszyła zapaść w tym sektorze. Likwidacja PGR-ów pociągnęła za sobą dramatyczne skutki dla pracujących tam ludzi i ich rodzin. Wielu z dnia na dzień zostało bez pracy i nie miało gdzie szukać nowej. W miejscowościach, gdzie upadał PGR niemal natychmiast pojawiała się ubóstwo. Na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy funkcjonowały: Państwowe Gospodarstwo Hodowli Zarodowej w Bogusławicach, Państwowe Stado Ogierów w Bogusławicach (Gmina Wolbórz), Państwowe Gospodarstwo Rolne w Januszewicach, Państwowe Gospodarstwo Rolne w Zameczku (Gmina Opoczno). Nawiązując do powyższego w Strategii przewidziano realizację operacji ukierunkowanych na wspieranie rozwoju osobistego, podnoszące kwalifikacje, umożliwiając tym samym znalezienie pracy, bądź podjęcie samozatrudnienia.
- d) **Osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie** – są to osoby wykluczone zarówno z rynku pracy jak i społecznie. W dalszym ciągu istotnymi **problemami** jakie ich dotyczą są bariery społeczne, w skład których wchodzi przeszkody: psychologiczne – trudności osoby niepełnosprawnej w zaakceptowaniu własnej sytuacji, brak wiary w jej poprawę, nieufność wobec obcych; mentalne – negatywne reakcje oraz postawy osób zdrowych wobec niepełnosprawnych, przejawiające się dyskryminacją czy obojętnością na ich problemy, uprzedzenia, stereotypy prowadzących do ich izolacji społecznej; ekonomiczne – wynikające z niskich dochodów, wysokich kosztów rehabilitacji, leków, stanowią one dużą przeszkodę na drodze integracji i podwyższania jakości życia osób z niepełnosprawnościami. Ponadto ich opiekunowie mają duże trudności w pogodzeniu pracy zarobkowej z opieką nad niepełnosprawnym członkiem rodziny. Deficyt wsparcia w godzeniu pracy zawodowej z opieką prowadzi do tego, że część z nich może być zmuszona do rezygnacji z zatrudnienia lub zaprzestania jego szukania. Z rezygnacją z pracy może wiązać się osłabienie lub kurczenie się sieci kontaktów i więzi społecznych. Rośnie tym samym ryzyko izolacji społecznej. W LSR będą podejmowane takie działania, które umożliwią przełamywanie bariery gotowości do udziału osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, przyczynią się do likwidacji barier społecznych, głównie mentalnych związanych z tendencją do generalizowania i tworzenia stereotypów, co wpłynie na integrację ze społecznością lokalną.

Zawarte w niniejszym rozdziale obszary tematyczne istotne z punktu widzenia realizacji LSR, będą wspierane przez dedykowane im nabory wniosków realizowane w postaci konkursów oraz projektów grantowych (w tym przygotowanie koncepcji Smart Village). Metody realizacji operacji w ramach LSR zostały opisane w rozdziale V Spójność, komplementarność i synergia.

Ponadto Stowarzyszenie Dolina Pilicy zamierza uwzględnić wsparcie finansowe z innych źródeł m.in. z funduszy własnych samorządów gminnych celem realizacji warsztatów kulinarnych, artystycznych, w zakresie wspierania rozwoju osobistego, aktywizacji, integracji. Przewiduje się również skorzystanie z Narodowego Instytutu Wolności w ramach Rządowego Programu „NOWEFIO” w ramach którego chcielibyśmy zrealizować warsztaty aktywizujące dla młodzieży, szkolenia z zakresu bezpieczeństwa (bezpieczny senior, jak nie stać się ofiarą oszustwa).

Oprócz tego, tak jak opisano w rozdziale III, Stowarzyszenie Dolina Pilicy zamierza w sposób racjonalny i adekwatny animować, komunikować się i informować lokalną społeczność o możliwości udziału w działaniach dla seniorów, ludzi młodych oraz na rzecz grup osób w niekorzystnej sytuacji, co znalazło odzwierciedlenie w Planie Komunikacji.

Rozdział V Spójność, komplementarność i synergia

V.1 Zgodność i komplementarność z innymi dokumentami strategicznymi oraz opis integrowania sektorów

Cele i przedsięwzięcia Strategii są zgodne z dokumentami strategicznymi na poziomie krajowym, regionalnym, a także lokalnym.

Należy podkreślić, że ze względu na specyfikę interwencji LEADER, wszystkie projekty realizowane w skali lokalnej (na poziomie Stowarzyszenia Dolina Pilicy) będą w konsekwencji przyczyniać się do realizacji założeń dokumentów strategicznych w skali regionalnej, a nawet krajowej, tj. na poziomie powiatowym, wojewódzkim i krajowym.

LSR zawiera kierunki działań, które w najbliższych latach przyczynią się do rozwoju obszarów Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Jest zatem spójna zarówno z dokumentami strategicznymi **regionów obszarów** objętych Strategią, jak i dokumentami programowymi przygotowanymi na lata 2023-2027.

LSR 2023-2027	Cel 1 Poprawa jakości życia na obszarze LSR, zwiększenie włączenia społecznego oraz aktywizacja
	P.1.1 Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej oraz poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności
	P.1.2 Aktywizowanie mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw
	P.1.3 Inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji
	P.1.4 Budowa oddolnych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich (Smart Village)
	P.1.5 Wspieranie inicjatyw partnerskich
	Cel 2 Zwiększenie dostępu do usług komercyjnych oraz oferty związanej z gospodarką doświadczeń
	P.2.1. Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w sferze komercyjnych usług
	P.2.2. Innowacyjna oferta gospodarki doświadczeń oraz oferta spędzania czasu wolnego
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030	
Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych	
CS 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego	
CS 2.2. Wspieranie przedsiębiorczości na szczeblu regionalnym i lokalnym	
Uzasadnienie: W ramach LSR zaplanowano przedsięwzięcia, które pozytywnie wpłyną na rozwój i wzmocnienie kapitału ludzkiego i społecznego m.in. poprzez rozwój niekomercyjnej publicznej infrastruktury (P.1.1.) czy opracowanie koncepcji inteligentnej wsi (Smart Village). Oddolny charakter koncepcji niejako "zobliguje" do współpracy przedstawicieli różnych sektorów, w tym wzajemne uczenie się i zdobywanie wiedzy w tym zakresie (P.1.4.). Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego niewątpliwie nastąpi również w wyniku realizacji działań mających na celu aktywizowanie mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw (P.1.2.), uwzględniając także ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji (P.1.3). W ramach LSR zaplanowano do realizacji również przedsięwzięcia w obszarze komercyjnych usług dla ludności (P.2.1). W wyniku jego realizacji wsparcie uzyskają istniejące przedsiębiorstwa oraz powstaną nowe podmioty gospodarcze generujące nowe miejsca pracy, zwiększając jednocześnie szanse na znalezienie zatrudnienia w miejscu zamieszkania, bez konieczności migracji do dużych miast. Wsparcie uzyskają również rolnicy, którzy będą mogli zwiększyć swoje dochody poprzez utworzenie lub rozwój np. gospodarstwa agroturystycznego czy zagrody edukacyjnej (P.2.2.)	
Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej	
CS 8.P 10. Włączenie osób z grup defaworyzowanych lub wykluczonych na obszarach wiejskich	
CS 8.P 11. Stymulowanie rozwoju lokalnego przez innowacje, cyfryzacje i wykorzystanie potencjału endogenicznego	
CS 8.P 12. Zaangażowanie młodych w życie lokalne, w tym w podejmowaniu decyzji, tworzenie sieci społeczność	
CS 8.P 13. Rozwój wiedzy/umiejętności: cyfryzacja, oszczędność zasobów, przedsiębiorczość, środowisko, klimat	
CS 8.P 4. Poprawa dostępu do infrastruktury turystyczno- rekreacyjnej	
CS 8.P 7. Poprawa dostępu do usług komercyjnych	
CS 8.P 8. Rozwój form współpracy na obszarach wiejskich w wymiarze produkcyjnym, usługowym, społecznym	
CS 8.P 9. Rozwój przedsiębiorczości poprzez tworzenie i utrzymanie miejsc pracy i dywersyfikację dochodów	
Uzasadnienie: LSR jest nakierowana na realizację celów PS WPR, z uwagi na to, że LEADER jest jej integralną częścią. Realizacja LSR przyczyni się do osiągnięcia jej celów poprzez realizację przedsięwzięć w zakresie: rozwoju ogólnodostępnej	

<p>infrastruktury publicznej oraz poprawy dostępu do usług dla lokalnych społeczności (P.1.1), aktywizowania mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw (P.1.2), inicjatyw integrujących i animujących ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji (P.1.3), budowania oddolnych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich (Smart Village) (P.1.4), wspierania inicjatyw partnerskich (P.1.5), rozwijania pozarolniczej działalności gospodarczej w sferze komercyjnych usług (P.2.1), innowacyjnej oferty gospodarki doświadczeń oraz oferty spędzania czasu wolnego (P.2.2).</p>
<p>Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030</p>
<p>1.3. Wsparcie rozwoju MŚP</p>
<p>1.3.1. Zwiększenie konkurencyjności przedsiębiorstw</p>
<p>2.1. Rozwój kapitału społecznego</p>
<p>2.1.1. Budowa zaufania społecznego, rozwijanie postaw społecznych i obywatelskich, promowanie wartości rodzinnych</p>
<p>2.1.3. Rozwój sektora sportu, turystyki i rekreacji</p>
<p>2.1.4. Wzmacnianie tożsamości regionalnej i lokalnej</p>
<p>Uzasadnienie: Cele LSR i strategii województwa są spójne i wzajemnie się przenikają w zakresie aktywizowania mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw (P.1.2) oraz inicjatyw integrujących i animujących ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji (P.1.3) jak również stworzenie przestrzeni do możliwości współdziałania w partnerstwie (P.1.5). Spójność występuje także w zakresie budowy oddolnych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich (Smart Village) (P.1.4), w zakresie rozwoju ogólnodostępnej infrastruktury publicznej oraz poprawy dostępu do usług dla lokalnych społeczności (P.1.1), a także rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w sferze komercyjnych usług i Innowacyjnej oferta gospodarki doświadczeń oraz spędzania czasu wolnego (P.2.1 i P.2.2).</p>
<p>Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030</p>
<p>Cel strategiczny 5.: Zwiększenie zainteresowania Powiatem Tomaszowskim wśród turystów. Cel operacyjny 5.2.: Budowanie świadomości wśród mieszkańców w zakresie wartości lokalnych zasobów przyrodniczych i kulturowych.</p>
<p>Strategia Rozwoju Powiatu Piotrkowskiego na lata 2021-2030</p>
<p>Rozwój infrastruktury Poprawa jakości życia w Powiecie, w tym rozwój społeczny oraz podniesienie jakości usług publicznych. Wykorzystanie i ochrona potencjałów Powiatu, w tym rozwój gospodarczy.</p>
<p>Strategia Rozwoju Powiatu Opoczyńskiego 2030</p>
<p>Wzrost jakości życia mieszkańców powiatu opoczyńskiego C.S Ukierunkowany rozwój kapitału ludzkiego i pomocy społecznej C.S Wspieranie lokalnej przedsiębiorczości, rozwoju edukacji, turystyki sportu C.S Poprawa i rozwój infrastruktury, w tym infrastruktury drogowej, komunikacyjnej, kubaturowej oraz poprawa bezpieczeństwa mieszkańców C.S Budowa Marki Powiatu. Promocja Powiatu. Wspieranie inicjatyw lokalnych, inicjatyw społecznych. Współpraca z organizacjami pozarządowymi. Tworzenie innowacyjnej polityki senioralnej</p>
<p>Uzasadnienie: Cele LSR są spójne z celami dokumentów strategicznych powiatów, na terenie których działa Stowarzyszenie Dolina Pilicy przede wszystkim w zakresie rozwoju przedsiębiorczości i wsparcia tworzenia nowych miejsc pracy (P.2.1., P.2.2), poprawy jakości życia i w konsekwencji przeciwdziałanie wykluczeniom osób z w niekorzystnej sytuacji poprzez m.in. aktywizację mieszkańców i inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji (P.1.2 i P.1.3), czy wspieranie kreowania partnerstw (P.1.5). LSR będzie miała pozytywny wpływ na rozwój obszarów wiejskich poprzez chociażby opracowanie koncepcji inteligentnych wsi (P.1.4). Realizacja LSR jest komplementarna z nadrzędnymi strategiami powiatu również poprzez działania na rzecz wsparcia dostępu do infrastruktury publicznej (P.1.1.).</p>
<p>Strategie Rozwoju Gmin: Czerniewice, Drzewica, Inowódz, Opoczno, Poświętne, Przedbórz, Sławno, Sulejów, Tomaszów Mazowiecki, Wielgomłyny, Wolbórz</p>
<p>Z uwagi na bardzo rozległy obszar jaki obejmuje swoim działaniem Stowarzyszenie Dolina Pilicy, ale też mając na względzie zbliżony zakres celów strategicznych strategii gmin członkowskich w niniejszej części LSR wykazano cele dokumentów gminnych, które są wspólne dla dużo niemalże dla wszystkich jednostek: rozwój turystyki w oparciu o lokalne zasoby; rozwój infrastruktury rekreacji, sportu i kultury; zapewnienie możliwości realizacji aktywnego spędzania życia; bogata oferta kulturalna i sportowa; wzrost poziomu usług administracyjnych, edukacyjnych, opiekuńczych, zdrowotnych i społecznych; tworzenie przestrzeni sprzyjającej budowie więzi i integracji mieszkańców; budowa partnerstw z sąsiednimi gminami dla realizacji projektów z zakresu zrównoważonego rozwoju; atrakcyjna przestrzeń publiczna; zwiększenie konkurencyjności przedsiębiorstw; wzrost konkurencyjności gospodarstw rolnych; wsparcie dla rozwoju turystyki wiejskiej, w tym merytoryczne dla podmiotów działających w obszarze turystyki dla gospodarstw agroturystycznych w zakresie promocji, przygotowania spójnej oferty; wsparcie dla stworzenia mechanizmów prawnych i podatkowych umożliwiających rozwój podmiotów zajmujących się turystyką, w tym turystyką wiejską; rozwój tożsamości oraz integracja społeczeństwa lokalnego; aktywizacja społeczna osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem, zwłaszcza osób starszych; wzmocnienie kapitału ludzkiego i aktywizacja mieszkańców; aktywne i zintegrowane społeczeństwo; zwiększenie aktywności mieszkańców w życiu społecznym i gospodarczym.</p>
<p>Uzasadnienie: Lokalna Strategia Rozwoju z uwagi na fakt, iż powstała przy udziale społeczności lokalnych gmin członkowskich reprezentujących zarówno sektor publiczny, gospodarczy i społeczny jak również ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji, doskonale wpisuje się w ww. cele oraz stanowi komplementarność działań planowanych do realizacji przez jednostki samorządu terytorialnego. Stowarzyszenie Dolina Pilicy w ramach swoich przedsięwzięć przewidziało zarówno wsparcie na rzecz aktywizacji mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw</p>

(P.1.2.),uwzględniając także ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji (P.1.3) jak również wsparcie rozwoju przedsiębiorczości oraz tworzenia nowych miejsc pracy w tym stosowanie innowacyjnych rozwiązań zwiększania dochodowości w gospodarstwach rolnych (P.2.1, P.2.2). Ponadto w ramach LSR będzie wspierane kreowanie partnerstw (P.1.5). LSR będzie miała pozytywny wpływ na rozwój obszarów wiejskich przez chociażby opracowanie koncepcji inteligentnych wsi (P.1.4) oraz zostanie zwiększony dostęp do infrastruktury publicznej (P.1.1).

Różne sektory zostały zintegrowane w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć: już na etapie przygotowania LSR przewidziano udział wszystkich grup społecznych z obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Uczestniczyli oni w spotkaniach w celu omówienia wspólnych założeń do nowej strategii. Wydarzenia te dodatkowo wzmocniły powiązania międzysektorowe w Stowarzyszeniu Dolina Pilicy. Podczas spotkań omawiano potrzeby i zagrożenia lokalnych społeczności. Na etapie przygotowania Strategii założono, że Stowarzyszenia ~~Dolina Pilicy~~ będzie skutecznie działać na rzecz budowania partnerstwa ze społecznością lokalną.

W ramach wdrażania LSR na całym obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy odbędą się spotkania, konsultacje i działania promocyjne. Wzmocni to powiązania, pokaże dorobek Stowarzyszenia, a wydarzenia te stworzą płaszczyznę wzajemnej współpracy między mieszkańcami i organizacjami.

Wdrażanie LSR jest realizowane z myślą o wprowadzeniu zintegrowanego podejścia do wszystkich planowanych działań i istniejących zasobów na całym obszarze działania. Przejawia się ono m.in. w partycypacyjnym podejściu do tworzenia LSR, co pozwala na zachowanie strategicznej spójności dokumentu i zarazem obszaru z przyjętymi w nim celami. Stosowanie zintegrowanego podejścia zapewnia szeroką współpracę pomiędzy różnymi podmiotami z różnych sektorów, co trwale przekłada się na efekty podejmowanych działań.

V.2 Komplementarność i synergia przedsięwzięć w LSR

W celu wykorzystania istniejącego potencjału i zaspokojenia zidentyfikowanych potrzeb, takich jak poprawa jakości życia na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy, zwiększenie dostępu mieszkańców do usług oraz zmniejszenie wykluczenia społecznego ludzi młodych, osób starszych i grup osób w niekorzystnej sytuacji, wszystkie przedsięwzięcia zaplanowane w LSR będą ze sobą współdziałać. Ponadto, wiele przedsięwzięć ma również rolę uzupełniającą, tj. np. obszar niekomercyjnej i ogólnodostępnej infrastruktury publicznej uzupełnia komercyjną ofertę turystyczną.

Przedsięwzięcie 1.1 Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej oraz poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności jest komplementarne z przedsięwzięciem 1.2 Aktywizowanie mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw oraz 1.3 Inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji z uwagi na fakt, iż niekomercyjna infrastruktura publiczna obejmująca także obiekty rekreacyjne, sportowe i turystyczne z racji swojego przeznaczenia jest idealną bazą do podejmowania działań animacyjnych i integracyjnych. Tym samym wzajemnie przyczyniają się do osiągnięcia celu LSR.

Przedsięwzięcie 1.5 Wspieranie inicjatyw partnerskich jest komplementarne z przedsięwzięciem 1.4. Budowa oddolnych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich (Smart Village) ~~oraz przedsięwzięciem 2.2. Innowacyjna oferta gospodarki doświadczeń oraz oferta spędzania czasu wolnego~~, ponieważ innowacyjny sposób realizacji projektów partnerskich wymusza niejako współpracę podmiotów w ramach różnych sektorów, tworząc nowe powiązania, sieci współpracy i może również przyczynić się do realizacji przedsięwzięcia 1.1 Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej oraz poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności, o ile taki zakres współpracy zostanie przyjęty w ramach projektu.

Przedsięwzięcie 2.1. Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w sferze komercyjnych usług, ale również 2.2. Innowacyjna oferta gospodarki doświadczeń oraz oferta spędzania czasu wolnego są komplementarne z zakresem realizacji przedsięwzięcia 1.2 Aktywizowanie mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw oraz 1.3 Inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji, jak również przedsięwzięcia 1.1. Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej oraz poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności z uwagi na wzajemne uzupełnianie się i tym samym zwiększanie atrakcyjności oferty wypoczynku i spędzania wolnego czasu.

Realizowane przedsięwzięcia będą się charakteryzować nie tylko komplementarnością, ale również synergią. W ramach jednego przedsięwzięcia możliwa będzie realizacja kilku zakresów:

- P.1.1 Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej oraz poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności – Zakresy PS ~~4a~~ WPR na lata 2023-2027 – 4, 6, 8b;
- P.2.1. Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w sferze komercyjnych usług – Zakresy PS ~~4a~~ WPR na lata 2023-2027 – 1a, 1b;
- P.2.2. Innowacyjna oferta gospodarki doświadczeń oraz oferta spędzania czasu wolnego – Zakresy PS ~~4a~~ WPR na lata 2023-2027 – ~~1a, 1b~~, 2a, 2b

Jak widać powyżej poszczególne cele LSR oraz konkretne przedsięwzięcia zaplanowane w ramach jej realizacji są spójne, wzajemnie powiązane i komplementarne. Tworzą logiczne związki, wzajemnie na siebie wpływają i tworzą efekt synergii.

V.3 Wartość dodana podejścia LEADER w realizacji LSR

V.3.1 Planowane do osiągnięcia korzyści jakie daje podejście LEADER

LEADER jest to podejście opracowane w odpowiedzi na niezdolność tradycyjnej, odgórnej polityki do rozwiązania problemów, z którymi boryka się wiele obszarów wiejskich w Europie. LEADER to akronim oznaczający "powiązania między działaniami na rzecz rozwoju gospodarki obszarów wiejskich". Początki tego podejścia miały formę Lokalnych Grup Działania (LGD), które łączyły podmioty publiczne, prywatne i społeczne w celu budowania partnerstw zależnych od społeczności lokalnych i umożliwienia im przyczynienia się do przyszłego rozwoju obszarów wiejskich, nie jako beneficjentów, ale jako nosicieli rozwoju.

Od początku funkcjonowania, Stowarzyszenie Dolina Pilicy działa na rzecz angażowania społeczności lokalnych na każdym etapie wdrażania LSR, umożliwiając im faktyczne określenie, z ich indywidualnej perspektywy, największych problemów możliwych do rozwiązania z wykorzystaniem interwencji LEADER. To społeczność lokalna, obejmująca sektor publiczny, gospodarczy i społeczny oraz określone grupy wiekowe, najlepiej zna charakterystykę, potrzeby i zasoby danego obszaru. Co więcej, z uwagi iż wsparcie jest przydzielane konkretnym obszarom, to mieszkańcy, podejmując konkretne działania i realizując konkretne projekty, mają realny wpływ na rozwój swojej okolicy - tworząc miejsca pracy, poszerzając zakres dostępnych usług i rozwijając miejsca z dostępną infrastrukturą. Organizują też i uczestniczą w warsztatach, konferencjach i szkoleniach, które nie tylko podnoszą ich świadomość o okolicy i budują ich możliwości, ale też wyposażają w narzędzia potrzebne do prowadzenia szerszych działań, np. skupiają ich wokół organizacji pozarządowych.

Znaczące jest również to, że mieszkańcy mogą sami wybierać projekty, które mają być zrealizowane i które w największym stopniu przyczynią się do osiągnięcia celów, które to przecież mieszkańcy sformułowali aktywnie angażując się w przygotowanie LSR.

Istotną kwestią jest także brak dominacji grupy interesów sektora publicznego. W oparciu o podejście współzarządzania, wpływ przedstawicieli każdego sektora na decyzje regionalne musi być zrównoważony. Równowaga ta gwarantuje wpływ sektorów niepublicznych na podejmowanie decyzji.

Ponadto korzyścią jest możliwość realizacji projektów wykraczających poza obszar jednostek administracyjnych gmin. Współpraca zarówno w ramach obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy (międzygminna), jak i z innymi regionami jest doskonałym źródłem innowacji i transferu wiedzy dla lokalnej społeczności. Dzięki podejściu LEADER mieszkańcy mogą wykorzystywać swoją różnorodność, poprzez wnoszenie nowych perspektyw i spostrzeżeń, a także zapożyczanie dobrych praktyk z innych obszarów.

Dobrodziejstwem jest także możliwość wspierania mniejszych organizacji pozarządowych, takich jak np. KGW, stowarzyszeń czy klubów sportowych. Są one filarem sektora społecznego. W poprzedniej perspektywie finansowej nastąpił wzrost ich aktywności, jednak w swoich działaniach napotykały na wiele problemów jak niski potencjał finansowy, a brak wiedzy i doświadczenia wpływają na ich niską skuteczność w pozyskiwaniu środków publicznych, w których ogromną przeszkodą jest wymagany finansowy wkład własny.

Podsumowując, korzyści z podejścia LEADER, które planuje się osiągnąć poprzez realizację LSR, to przede wszystkim pogłębiona współpraca pomiędzy poszczególnymi podmiotami zaangażowanymi we wdrażanie LSR, pełna decyzyjność mieszkańców o kierunku rozwoju regionu, bez dominacji jakiegokolwiek z grup interesów, to również możliwość realizacji działań niespotykanych w ramach innych funduszy, a także przedsięwzięć komplementarnych na obszarze kilkunastu jednostek samorządu terytorialnego.

V.3.2 Uzasadnienie doboru zakresów wsparcia

Doboru zakresów wsparcia dokonano podczas partycypacyjnych metod opracowania LSR. Podczas przeprowadzonych spotkań z mieszkańcami w ramach konsultacji społecznych w każdej gminie członkowskiej, warsztatów dialogu społecznego, także z osobami młodymi i seniorami, omawiano planowane zakresy wsparcia w ramach RLKS. Zarówno w trakcie spotkań jak i za pomocą drogi elektronicznej, mieszkańcy obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy dzielili się swoimi pomysłami dotyczącymi wdrażania LSR za pomocą kart pomysłu oraz ankiet. Na podstawie zebranych informacji dobrano odpowiednie zakresy wsparcia w ramach LSR. Wnioski ze spotkań konsultacyjnych pozwoliły na sformułowanie brzmienia celów wraz z przedsięwzięciami planowanymi do realizacji w ramach przyszłych konkursów. Ponadto sformułowano przedsięwzięcia w odniesieniu do niwelowania problemów społecznych, z którymi boryka się obszar LGD, a mianowicie potrzebą wsparcia osób w niekorzystnej sytuacji. Grupy te w sposób szczególny wpisują się w społeczność lokalną tworzącą Stowarzyszenie Dolina Pilicy.

V.3.3. Uzasadnienie wyboru dostępnych źródeł finansowania

Lokalna Strategia Rozwoju, z uwagi na zakres celów i przedsięwzięć planowanych do realizacji będzie finansowana z budżetu PS ~~44~~-WPR 2023-2027. Ponadto, analogicznie jak w poprzednich latach, również we współpracy z gminami członkowskimi będzie realizować działania komplementarne do tych zrealizowanych

w ramach LSR, jak chociażby w ramach realizacji zadań publicznych aby efekty, jakie zostały osiągnięte w ramach interwencji LEADER mogły zostać dodatkowo wzmocnione.

Na realizację przedsięwzięcia 1.3 Inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji Stowarzyszenie Dolina Pilicy zamierza ubiegać się o wsparcie z Narodowego Instytutu Wolności w ramach Rządowego Programu „NOWEFIO”. Z uwagi na wskazanie w badaniu ankietowym dużych potrzeb realizacji zadań dla ludzi młodych i seniorów chcielibyśmy zorganizować warsztaty aktywizujące dla młodzieży, szkolenia z zakresu bezpieczeństwa (bezpieczny senior, jak nie stać się ofiarą oszustwa). Dodatkowe źródło finansowania umożliwi wykonanie większej ilości zadań przyczyniając się tym samym do osiągnięcia zamierzonych efektów, jakim jest zaspokojenie potrzeb tych grup.

V.3.4 Uzasadnienie przyjętego sposobu wdrażania

Przyjęto sposób wdrażania LSR poprzez stosowanie harmonizacji zakresów tematycznych następujących po sobie naborów wniosków.

Planuje się na przykład, najpierw zrealizować projekty związane z modernizacją infrastruktury publicznej, której aktualny stan uniemożliwia jej efektywne wykorzystanie do celów społecznych. Następnie skoncentruje się na wyposażeniu tych obiektów i przestrzeni, takich jak lokalne miejsca aktywności, w odpowiedni sprzęt potrzebny do prowadzenia działań edukacyjnych i kulturalnych, co przyczyni się do rozwoju lokalnej społeczności. Ten proces będzie powtórzony dwukrotnie, aby umożliwić instytucjom/ organizacjom/ mieszkańcom, którzy nie skorzystali z pomocy w pierwszym etapie, ubieganie się o dofinansowanie w kolejnym naborze. Da im to możliwość na otrzymanie wsparcia. Należy podkreślić, że w strategii będzie kontynuacja działań rozpoczętych w okresie 2014-2020.

V.3.5 Uzasadnienie doboru dostępnych metod wdrażania

Przedsięwzięcia w ramach LSR będą realizowane za pomocą wszystkich dostępnych metod w ramach interwencji LEADER tj. konkursów, projektów grantowych, operacji własnych oraz za pomocą nowej metody jaką są granty na opracowanie koncepcji Smart Village.

Decyzja o realizacji **projektów grantowych** opiera się na naszych wcześniejszych sukcesach i doświadczeniach w wykorzystywaniu takiego narzędzia do zwiększania aktywności wśród lokalnych społeczności. Nasze dotychczasowe osiągnięcia w tej dziedzinie stanowią mocne uzasadnienie dla kontynuowania i rozwijania projektów grantowych.

Dużym zainteresowaniem podczas konsultacji społecznych cieszyły się **projekty grantowe na przygotowanie koncepcji Smart Village**. Stworzenie zrównoważonych, innowacyjnych i dobrze funkcjonujących społeczności wiejskich, daje szansę na poprawę jakości życia, wzrost gospodarczy i równy dostęp do nowoczesnych usług i infrastruktury. Dlatego też zdecydowano się na wdrażanie tej metody w ramach LSR.

Motywacja do realizacji **operacji własnych** wynika z naszej zdolności do podejmowania trudnych tematów i działań, które bezpośrednio wynikają z potrzeb wdrażania Strategii, a nie są podejmowane przez inne instytucje lub organizacje. Istnieje społeczne oczekiwanie wyłonienia na obszarze lokalnych liderów. Zostało ono ujawnione w konsultacjach społecznych podczas opracowywania dokumentu LSR. Dlatego chcemy wykorzystać tę możliwość, aby spełnić oczekiwania i skoncentrować się na kluczowych obszarach działania, które są istotne dla naszej społeczności.

Konkursy, ~~gdź~~ są już sprawdzonym przez nas ~~już~~ narzędziem do pobudzania przede wszystkim rozwoju przedsiębiorczości, ale też wspierającym zadania własne gmin, które dzięki naszemu wsparciu realizują mniejsze, ale jak ważne inwestycje w małą infrastrukturę tak bardzo oczekiwaną przez mieszkańców (~~również potwierdzone~~ wynikami konsultacji społecznych).

Taki dobór metod jest uzasadniony doświadczeniami Stowarzyszenia Dolina Pilicy w poprzednich okresach programowania, potrzebami zgłaszanymi przez lokalną społeczność oraz dostępnymi formami wsparcia w ramach PS ~~da~~-WPR 2023-2027.

Oprócz standardowych metod aktywizacji przewidujemy działania dodatkowe tj. animowanie, informowanie, promocję.

V.3.6 Uzasadnienie sposobu wzmocnienia planowanych do osiągnięcia efektów

Zastosowanie podejścia LEADER ma bardzo istotny wpływ na rozwój potencjału lokalnej społeczności. Sam proces opracowywania LSR zaktywizował mieszkańców, którzy mocno uczestniczyli w spotkaniach konsultacyjnych. Na tym etapie starano się ich przekonać, że wspólnie mogą przyczynić się do rozwiązania problemów w środowisku lokalnym poprzez aktywne uczestniczenie w realizacji LSR.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie dbało o to, aby wdrażanie LSR było prowadzone w jak najszerszym zakresie przy udziale partnerów i lokalnej społeczności. Zapewni to zasada pełnej jawności działania Stowarzyszenia, dotycząca polityki informacyjnej, mająca za zadanie rozpowszechnianie informacji o Stowarzyszeniu i jego

działalności. W tym celu zamierza się wykorzystywać różnorodne środki i metody komunikacji społecznej, które wzajemnie się uzupełniają tj. organizować spotkania z mieszkańcami, udostępniać informacje na stronach internetowych i tablicach ogłoszeń w urzędach gmin, publikować ogłoszenia, w tym informacje, także na portalach społecznościowych.

Jakakolwiek zmiana głównych założeń LSR będzie realizowana również przy szerokim udziale społeczności lokalnej co zostało opisane w rozdziale III niniejszej Strategii.

Korzystając z doświadczeń poprzedniego okresu programowania, w tej perspektywie zamierza się również organizować szereg działań animujących i edukacyjnych w ramach realizacji Planu Komunikacji. Cieszyły się one dużą aktywnością mieszkańców. Ponadto przedstawiciele Stowarzyszenia Dolina Pilicy byli wielokrotnie proszeni o udział w odbywających się na obszarze wydarzeniach, poprzez wystawienie stoiska promocyjnego, aby mieszkańcy danego terenu mogli dowiedzieć się więcej o działalności stowarzyszenia lub uczestniczyć w realizacji działań przez nie organizowanych.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy we współpracy z samorządami tworzącymi partnerstwo będzie poszukiwać dodatkowych środków i możliwości realizacji (w tym również poprzez doradztwo w zakresie pozyskania środków zewnętrznych dla poszczególnych podmiotów z terenu Stowarzyszenia) działań komplementarnych do tych zrealizowanych w ramach LSR jak chociażby w ramach realizacji zadań publicznych aby efekty, jakie zostały osiągnięte w ramach interwencji LEADER mogły zostać dodatkowo wzmocnione.

Rozdział VI Cele i wskaźniki

Zaprezentowane poniżej cele oraz przedsięwzięcia są efektem pracy interesariuszy i zostały sporządzone w toku konsultacji społecznych przeprowadzonych na obszarze gmin tworzących Stowarzyszenie Dolina Pilicy. Zaproponowana przez Zespół Roboczy ds. opracowania LSR partycypacyjna metoda tworzenia strategii sprawia, iż dokument jest realnym odzwierciedleniem potrzeb i oczekiwań lokalnych społeczności. Organizacja spotkań, warsztatów, ankietyzacja ułatwiły prace analityczne i sformułowanie najważniejszych potrzeb i problemów obszaru, co z kolei umożliwiło wykreowanie pożądanego kierunku rozwojowego LSR, będących odpowiedzią na obecne wyzwania.

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy społeczno-gospodarczej można stwierdzić, że są to obszary spójne, o dużym potencjale turystycznym oraz przyrodniczym i krajobrazowym, wzbogacone unikatowym regionalnym dorobkiem kultury opoczyńskiej, ale o dość znacznych dysproporcjach w rozwoju społecznym i gospodarczym. Obszarami problemowymi terenu wdrażania LSR są: starzenie się społeczeństwa i depopulacja; wykluczenie i marginalizacja grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji; wymagająca dalszych inwestycji infrastruktura turystyczna, rekreacyjna, kulturalna i sportowa m.in. szlaki piesze, rowerowe, ścieżki edukacyjne, miejsca odpoczynku, baza noclegowa, gastronomiczna; znaczne dysproporcje w rozwoju gmin tworzących Stowarzyszenie Dolina Pilicy, od zagrożonych trwałą marginalizacją np. Wielgomłyny, Przedbórz, po coraz prężniej rozwijające się gminy turystyczne np. Inowłódz, Tomaszów Mazowiecki, Sulejów; potrzeba zwiększenia liczby wydarzeń o charakterze aktywizującym i integrującym.

Powyższe problemy były podstawą dla formułowania celów i przedsięwzięć LSR i stanowią załącznik do LSR - Formularz 1. Cele i przedsięwzięcia.

Na podstawie zidentyfikowanych kwestii problemowych, po weryfikacji mocnych i słabych stron, szans i zagrożeń, zostały wyznaczone dwa cele, w ramach których zaproponowano 7 przedsięwzięć. Ich założeniem jest równomierny rozwój obszaru LSR, wyrównywanie szans i wskazywanie dalszych kierunków rozwoju.

Założone cele są metodyczne i ukierunkowane na zaspokojenie potrzeb i oczekiwań lokalnej społeczności. Cele i przedsięwzięcia są zgodne i wpisują się w cele PS dla WPR na lata 2023-2027. Zostały skwantyfikowane poprzez wybór odpowiednich wskaźników rezultatu i produktu. Rezultaty zostały wybrane zgodnie z katalogiem obowiązkowych wskaźników rezultatu PS WPR ~~na lata 2023-2027~~.

Poniżej zostały zaprezentowane i scharakteryzowane cele i przedsięwzięcia, do których użyto miarodajnych i efektywnych wskaźników. Cele zostały wyselekcjonowane zgodnie z zasadą SMART i w taki sposób, aby były względem siebie komplementarne. Z założenia mają one zachęcać mieszkańców do aktywności i ośmielać do odważnych działań społecznych i gospodarczych.

Cel 1. Poprawa jakości życia na obszarze LSR, zwiększenie włączenia społecznego oraz aktywizacja

Realizacja Osiągnięcie powyższego celu ma się koncentrować na realizacji operacji polegających na doinwestowaniu jednostek samorządu terytorialnego w zakresie poprawy dostępu do małej infrastruktury publicznej, a także rozwoju niniejszej infrastruktury na rzecz włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych, bądź osób w niekorzystnej sytuacji. Ponadto planuje się realizację projektów dedykowanych lokalnej społeczności, nakierowanych na m.in.: aktywizowanie mieszkańców, włączenie społeczne, cyfrowe, przeciwdziałanie wykluczeniu, w tym integracja społeczna, kształtowanie postaw obywatelskich, ekologicznych, wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, doposażenie organizacji pozarządowych w celu zwiększenia dostępu do usług dla lokalnych społeczności. Wartością dodaną będzie podjęcie działań zmierzających

do zaangażowania mieszkańców w przygotowanie koncepcji inteligentnych wsi tzw. Smart Village oraz wspieranie inicjatyw partnerskich.

Wskaźnik rezultatu strategicznego:

R.1PR Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami;

R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi;

R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR;

R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.

Do osiągnięcia celu 1 przyczyni się realizacja 5 przedsięwzięć:

- *Przedsięwzięcie 1.1.* Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej oraz poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności;
- *Przedsięwzięcie 1.2.* Aktywizowanie mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw;
- *Przedsięwzięcie 1.3.* Inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji;
- *Przedsięwzięcie 1.4.* Budowa oddolnych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich (Smart Village);
- *Przedsięwzięcie 1.5.* Współdziałanie w partnerstwie.

Przedsięwzięcie 1.1. Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej oraz poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności

Planowane wsparcie będzie przeznaczony na działania związane z poprawą dostępu do małej infrastruktury publicznej oraz usług dla lokalnych społeczności. Inwestycje w zakresie rozwoju ogólnodostępnej infrastruktury publicznej będą realizowane przez gminy przy założeniu zachowania równomierności, tak aby każdy samorząd był w stanie wykonać swoje propozycje. Założeniem jest podniesienie atrakcyjności gmin dla mieszkańców oraz turystów. Budowa nowych obiektów o charakterze rekreacyjnym i turystycznym będzie miała pozytywny wpływ na rozwój obszaru LSR. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich jest bezpośrednio związana z takimi wyzwaniami jak: poprawa dostępu do infrastruktury publicznej poprzez jej budowę, rozbudowę, modernizację, doposażenie czy dostosowanie do zmian klimatycznych, w tym efektywne gospodarowanie zasobami. Efektem podejmowanych przedsięwzięć będzie wprowadzenie lub przywrócenie na obszarach wiejskich ich funkcji społecznych i edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych. Osiągnięcie zakładanego celu będzie możliwe poprzez realizację inwestycji obejmujących zwiększenie dostępności do małej infrastruktury publicznej. W ramach realizacji przedsięwzięcia przewidziano także rozwój niniejszej infrastruktury na rzecz włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych bądź osób w niekorzystnej sytuacji. Niniejsze operacje realizowane będą również przez organizacje pozarządowe oraz instytucje kultury. Ponadto uwzględniono możliwość doposażenia organizacji pozarządowych (w tym grup nieformalnych), w celu zwiększenia dostępu do usług dla lokalnych społeczności.

Do przykładowych projektów można zaliczyć: w ramach rozwoju infrastruktury publicznej - budowa placów zabaw, siłowni plenerowych, altan ogólnodostępnych - miejsc spotkań i rekreacji, tężni solankowych, miejsc obsługi rowerzystów, ciągów pieszo-rowerowych, wiat przystankowych, boisk do piłki plażowej/nożnej/siatkowej/koszykówki, przebudowa/modernizacja świetlic wiejskich; w ramach doposażenia podmiotów w celu zwiększenia dostępności do usług lokalnych - realizacja projektów pozwalających mieszkańcom rozwijać pasje, zainteresowania poprzez zakup wyposażenia np. sprzęt, instrumenty muzyczne, stroje, w tym również doposażenie organizacji w niezbędny sprzęt celem realizacji warsztatów tematycznych, prowadzenia skansenów, kącików pamięci itp.

Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie konkursów oraz projektów grantowych. Będą to operacje infrastrukturalne lub nieprodukcyjne. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą jednostki sektora finansów publicznych (w tym instytucje kultury), organizacje pozarządowe (w tym grupy nieformalne). Grupy docelowe: osoby fizyczne, osoby prawne, grupy nieformalne, jednostki sektora finansów publicznych, seniorzy, ludzie młodzi do 25 roku życia, grupy osób w niekorzystnej sytuacji, turyści.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba utworzonych/dostosowanych/doposażonych obiektów ogólnodostępnej infrastruktury publicznej; **Wskaźnik PRODUKTU:** Liczba utworzonych/dostosowanych/doposażonych obiektów ogólnodostępnej infrastruktury publicznej, służących włączeniu społecznemu seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji; **Wskaźnik PRODUKTU:** Liczba doposażonych podmiotów w celu zwiększenia dostępu do usług dla lokalnych społeczności.

Przedsięwzięcie 1.2. Aktywizowanie mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw

Aktywizowanie mieszkańców terenów wiejskich pozwala na lepsze wykorzystanie posiadanych na obszarze zasobów ludzkich, jak i naturalnych. Umożliwia realizację najbardziej oddolnych inicjatyw, włączając do nich tym samym lokalną społeczność i wpływając na zmniejszenie społecznej apatii. Przyczynia się do rozwoju aktywności

obywatelskiej, budowy kapitału społecznego, a co za tym idzie poprawy jakości życia na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Planowane w tym zakresie operacje będą koncentrować się na organizacji wyjazdów studyjnych, warsztatów tematycznych dotyczących nabywania nowych umiejętności, podnoszących kompetencje mieszkańców z zakresu cyfryzacji, innowacyjności, przedsiębiorczości, międzypokoleniowej wymianie doświadczeń np. wspólne wyjazdy seniorów i młodzieży w miejsca lokalnego dziedzictwa kulturowego/przyrodniczego wraz z cyfrowym udokumentowaniem zwiedzanych miejsc przy wykorzystaniu smartfonów, kształtowaniu świadomości poprzez wymianę doświadczeń między organizacjami pozarządowymi, forum KGW w zakresie przedsiębiorczości.

W ramach przedsięwzięcia przewidziano realizację przez Stowarzyszenie Dolina Pilicy operacji własnej polegającej na wyłonieniu liderów życia społecznego, wyposażeniu ich w narzędzie komunikacji (tablety) celem poprawy współpracy, wzajemnej wymiany informacji, podejmowania wspólnych inicjatyw dla dobra społeczności lokalnej. Stowarzyszenie Dolina Pilicy jest organizacją obejmującą obszar 15 gmin, wdrażającą inicjatywę LEADER. Jako jedyna posiada wiedzę o problemach tutejszej lokalnej społeczności. Działa na rzecz propagowania i budowania idei społeczności lokalnej, budowania lokalnej tożsamości bazującej na aktywizacji społecznej i lokalnych zasobach. Realizacja operacji wpłynie na poprawę komunikacji, umożliwi szybsze reagowanie na zaistniałe w środowisku lokalnym problemy, pobudzi do podejmowania wspólnych inicjatyw.

Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie projektów grantowych, konkursu oraz animacji. Będą to operacje nieprodukcyjne. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą mieszkańcy, organizacje pozarządowe (w tym grupy nieformalne), jak i Stowarzyszenie Dolina Pilicy (w przypadku operacji własnej). Grupy docelowe: osoby fizyczne, osoby prawne, grupy nieformalne.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba podjętych inicjatyw.

Przedsięwzięcie 1.3. Inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji

Przedsięwzięcie wpłynie na wzrost świadomości mieszkańców w wymiarze społecznym i obywatelskim oraz ograniczenie wykluczenia. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na integrację i animację seniorów oraz ludzi młodych. Kluczowe będzie również włączenie osób w niekorzystnej sytuacji. Istotnym założeniem jest podejmowanie działań aktywizujących wśród ww. grup społecznych poprzez ich aktywny udział w organizowanych wydarzeniach. Realizacja przedsięwzięcia pozwoli na stworzenie warunków i przestrzeni do zaangażowania i partycypacji lokalnej społeczności w życiu swoich „małych ojczyzn”. Planuje się realizację projektów obejmujących m.in. warsztaty z zakresu obsługi komputera/smartfonu, bezpieczeństwa w sieci, zdrowego odżywiania, artystyczne, kulinarne, wyjazdy studyjne, integracyjne, zajęcia promujące aktywność fizyczną: rajdy piesze/rowerowe, gry terenowe, turnieje sportowe, kursy zawodowe, szkolenia z kompetencji miękkich.

Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie projektów grantowych oraz animacji. Będą to tzw. projekty miękkie. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą organizacje pozarządowe, instytucje kultury. Grupy docelowe: osoby prawne, instytucje kultury, osoby młode do 25 roku życia, seniorzy, grupy osób w niekorzystnej sytuacji.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba wydarzeń integrujących i animujących ludzi młodych oraz osoby w niekorzystnej sytuacji; **Wskaźnik PRODUKTU:** Liczba wydarzeń w zakresie włączenia społecznego, cyfrowego seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji.

Przedsięwzięcie 1.4 Budowa oddolnych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich (Smart Village)

Idea *Smart Village* ma się przyczynić do rozwoju obszarów wiejskich oraz wyrównywania dysproporcji w porównaniu z obszarami zurbanizowanymi. Koncepcje tworzone w sposób oddolny przy zaangażowaniu mieszkańców danej miejscowości mają dać szansę na poprawę warunków życia. Szczególnym obszarem ma być przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu terenów wiejskich oraz problemom w zakresie ochrony środowiska i klimatu. Wprowadzenie przedsięwzięcia związanego z inteligentnymi wsiami jest odpowiedzią na oczekiwania lokalnej społeczności w zakresie wykorzystywania innowacyjnych rozwiązań na obszarze LSR. Koncepcje pozwolą wykorzystać lokalny potencjał, uporządkować potrzeby i oczekiwania mieszkańców w zakresie rozwoju miejscowości, sołectwa. Przygotowane opracowania mają nadać nowe kierunki rozwoju, usprawnić proces pozyskiwania grantów na działania twarde i miękkie. Kluczowym atutem przedsięwzięcia jest proces włączenia samych mieszkańców w przygotowanie koncepcji, a samo działanie ma wysoki czynnik innowacyjności na obszarze LSR.

Przedsięwzięcie realizowane będzie w zakresie projektów grantowych oraz animacji. Będą to operacje nieinwestycyjne. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą jednostki sektora finansów publicznych, organizacje pozarządowe (w tym grupy nieformalne), mieszkańcy. Grupy docelowe: osoby fizyczne, osoby prawne, jednostki sektora finansów publicznych, grupy nieformalne.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba podmiotów przygotowujących koncepcje Smart Village.

Przedsięwzięcie 1.5 Współdziałanie w partnerstwie

Planowane inicjatywy partnerskie są związane z wykorzystaniem innowacyjności w działalności społecznej i gospodarczej. Dobre praktyki m.in. z wyjazdów zagranicznych mają ukierunkować uczestników i wskazać im

możliwości implementacji innowacyjnych projektów na gruncie polskim. Planowane projekty partnerskie mają się przyczynić do kreacji ciekawych rozwiązań społecznych i gospodarczych.

W ramach tego przedsięwzięcia planowane są:

- projekt zagraniczny związanych z dobrymi praktykami w zakresie turystyki wiejskiej;
- projekt krajowy dotyczący rozwoju Szlaków Lokalnych Marek.

Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie konkursów oraz animacji. Będą to operacje nieprodukcyjne. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą mieszkańcy, organizacje pozarządowe (w tym grupy nieformalne), przedsiębiorcy. Grupy docelowe: osoby fizyczne, osoby prawne, grupy nieformalne, turyści.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba projektów partnerskich ukierunkowanych na aktywizację mieszkańców i poznawanie dobrych praktyk.

Dopełnieniem działań przewidzianych w ramach realizacji Celu 1 Poprawa jakości życia na obszarze LSR, zwiększenie włączenia społecznego oraz aktywizacja, będzie realizacja przedsięwzięć ukierunkowanych na rozwój przedsiębiorczości na obszarze LSR poprzez realizację **Celu 2. Zwiększenie dostępności do usług komercyjnych oraz oferty związanej z gospodarką doświadczeń.**

Głównym założeniem jest podniesienie konkurencyjności istniejących podmiotów gospodarczych oraz powstawanie nowych, z elementami zastosowania innowacji. Dzięki temu lokalny biznes ma zyskać lepszą konkurencyjność i pozycję rynkową. Poza tym promocja przedsiębiorczych postaw zwiększy zainteresowanie podmiotów z obszaru LSR zakładaniem lub rozwijaniem działalności gospodarczej, w tym związanych z turystyką, mając na uwadze atrakcyjną lokalizację gmin. Realizacja celu przyczyni się do ożywienia gospodarczego, generowania nowych miejsc pracy, zmniejszenia bezrobocia, podniesienia kompetencji mieszkańców w obszarze prowadzenia działalności gospodarczej. Pomoc będzie skierowana na rozwój komercyjnych usług mających na celu poprawę jakości życia na obszarze. Dzięki temu powstaną nowe firmy z ofertą skierowaną bezpośrednio do mieszkańców, a istniejące podmioty będą miały szansę na dywersyfikację swojej działalności lub zwiększenie konkurencyjności świadczonych usług. Ważnym elementem rozwoju obszaru będzie wsparcie kierowane do małych gospodarstw rolnych poprzez rozwój gospodarstw agroturystycznych i tworzenie zagród edukacyjnych.

Wskaźnik rezultatu strategicznego:

R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR

R. 39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR

Do osiągnięcia celu 2 przyczyni się realizacja 2 przedsięwzięć:

- 2.1. Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w sferze komercyjnych usług
- 2.2. Innowacyjna oferta gospodarki doświadczeń oraz spędzania czasu wolnego

Przedsięwzięcie 2.1. Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w sferze komercyjnych usług

Planowane wsparcie będzie przeznaczone na działania związane z pozarolniczą działalnością gospodarczą na obszarze LSR. W ramach przedsięwzięcia planowane jest tworzenie nowych oraz rozwój istniejących już podmiotów gospodarczych świadczących komercyjne usługi. Istotną kwestią będzie tworzenie warunków dla powstawania nowych miejsc pracy celem przeciwdziałania bezrobociu na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy.

Przedsięwzięcie to kierowane jest także na rzecz osób młodych, seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji, poprzez premiowanie udzielania im wsparcia na realizację ww. operacji. W ramach przedsięwzięcia przewidziano także wdrożenie innowacyjnych rozwiązań.

Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie konkursów oraz animacji. Będą to operacje produkcyjne. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą lokalni mieszkańcy zamierzający podjąć działalność gospodarczą lub rozwinąć już prowadzoną (mikro i małe przedsiębiorstwa). Grupy docelowe: osoby fizyczne, osoby prawne, seniorzy, ludzie młodzi do 25 roku życia, **grupy osób osoby** w niekorzystnej sytuacji, turyści.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba operacji polegających na utworzeniu bądź rozwoju przedsiębiorstwa

Przedsięwzięcie 2.2 Innowacyjna oferta gospodarki doświadczeń oraz spędzania czasu wolnego

Założeniem planowanego przedsięwzięcia jest efektywne wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych obszaru LSR dla rozwoju oferty spędzania wolnego czasu, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki rekreacyjnej i turystycznej, ukierunkowanej na rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej. Wsparciem będą objęte inwestycje dotyczące rozwoju gospodarstw agroturystycznych oraz tworzenia zagród edukacyjnych.

Agroturystyka jest bezpośrednio powiązana z rozwojem turystyki przyjaznej środowisku, ze szczególnym nastawieniem na zaangażowanie walorów dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej. Dopełnieniem tej formuły będzie nowość na obszarze w postaci wdrażania gospodarki doświadczeń, która ma możliwości szerokiego zastosowania. Turyści chcą doświadczyć autentyczności – to w niej szukają głębokich, cennych i unikatowych doznań. Autentyzm doświadczenia turystycznego, unikalny, nieszablony i niemasowy charakter mogą zaoferować właśnie gospodarstwa agroturystyczne i zagrody edukacyjne. Do tej pory na obszarze LSR nie istniały żadne zagrody edukacyjne, a w gospodarstwach agroturystycznych były świadczone jedynie noclegi. W ramach gospodarki

doświadczeń, oferowane będą mogły być także: produkty lokalne, prace gospodarskie, realizacja hobby, aktywność fizyczna (np. jazda konna), jak i przybliżające folklor, lokalne obrzędy, rękodzieło, itp.

~~Innowacyjnym kierunkiem rozwoju przedsiębiorczości będzie wspieranie operacji realizowanych w partnerstwie, tj. operacji realizowanych przez co najmniej 2 podmioty z obszaru LSR, które podejmą się realizacji wspólnego przedsięwzięcia na rzecz rozwoju oferty spędzania czasu wolnego. Będą to wszelkiego rodzaju działalności służące zaspokajaniu potrzeb społeczności lokalnej, ukierunkowane na realizowanie różnych zajęć z własnej chęci (np. dla odpoczynku, dla rozrywki, pogłębienia swojej wiedzy). Zagospodarowanie tego czasu umożliwią różne dobra i usługi oferowane na rynku, które uatrakcyjnią i urozmaicają jego spędzanie. Spośród nich można wymienić usługi w zakresie kultury, usługi związane z aktywną rekreacją, odnową biologiczną, turystyczne, gastronomiczne, rozrywkowe, medialne itp.~~

Przedsięwzięcie to kierowane jest także na rzecz osób młodych, seniorów oraz grup osób w niekorzystnej sytuacji, poprzez premiowanie udzielania im wsparcia na realizację ww. operacji.

Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie konkursów oraz animacji. Będą to operacje produkcyjne. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą lokalni mieszkańcy zamierzający wprowadzić bądź rozwinąć usługi gospodarcze wyłączone z przepisów ustawy Prawo przedsiębiorców oraz przedsiębiorcy (mikro i małe przedsiębiorstwa). Grupy docelowe: osoby fizyczne, osoby prawne, seniorzy, ludzie młodzi do 25 roku życia, ~~grupy osób~~ **osoby** w niekorzystnej sytuacji, turyści.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba operacji polegających na rozwoju gospodarstw agroturystycznych z gospodarką doświadczeń; **Wskaźnik PRODUKTU:** Liczba operacji polegających na utworzeniu zagród edukacyjnych z gospodarką doświadczeń; ~~**WSKAŹNIK PRODUKTU:** Liczba operacji w partnerstwie ukierunkowanych na rozwój oferty spędzania czasu wolnego.~~

Rozdział VII Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

Wewnętrzna organizacja pracy Stowarzyszenia Dolina Pilicy została szczegółowo opisana w Rozdziale I w częściach: I.3 Ogólny opis struktury LGD, I.4 Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego, I.5 Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym oraz I.6 Wykazanie dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD.

W ramach PS ~~dla~~ WPR na lata 2023-2027 Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie wdrażało komponent Wdrażanie Lokalnych Strategii Rozwoju. Osiągnięcie zaplanowanych celów i wskaźników ich realizacji będzie możliwe poprzez realizację adekwatnych do lokalnych potrzeb różnorodnych metod realizacji operacji aktywizujących społeczność lokalną w ramach LSR, tj.:

- operacje konkursowe realizowane przez podmioty inne niż LGD, w tym operacje realizowane w partnerstwie oraz projekty partnerskie;
- projekty grantowe wdrażane przez LGD poprzez konkurencyjny wybór grantobiorców realizujących pojedyncze zadania składające się na projekt grantowy;
- projekty grantowe realizowane przez LGD zgodnie z powyższymi zasadami, jednak ukierunkowane na przygotowanie innowacyjnych koncepcji inteligentnych wsi.

W LSR przewidziano również możliwość realizacji operacji własnych LGD, które zapewnią osiągnięcie danego celu/przedsięwzięcia LSR, jeśli nikt inny nie będzie chciał zrealizować **projektów** w tym zakresie. Będą one spełniać podstawowe warunki przyznania pomocy oraz zostaną zachowane przy ich wyborze zasady konkurencyjności względem operacji planowanych przez innych Wnioskodawców. Będą one składane w ramach naborów ogłaszanych przez Stowarzyszenie Dolina Pilicy i podlegać pełnej procedurze wyboru i oceny przez Radę LGD (organ decyzyjny). Zostały przypisane do zakresów, które pozytywnie oddziałują na lokalną społeczność, realizując cele publiczne lub niekomercyjne.

W ramach jednego przedsięwzięcia możliwa będzie realizacja kilku zakresów np. w ramach P.1.1 – Zakresy PS ~~dla~~ WPR na lata 2023-2027 – 4, 6, **8b**; w ramach P.2.1. Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w sferze komercyjnych usług – Zakresy PS ~~dla~~ WPR na lata 2023-2027 – 1a, 1b; w ramach P.2.2. Innowacyjna oferta gospodarki doświadczeń oraz oferta spędzania czasu wolnego – Zakresy PS ~~dla~~ WPR na lata 2023-2027 – 1a, 1b. **2a, 2b**

W LSR dopuszczono realizację wszystkich rodzajów operacji, tj.:

- **operacji produkcyjnych** – obejmujących inwestycje w środki trwałe lub aktywa niematerialne na rzecz przedsiębiorstw, które będą wykorzystywane do produkcji towarów lub świadczenia usług,
- **operacji nieprodukcyjnych** – obejmujących operacje niekomercyjne realizowane w celu innym niż uzyskanie zysku oraz nie wykonywane w ramach prowadzonej działalności gospodarczej,
- **inwestycji w małą infrastrukturę** – obejmujących inwestycje infrastrukturalne, których koszty całkowite nie przekraczają 1 mln euro.

Wskutek identyfikacji wielu niekorzystnych zjawisk demograficznych na obszarach wiejskich przewidziano również wsparcie dla osób młodych, seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji (osób z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów, kobiet, rolników z małych gospodarstw lub osób poszukujących zatrudnienia).

Na etapie budowy LSR nie były dostępne szczegółowe Wytyczne w zakresie przyznawania wypłaty i zwrotu pomocy finansowej w ramach PS ~~Ha~~ WPR na lata 2023-2027 dla interwencji I.13.1 LEADER / Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Zarządzanie LSR oraz Wytyczne szczegółowe w zakresie przyznawania wypłaty i zwrotu pomocy finansowej w ramach PS ~~Ha~~ WPR na lata 2023-2027 dla interwencji I.13.1 LEADER / Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Wdrażanie LSR. Udostępniane projekty wskazały na kierunki w zasadach oceny i wyboru projektów, jednak etap konsultacji nie zakończył się w trakcie zatwierdzania LSR. Utrudniło to przygotowanie rozwiązań i wymagało szeregu konsultacji z ekspertami zewnętrznymi oraz wymiany doświadczeń między różnymi grupami. To skłoniło do przygotowania rozwiązań wspólnych, uniwersalnych, które zapewnią wybór projektów zgodnych z obowiązującymi zasadami. Wybór mechanizmów wdrażania był realizowany indywidualnie przez każdą LGD, ale przebieg procesu oceny jest efektem współpracy i wymiany doświadczeń z innymi grupami.

VII.1 Zasady wyboru i oceny operacji

Wybór i ocena będą prowadzone na podstawie obowiązujących przepisów oraz zgodnie z Wytycznymi MRiRW. Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie podawać do publicznej wiadomości na swojej stronie internetowej, uzgodniony z Zarządem Województwa Łódzkiego (ZWŁ), harmonogram naborów wniosków o wsparcie na kolejny rok, nie później niż do końca danego roku. Ewentualne aktualizacje harmonogramu, uzgodnionego z ZWŁ, będą zamieszczane na stronie internetowej Stowarzyszenia Dolina Pilicy nie rzadziej niż na koniec danego kwartału.

Wybór operacji będzie poprzedzać ogłoszenie naboru wniosków. Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie podawać do publicznej wiadomości co najmniej na swojej stronie internetowej ogłoszenie o naborze wniosków o wsparcie. Ogłoszenie będzie spełniać wymogi określone w ww. ustawie o RLKS. Kluczowym elementem ogłoszenia będzie Regulamin naboru wniosków o wsparcie. Będzie on uzgadniany z ZWŁ i będzie zawierał co najmniej: zakresy wsparcia; limit środków; maksymalny poziom wsparcia; kwotę wsparcia; formę wsparcia; warunki udzielenia wsparcia; kryteria wyboru operacji; opis procedury udzielania wsparcia, w tym wskazanie i opis etapów oceny w Stowarzyszeniu Dolina Pilicy oraz w ZWŁ; termin składania wniosków; sposób i formę składania oraz informację o wymaganych załącznikach; zakres możliwych poprawek i uzupełnień oraz sposób, formę i termin ich złożenia; sposób wymiany korespondencji między wnioskodawcą a Stowarzyszeniem Dolina Pilicy i ZWŁ; czynności poprzedzające udzielenie wsparcia oraz termin ich dokonania; informację o miejscu udostępnienia LSR, formularza wniosku i wzoru umowy; a także informację o środkach zaskarżenia przysługujących wnioskodawcy oraz wskazanie podmiotu właściwego do ich rozpatrzenia.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie mogło zmienić regulamin naboru wniosków o wsparcie. Zmiana dotycząca zwiększenia limitu środków z ogłoszenia, uzgodniona z ZWŁ, będzie możliwa jeśli nie wpłynie żaden wniosek o wsparcie i będzie wymagać wydłużenia ~~enia~~ terminu składania wniosków. Zmiany Regulaminu wynikające z odrębnych przepisów lub ze zmiany warunków określonych w przepisach regulujących zasady wsparcia - będą dokonywane niezwłocznie, ze wskazaniem terminu ich obowiązywania.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie mogło po akceptacji ZWŁ unieważnić nabór wniosków o wsparcie, jeżeli: w terminie składania wniosków o wsparcie nie złożono wniosku o wsparcie lub wystąpiła istotna zmiana okoliczności powodująca, że wybór operacji nie leży w interesie publicznym, czego nie można było wcześniej przewidzieć, lub postępowanie jest obciążone niemożliwą do usunięcia wadą prawną. W przypadku unieważnienia naboru Wnioskodawcom nie będzie przysługiwać prawo wniesienia protestu.

Wsparcie w ramach realizacji LSR będzie udzielane Wnioskodawcy, na jego wniosek, jeżeli będą spełnione warunki jego udzielenia określone w Regulaminie naboru wniosków o wsparcie, ~~ty~~:

1. na operację wybraną przez LGD, która jest stroną umowy ramowej;
2. do wysokości środków przewidzianych w ogłoszeniu o naborze.

Wyboru operacji będzie dokonywać Rada Stowarzyszenia Dolina Pilicy (organ decyzyjny). Do wyłącznej kompetencji Rady Stowarzyszenia Dolina Pilicy będzie należało:

- a) wybór operacji w rozumieniu art. 2 pkt 4 ww. rozporządzenia 2021/1060, zwanych dalej „operacjami”, które mają być realizowane w ramach LSR, oraz
- b) ustalenie kwoty wsparcia.

Skład osobowy Rady, zasady powoływania członków Rady oraz sposób ich przyporządkowania do poszczególnych grup interesów zostały opisane w Rozdziale I w części 1.7 Skład organu decyzyjnego.

Podstawą dokonywanego wyboru i oceny operacji będzie ww. ustawa o RLKS. W zakresie dokonywanego przez LGD wyboru:

- a) zostanie zastosowana procedura zapewniająca bezstronność członków Rady (będzie prowadzony Rejestr interesów Członków Rady),
- b) zostaną zastosowane kryteria wyboru operacji, opracowane z wykorzystaniem szeregu partycypacyjnych metod i udziału wszystkich interesariuszy,
- c) zapewnimy zachowanie składu Rady zgodnego z wymaganiami określonymi w art. 31 ust. 2 lit. b ww. rozporządzenia 2021/1060,

d) zapewnimy realizację wymogu, zgodnie z którym żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje decyzji w sprawie wyboru operacji, określonego w art. 33 ust. 3 lit. b ww. rozporządzenia 2021/1060.

Ww. wymogi zostaną zawarte w Regulaminie Rady oraz w procedurach wyboru oraz ustalenia kwoty wsparcia.

LGD będzie dążyć do opracowania jednolitej dla województwa lub regionu procedury, wykorzystując doświadczenia z obecnego okresu programowania. Umożliwi to zachowanie odpowiedniego standardu oceny, a także przyspieszy proces oceny wniosków. Ma to znaczenie dla budowania wartości dodanej podejścia Leader poprzez współpracę, wymianę wiedzy i doświadczeń.

Wybór będzie dokonywany przez Radę LGD:

- 1) spośród operacji, które są objęte wnioskami o wsparcie złożonymi w terminie, miejscu oraz formie, o których mowa w ogłoszeniu o naborze wniosków o wsparcie oraz spełniają warunki udzielenia wsparcia,
- 2) przy zastosowaniu kryteriów wyboru operacji.

W zakresie oceny będzie również dokonanie ustalenia kwoty wsparcia.

Jeżeli w trakcie oceny konieczne będzie uzyskanie wyjaśnień lub dokumentów niezbędnych do oceny wniosku, wyboru operacji lub ustalenia kwoty wsparcia, Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie miało możliwość wezwania Wnioskodawcy do złożenia tych wyjaśnień lub dokumentów. Wnioskodawca będzie zobowiązany przedstawiać dowody oraz składać wyjaśnienia niezbędne do oceny wniosku, wyboru operacji lub ustalenia kwoty wsparcia zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek. Ciężar udowodnienia faktu będzie spoczywać na podmiocie, który z tego faktu wywodzi skutki prawne.

Po dokonaniu oceny Stowarzyszenie Dolina Pilicy przekazuje Wnioskodawcy informację o wyniku oceny spełnienia warunków udzielenia wsparcia lub wyniku wyboru wraz z uzasadnieniem oceny i podaniem liczby punktów otrzymanych przez operację oraz wskazaniem ustalonej przez Stowarzyszenie Dolina Pilicy kwoty wsparcia. W przypadku pozytywnego wyniku wyboru informuje dodatkowo, czy w dniu przekazania wniosków do ZWŁ operacja mieści się w limicie środków. Jeśli kwota wsparcia będzie niższa niż wnioskowana, Stowarzyszenie Dolina Pilicy zamieszcza dodatkowo uzasadnienie tej wysokości.

Wnioskodawcy będzie przysługiwać prawo wniesienia protestu zgodnie z zasadami wskazanymi w Ustawie z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2022 r. poz. 943, z 2023 r. poz. 412) oraz Ustawie z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 (Dz. U. 2022 poz. 1079).

Na swojej stronie internetowej Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie zamieszczać listę operacji spełniających warunki udzielenia wsparcia oraz listę operacji wybranych, ze wskazaniem, które z operacji mieszczą się w limicie środków.

Dokumentacja konkursowa będzie przekazywana do ZWŁ w terminie 60 dni od dnia następującego po ostatnim dniu terminu składania wniosków o wsparcie.

Podobny sposób postępowania będzie dotyczyć procedur wyboru i oceny grantobiorców uwzględniających kryteria wyboru grantobiorców w ramach projektów grantowych, wraz z procedurą ustalania lub zmiany tych kryteriów oraz zasady ustalenia kwoty grantu.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy będzie odpowiadać w szczególności za:

- 1) realizację projektu grantowego zgodnie z założonym celem;
- 2) przygotowanie i przekazanie ZWŁ do zatwierdzenia procedur wyboru i oceny grantobiorców uwzględniających kryteria wyboru grantobiorców w ramach projektów grantowych, wraz z procedurą ustalania lub zmiany tych kryteriów;
- 3) wybór grantobiorców na podstawie ww. kryteriów;
- 4) zawieranie z grantobiorcami umów o powierzenie grantu;
- 5) rozliczanie wydatków poniesionych przez grantobiorców;
- 6) monitorowanie realizacji zadań przez grantobiorców;
- 7) kontrolę realizacji zadań przez grantobiorców;
- 8) odzyskiwanie grantów – w przypadku ich wykorzystania niezgodnie z celem projektu grantowego.

Grantobiorca będzie mógł złożyć ~~do~~ odwołanie od wyniku oceny do Rady LGD.

~~Po dokonaniu wyboru i uzyskaniu pozytywnej oceny w ramach złożonego projektu grantowego, będą zawierane umowy o powierzenie grantu spełniające wymogi wynikające z ustawy o RLKS.~~

VII.2 Kluczowe cele i założenia procedur i lokalnych kryteriów wyboru

W procedurach wyboru i oceny operacji / grantobiorców zostaną określone zasady gwarantujące prawidłowość i przejrzystość całego procesu. Poza sprawnością procedury istotna będzie również jej transparentność i skuteczność. Procedury będą czytelne dla wszystkich zainteresowanych stron, biorących udział w procesie wyboru operacji, w szczególności dla Wnioskodawców. Każdy nabór będzie poprzedzony możliwością skorzystania z doradztwa, żeby obowiązujące zasady były bardziej ~~do~~ dostępne-przystępne.

Wynik oceny i wyboru operacji / grantobiorcy będzie potwierdzany w formie Uchwały Rady podczas posiedzenia prowadzonego zgodnie z zasadami szczegółowo określonymi w Regulaminie Rady, który dodatkowo

określi szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń Rady związanych z oceną i wyborem operacji. Regulamin Rady jest zatwierdzany przez Walne Zebranie Członków. Kryteria oceny operacji według lokalnych kryteriów wyboru przyjmowane są uchwałą Zarządu Stowarzyszenia Dolina Pilicy.

Przygotowanie i aktualizacja procedur oceny i wyboru operacji / grantobiorców będą dokonywane przy zapewnieniu udziału w procesie opiniowania wszystkim interesariuszom. Dopuszczymy możliwość zgłaszania na każdym etapie, nie tylko opiniowania, inicjatyw lub pomysłów.

Procedury będą jawne i powszechnie dostępne dla wszystkich zainteresowanych. Zostaną udostępnione na stronie internetowej oraz w biurze Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Każdorazowo będą udostępniane wraz z dokumentacją konkursową.

Ocena będzie dokonywana przez członków Rady w drodze głosowania większością głosów. ~~Przy równej liczbie głosów będzie decydował głos Przewodniczącego Rady.~~ **W przypadku niemożliwości obliczenia pojedynczej dominanty decyzję w sprawie określenia, która z wartości pozostaje dominantą w danym kryterium podejmuje na posiedzeniu Rady cały skład Rady LGD, a w przypadku braku możliwości wypracowania wspólnego stanowiska Przewodniczący Rady lub przewodniczący danego posiedzenia Rady w przypadku jego nieobecności. Zapewni to zgodność oceny z przyjętą punktacją, w ramach której nie będzie przewidziana ocena w przedziałach od – do, tylko zostanie jednoznacznie określona liczba punktów za spełnienie danego kryterium, także w pełniejszym zakresie.**

VII.3 Dodatkowe warunki kwalifikowalności

Będą każdorazowo zamieszczane w Regulaminie naboru wniosków o wsparcie i będą wynikać w szczególności z przyjętych kwot alokacji na dany nabór, liczby planowanych do osiągnięcia wskaźników, dodatkowych kryteriów dostępowych ~~określonych w procedurach~~ lub dodatkowych kryteriów wynikających z diagnozy potrzeb i potencjału obszaru LSR.

VII.4 Lokalne kryteria wyboru operacji

Lokalne kryteria będą przejrzyste i wynikające ze specyfiki i diagnozy obszaru LSR, Wytocznych MRiRW, a ich spełnienie bezpośrednio przyczyni się do wyboru operacji, które będą realizowały cele zapisane w LSR. Zapewnimy dobór mierzalnych kryteriów. Dzięki temu można będzie obiektywnie zróżnicować ocenę, bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Każdorazowo przy zmianie kryteriów będzie dokonywana weryfikacja w zakresie ich mierzalności oraz zgodności z diagnozą obszaru. Kryteria będą dotyczyć poszczególnych przedsięwzięć.

Kryteria będą zaważać możliwość uzyskania wsparcia i będą je kierunkować na operacje najlepiej odpowiadające potrzebom obszaru LSR i najlepiej pasujące do zaplanowanych do realizacji przedsięwzięć.

Kryteria jakościowe będą zawierać szczegółowy opis podejścia do ich oceny, w tym wskazanie jakie wymagania będą konieczne do spełnienia, żeby uzyskać określoną liczbę punktów. Będą zawierać opisy, niezbędne definicje oraz wskazanie w dokumentacji konkursowej miejsca, które będzie podstawą oceny lub wskazanie wymaganych dodatkowych załączników, które będą dokumentować spełnienie danego kryterium, na każdym określonym poziomie.

W przypadku kryteriów mierzalnych zostanie jednoznacznie wskazane jakie wymogi będą konieczne do uzyskania danej liczby punktów.

Członkowie Rady dokonujący oceny według lokalnych kryteriów wyboru będą zobowiązani nie tylko podać przyznaną liczbę punktów, ale również w każdym przypadku pisemnie uzasadnić przyczynę takiej oceny.

Ostateczny kształt kryteriów zostanie ustalony w wyniku prac Zespołu Roboczego. Zatwierdzenie i aktualizacja lokalnych kryteriów to zadanie przypisane do kompetencji Zarządu LGD. Zmiana kryteriów odbywa się zgodnie z zasadami zmiany kryteriów, a także z zachowaniem ich mierzalności.

W zakresie kryteriów obowiązkowych w ramach PS ~~da~~ WPR na lata 2023-2027 zostaną ujęte w szczególności kryteria zapewniające wybór operacji: dedykowanych dla mieszkańców obszarów wiejskich, wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup zdiagnozowanych jako grupy w niekorzystnej sytuacji; zapewniających racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko; **innowacyjnych na poziomie LSR**; objętych oddolnymi koncepcjami inteligentnej wsi; realizowanych przez młode kobiety prowadzące/współprowadzące gospodarstwo rolne w ramach zakresu rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych; zintegrowane (łącznie różne dziedziny, tematyki, gospodarki, w celu kompleksowego zaspokojenia zdiagnozowanych potrzeb społeczności).

Istotne będą również projekty zapewniające utworzenie deklarowanych nowych miejsc pracy oraz zatrudnianie na nich pracowników, jeżeli taką deklarację złożył wnioskodawca w celu uzyskania dodatkowych punktów za spełnienie kryteriów wyboru. Ponadto premiowani będą Wnioskodawcy, którzy mieszkają / funkcjonują / prowadzą działalność na obszarze LSR dłużej niż 1 rok, a także Ci którzy mają doświadczenie w realizacji projektów finansowanych ze środków publicznych. Premiowane będą także projekty, które uzyskały dofinansowanie ze środków PROW 2014-2020 / PROW 2007-2013. Punktowane będą projekty, które będą obejmować swoim zakresem obszar więcej niż 1 gmina. Punkty będzie przyznawać się również za wykazanie wyższej niż minimalna wysokości wkładu własnego. Zakłada się premiowanie Wnioskodawców, którzy korzystali ze skutecznych konsultacji z Biurem

LGD. Ważna będzie również promocja źródła wsparcia i komplementarność z innymi projektami. Szczegółowe zasady i przypisanie rodzaju kryteriów do poszczególnych przedsięwzięć nastąpi po dokonaniu wyboru LSR.

Dobór kryteriów został dokonany zgodnie z opisem procesu partycypacji przedstawionym w Rozdziale III. Stowarzyszenie Dolina Pilicy tworzy LSR wspólnie z mieszkańcami z obszaru w odpowiedzi na ich potrzeby, żeby wspierać zrównoważony rozwój. Wraz z pojawianiem się nowych czynników zewnętrznych może wystąpić potrzeba ich zmiany lub lepszego dostosowania. Przygotowanie i aktualizacja lokalnych kryteriów wyboru z wykorzystaniem partycypacyjnych metod zapewnia wszystkim interesariuszom realny wpływ na wybór operacji, które będą realizować LSR. Takie podejście zapewnia pełną inkluzywność.

Ww. zasady obowiązują również do procedur wyboru i oceny grantobiorców uwzględniających kryteria wyboru grantobiorców w ramach projektów grantowych, wraz z procedurą ustalania lub zmiany tych kryteriów.

VII.5 Definicja innowacyjności

Przez lata programowania 2014-2020 zauważono, że beneficjenci są świadomi konieczności wprowadzania innowacji w celu ulepszenia oferty usług. Starają się również starać o środki finansowe poprzez promowanie innowacyjności swoich projektów. Obszar LSR, mimo swojej specyfiki, jest otwarty na nowatorskie rozwiązania. Dlatego istnieje potrzeba wprowadzenia systemu oceny stopniowej innowacyjności.

Po licznych analizach i dyskusjach, przyjęto definicję opartą na dokumentacji konkursowej, która najbardziej obiektywnie odzwierciedla specyfikę obszaru objętego LSR oraz umożliwia wybór projektów innowacyjnych, które mają istotny wpływ na dane przedsięwzięcie.

Innowacyjność – to zmiana mająca na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych. Definicja najlepiej odpowiada specyfice obszaru i rodzajom planowanych do wdrożenia przedsięwzięć.

Badanie innowacyjności będzie dotyczyło następujących przedsięwzięć:

- P.1.2 i P.1.3 w których pojawiają się **innowacyjne społeczne** w zakresie włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji.
- P.2.2 w których pojawią się **innowacyjne biznesowe** w zakresie usług komercyjnych.
- P.1.4 w którym pojawia się przygotowanie koncepcji smart villages.

Wdrożenia innowacji w ww. zakresach będzie obejmować:

- zwiększenie funkcjonalności, użyteczności produktów i usług, lub
- unowocześnienie przestarzałych systemów, lub
- udoskonalenie technologii, lub usprawnienie komunikacji międzyludzkiej, lub
- optymalizację czasu pracy, lub
- ochronę środowiska naturalnego.

Oczekiwany wpływ innowacji na rozwój obszaru LSR to:

1) **innowacyjne biznesowe:**

- wpływ na wzrost gospodarczy; zwiększanie wydajności, przy takich samych nakładach; wzrostu wydajności wpływa na wzrost dostępności, co powoduje, że lokalna gospodarka się rozwija.
- osiągnięcie przewagi konkurencyjnej, najlepiej trwałej (strategicznej w obszarze produktu/usługi, sposobu obsługi klienta, konkurencyjnej ceny opartej na przewadze kosztowej, strategii jakości oferowanego produktu/usługi,
- wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych.

2) **innowacje społeczne**

- zwiększenie zaangażowania społecznego w działania oraz twórcze podejście do przyjmowania nowych ról lub relacji w społeczeństwie,
- aktywizacja i integracja osób młodych, seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji,
- włączenie społeczne, cyfrowe i inne seniorów oraz osób z niekorzystnej sytuacji,
- wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych.

Pozwoli to odróżnić zmiany, które nie będą innowacyjnością od innowacji, które będą powodować oczekiwaną zmianę.

Ocena innowacyjności będzie stopniowalna i zapewni możliwość uzyskania punktów:

- a) Maksymalna liczba punktów będzie dotyczyć **projektów kreatywnych** (powstających w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczy nowych na obszarze LSR produktów, usług, procesów lub organizacji).
- b) Znacznie niższa liczba punktów będzie dotyczyć **projektów imitujących** (wzorowanych na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji, obejmują nowy sposób wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych).
- c) Braku możliwości przyznania punktów dla innowacji pozornych, które obejmują drobne zmiany oferujące rzekome nowości.

Opis metod wdrożenia zdefiniowanych innowacji i ich oczekiwanego wpływu na rozwój obszaru LSR:

- P.1.2 i P.1.3 – projekty grantowe i operacje własne,
- P.2.2 w których pojawią się konkursy (operacje klasyczne),
- P.1.4 w którym pojawia się projekt grantowy na przygotowanie koncepcji smart village.

Animowanie do wdrażania innowacji:

Wdrożenie innowacji w powyższych obszarach będzie możliwe dzięki zastosowaniu szeregu działań aktywizujących, do realizacji których zaproszeni zostaną doświadczeni partnerzy. Część tych działań wynika bezpośrednio z Planu Komunikacji. Będziemy wykorzystywać następujące mechanizmy:

- animowanie poprzez promocję dobrych praktyk (~~równie~~ w tworzonej bazie projektów na stronie internetowej LGD ~~i w mediach społecznościowych~~), identyfikacja korzyści płynących z rozwiązań innowacyjnych zwłaszcza w sferze biznesowej i społecznej,
- animowanie, sieciowanie i wdrożenie skutecznych, mechanizmów wymiany doświadczeń i nawiązywania współpracy,
- doradztwo biura LGD.

VII.6 Procedura zmiany lokalnych kryteriów wyboru

- 1) Z inicjatywą zmian w lokalnych kryteriach wyboru może wystąpić członek LGD, w tym członek Rady LGD, członek Zarządu, Komisji Rewizyjnej lub mieszkaniec obszaru LSR, **a także podmiot działający na obszarze LSR (rozumiany jako posiadający siedzibę lub filię na obszarze LSR).**
- 2) Wniosek / propozycja zmiany lokalnych kryteriów wyboru zawiera nazwę wprowadzanego / aktualizowanego / likwidowanego kryterium oraz uzasadnienie zmiany. Wniosek o wprowadzenie nowego/ zmianę /usunięcie kryterium powinien również uwzględniać propozycję minimalnej i maksymalnej liczby punktów przyznawanych za to kryterium lub wagę tego kryterium w odniesieniu do pozostałych. Zmiana kryteriów może również nastąpić na wniosek ZW lub innych organów kontrolnych.
- 3) Zgłaszanie wniosków i uwag od mieszkańców lub uprawnionych podmiotów w zakresie zmian lokalnych kryteriów wyboru będzie mogło odbywać się w trybie ciągłym.
- 4) Modyfikacja kryteriów nie może prowadzić do usunięcia kryteriów obowiązkowych z punktu widzenia realizacji PS ~~da~~ WPR na lata 2013-2027.
- 5) Weryfikacji zasadności otrzymanych propozycji będzie dokonywał Zarząd w okresie kwartalnym, chyba że zmiana zostanie zainicjowana wskutek rekomendowania ZW lub ustaleń pokontrolnych. Zarząd będzie się posiłkować pracą zespołów roboczych.
- 6) W przypadku uznania zasadności proponowanych zmian kryteriów Biuro Stowarzyszenia Dolina Pilicy będzie zobowiązane do opracowania nowych kryteriów i kart oceny, które będą konsultowane w trybie konsultacji społecznych, z uwzględnieniem zasad partycypacji jak w przypadku tworzenia kryteriów (jeśli będzie to możliwe i zasadne), jednak minimum przy zastosowaniu informacji zamieszczanych za pośrednictwem strony internetowej, tablicy ogłoszeń oraz w biurze Stowarzyszenia Dolina Pilicy.
- 7) Ocena trafności i adekwatności lokalnych kryteriów będzie przeprowadzana w ramach ewaluacji.
- 8) Wyniki badania mogą stanowić podstawę do wdrożenia procedury zmiany kryteriów.
- 9) Zmiana kryteriów nie jest możliwa w trakcie trwania konkursu.
- 10) Przesłanką do uruchomienia procedury zmiany kryteriów może być również **zmiana przepisów prawa** czy zagrożenie realizacji LSR, np.: gdy osiągnięcie zakładanych wskaźników okaże się niemożliwe .

Rozdział VIII Plan działania

Plan Działania (stanowiący załącznik nr 2 do niniejszej Strategii) obejmuje dwa cele ogólne oraz przypisane im przedsięwzięcia i jest ściśle powiązany z logiką przedstawioną w rozdziale VI Cele i wskaźniki niniejszej strategii.

VIII.1 Zwięzła charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągnięcia celów i wskaźników

Harmonogram realizacji poszczególnych celów został ustalony w taki sposób, aby największa intensywność działań przypadła na środek okresu programowania tj. od II poł. 2025 r. do 2027 r. Przypuszcza się wystąpienie skumulowania wniosków składanych przez inne LGD do ZWŁ na początku możliwości wdrażania LSR. Uzgodniono, że rozpoczęcie naborów w wyznaczonym przez nas okresie będzie najlepszym sposobem na wyeliminowanie czasu oczekiwania na podpisanie umowy i umożliwienie beneficjentom realizacji projektu. Intensyfikacja naborów w ciągu trzech lat wdrażania LSR pozwoli na znacznie szybsze osiągnięcie zamierzonych rezultatów.

Cel 1 Poprawa jakości życia na obszarze LSR, zwiększenie włączenia społecznego oraz aktywizacja- będzie przez nas wdrażany sukcesywnie od roku 2025 z planowanym zakończeniem w roku 2028.

Wdrażanie Celu 2 Zwiększenie dostępności do usług komercyjnych oraz oferty związanej z gospodarką doświadczeń rozpoczniemy w roku 2025 i planujemy wykonanie do I poł. 2027.

Rok 2029 przeznaczylimy na podsumowanie wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju i ewentualne nabory ze środków, które do nas wrócą z wcześniej realizowanych naborów, co zostanie uwzględnione w harmonogramie, jeżeli taka sytuacja będzie miała miejsce.

VIII.2 Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR

W ramach pierwszego kamienia milowego czyli do 30 czerwca 2026 roku zaplanowaliśmy realizację ponad 41% środków na wdrażanie LSR, natomiast w drugim kamieniu milowym czyli do 31 grudnia 2027 zaplanowaliśmy realizację ponad 93% środków na wdrażanie LSR.

VIII.3 Metody aktywizujące społeczność lokalną

Uwzględniono adekwatne do lokalnych potrzeb różnorodne aktywizujące społeczność lokalną metody realizacji operacji w ramach LSR. Przypisanie metod do konkretnych przedsięwzięć znajduje się w załączniku nr 1 do niniejszej LSR.

Rozdział IX Plan finansowy LSR

Podstawowym źródłem finansowania Budżetu LSR będzie Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. W nowym okresie programowania będzie on realizował cele PS dla WPR na lata 2023-2027. Zgodnie z założeniami przyjętymi przez województwo łódzkie, LSR będzie jednofunduszowa.

Przy konstruowaniu budżetu uwzględniono założenia dotyczące wysokości wsparcia i zakładanego poziomu dofinansowania opisane w poprzednich rozdziałach, rozkład finansowania przedsięwzięć w poszczególnych latach w odniesieniu do określonych w umowie ramowej kamieni milowych. Wielkość środków na realizację LSR wyznaczono zgodnie z zasadami, tj. w powiązaniu z liczbą ludności wg stanu na 31.12.2020 r.

Środki wydatkowane na realizację strategii pochodzą będą głównie z 3 źródeł, w tym:

- środki EFRROW,
- środki budżetu państwa,
- wkład własny jednostek sektora finansów publicznych będący wkładem krajowych środków publicznych.

Dodatkowym źródłem finansowania będą również środki własne beneficjentów, wykazywane w zakresach wsparcia, w których wymagany jest udział wkładu własnego. W lokalnych kryteriach wyboru Stowarzyszenie Dolina Pilicy określi zasady premiowania projektów, w których wkład własny będzie przekraczać jego określoną minimalną wysokość lub kwota pomocy będzie niższa od maksymalnej.

Planowana wysokość środków na komponent Wdrażanie LSR i Zarządzanie LSR jest zgodna z limitami określonymi w ramach Konkursu na Wybór LSR. Wysokość dostępnego budżetu została odzwierciedlona w załączniku: **Formularz 3: Budżet LSR**. Liczba ludności na obszarze objętym LSR wynosi 129 769 osób (wg stanu na 31.12.2020 r.), co pozwala aplikować w ramach PS dla WPR na lata 2023-2027 o środki w wysokości 3 500 000 euro na Wdrażanie LSR oraz 662 500 euro na Zarządzanie LSR. Kwota dostępnych środków obejmuje wkład EFRROW, jak i wymagany krajowy wkład środków publicznych.

Szczegółowy Plan wykorzystania budżetu LSR został wskazany w załączniku **Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR**.

W **Formularzu 2: Plan działania** przedstawione zostały planowane do realizacji przedsięwzięcia ze wskazaniem Programu, w ramach którego te przedsięwzięcia będą realizowane, a **Formularzu 4: Plan wykorzystania budżetu LSR** – przedstawiono harmonogram realizacji wszystkich zaplanowanych przedsięwzięć w poszczególnych latach.

Na wdrażanie LSR wsparcie będzie skierowane do organizacji pozarządowych (w tym grup nieformalnych), jednostek sektora finansów publicznych, mikro i małych przedsiębiorców, rolników i ich grup oraz mieszkańców obszarów wiejskich. Przyjęte założenia zapewniają realizację długookresowych celów LSR. Wpłynie to na wzrost dostępności oferty usług komercyjnych na obszarze LSR oraz poprawę warunków życia poprzez zwiększenie dostępu do niekomercyjnej infrastruktury, kształtowanie świadomości społeczno-obywatelskiej oraz zwiększenie włączenia mieszkańców, również poprzez wykorzystanie innowacyjnych narzędzi.

Założeniem planowanych celów i przedsięwzięć, które będą finansowane w ramach EFRROW, jest sukcesywne budowanie lokalnej tożsamości bazującej na aktywizacji społecznej, przy wykorzystaniu lokalnych zasobów w sposób zapewniający najlepsze zaspokojenie potrzeb społeczności wiejskich, w tym poprzez wykorzystanie wiedzy, innowacji i rozwiązań cyfrowych.

Zaproponowane w ramach LSR cele: Poprawa jakości życia na obszarze LSR, zwiększenie włączenia społecznego oraz aktywizacja i Zwiększenie dostępności do usług komercyjnych oraz oferty związanej gospodarką doświadczeń zostaną wdrożone dzięki bezpośredniemu wsparciu finansowemu EFRROW. Przedstawiony Plan działania jest w bezpośredni sposób powiązany z celami i przedsięwzięciami.

Na Cel 1. Poprawa jakości życia na obszarze LSR, zwiększenie włączenia społecznego oraz aktywizacja planuje się przeznaczyć 2 337 490 euro. Zostanie on zrealizowany poprzez przedsięwzięcia:

- Przedsięwzięcie 1.1. Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej oraz poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności, 1 799 998 euro;
- Przedsięwzięcie 1.2. Aktywizowanie mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw, 177 780 euro;
- Przedsięwzięcie 1.3. Inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji, 240 000 euro;
- Przedsięwzięcie 1.4. Budowa oddolnych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich (Smart Village), 8 602 euro;
- Przedsięwzięcie 1. 5. Wspieranie inicjatyw partnerskich, 111 110 euro.

Powiązania celu z budżetem oraz Planem działania:

Poprawa warunków życia na wsi w kontekście dostępu do atrakcyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturowej, sportowej wymaga od wnioskodawców przemyślanej strategii w stosunku do potrzeb i planowanych zakresów operacji. Jak wynika z konsultacji i ankiet mała infrastruktura publiczna jest bardzo pożądanym rezultatem ze środków europejskich, dlatego przygotowana alokacja pozwoli na sprawiedliwy i równomierny podział dotacji. Dzięki unijnemu wsparciu uda się zrealizować cele i szereg przedsięwzięć służących rozwojowi obszaru LSR. Zaplanowana alokacja będzie mieć również pozytywny wpływ na wsparcie organizacji pozarządowych oraz włączenie społeczne i integrację społeczną. Planowane do podjęcia działania miękkie mają przyczynić się do podniesienia świadomości i kompetencji uczestników.

Na Cel 2. Zwiększenie dostępu do usług komercyjnych oraz oferty związanej z gospodarką doświadczeń planuje się przeznaczyć 1 162 510 euro, zostanie on zrealizowany poprzez przedsięwzięcia:

- Przedsięwzięcie 2.1. Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w sferze komercyjnych usług, 925 951 euro
- Przedsięwzięcie 2.2. Innowacyjna oferta gospodarki doświadczeń oraz spędzania czasu wolnego, 236 559 euro

Powiązania celu z budżetem oraz Planem działania:

Obszar Stowarzyszenia Dolina Pilicy są terenami o dużym potencjale turystycznym. Alokacja w ramach celu będzie przeznaczona na rozwój przedsiębiorczości, w tym gospodarki turystycznej. To ważne, bo obszar doliny rzeki Pilicy posiada wiele walorów turystycznych, rozumianych, jako zespół elementów środowiska naturalnego oraz elementów poza przyrodniczych, które - wspólnie lub każde z osobna - są przedmiotem zainteresowania turysty. Walory turystyczne, dostępność komunikacyjna, infrastruktura turystyczna składają się właśnie na atrakcyjność turystyczną obszaru, i w większości przypadków decydują o wielkości ruchu turystycznego.

Do największych atutów obszaru należą:

- Zbiornik Sulejowski umożliwiający rozwój wielu form turystyki aktywnej m.in. żeglarstwa, kajakarstwa, windsurfingu, turystyki rowerowej, turystyki konferencyjnej i biznesowej;
- Dolina rzeki Pilicy stwarzająca doskonałe warunki dla różnorodnych form wypoczynku i rekreacji: kajakarstwa, turystyki rowerowej, turystyki jeździeckiej wykorzystującej łódzki szlak konny, turystyki wypoczynkowej i weekendowej.

Intensyfikacja naborów w ciągu trzech lat wdrażania LSR pozwoli na znacznie szybsze osiągnięcie zamierzonych rezultatów. Realizacja poszczególnych naborów w zamierzony sposób została zaplanowana na środek wdrażania LSR. Przewidziane są inwestycje podnoszące jakość istniejącej infrastruktury lub podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej. Przedsięwzięcia w tym zakresie stanowią będą bezpośrednie przełożenie na jakość życia mieszkańców obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy.

Budżet jest zbilansowany, jednak największy nacisk kładziony jest na poprawę infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturalnej, sportowej (44,44% budżetu) oraz rozwój gospodarczy obszaru (33,21% budżetu).

Rozdział X Monitoring i ewaluacja

Do wypracowania rozwiązań wykorzystano roboczą współpracę z przedstawicielami lokalnych grup działania z pięciu województw: łódzkiego, mazowieckiego, podkarpackiego, warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego. Podejście Leader nie polega na robieniu więcej lub inaczej, ale na robieniu tego dobrze, co nigdy nie oznacza mniej, a filozofia PS ~~44~~ WPR 2023 2027 pokazuje, że wyniki (wskaźniki) mają znaczenie w pierwszej kolejności.

Procesy monitorowania i ewaluacji są jasno zdefiniowane w literaturze i mają prowadzić do konkretnych rezultatów. Nie ma zatem uzasadnionej potrzeby ich rozróżniania. Dlatego też pomysł polegał na wykorzystaniu niewątpliwiej wartości dodanej podejścia LEADER: współpracy i wymiany doświadczeń.

Podejmowane decyzje są świadomymi wyborami i zapewniają optymalne zarządzanie czasem i zasobami w celu osiągnięcia jak najlepszych wyników. Wytyczne wdrożone w poprzedniej perspektywie wyznaczają pewne minimalne standardy realizacji tych procesów. Otoczenie instytucjonalne nie uległo zmianie. Mamy podobną specyfikę regionalną we wszystkich lokalnych grupach działania. Opierając się na doświadczeniach własnych i naszych partnerów we wdrażaniu LSR, w dwóch pełnych perspektywach programowania UE oraz analizując napotkane wyzwania i ulepszenia wprowadzone w realizacji tych procesów, opracowano wspólne zasady i przebieg procesu.

Wypracowane założenia zostały skonsultowane w trakcie tworzenia LSR w szczególności podczas otwartych spotkań informacyjno-konsultacyjnych, w punkcie konsultacyjnym w biurze, a także podczas warsztatów dialogu

społecznego oraz w trakcie spotkań grupy roboczej. Nie zgłoszono potrzeby zróżnicowania działań, z uznaniem odnosząc się do pomysłu wspólnej pracy i wyznaczania standardów działania opartych na doświadczeniach wielu podmiotów z obszaru.

Monitoring i ewaluacja w trakcie realizacji LSR jest ważnym procesem sprawdzającym, czy zakładane cele i wskaźniki są osiągane w sposób optymalny i adekwatny. Proces ten uwzględnia specyfikę obszaru objętego LSR i zapewnia, poprzez współpracę i tworzenie sieci kontaktów, wybór właściwych elementów do stałego monitorowania i okresowej ewaluacji.

X.1 Zasady monitoringu i ewaluacji

Monitoring jest narzędziem do systematycznego pozyskiwania, analizowania oraz wykorzystywania informacji dla celów kontroli zarządzania i podejmowania decyzji. Zapewnia identyfikację bezpośrednich efektów wdrażania LSR obejmujących dane ilościowe i jakościowe na temat funkcjonowania Stowarzyszenia Dolina Pilicy oraz stanu realizacji LSR w aspekcie finansowym i rzeczowym. Pozwala również ocenić postęp w zakresie osiągnięcia wskaźników produktu i rezultatu przypisanych do celów i przedsięwzięć. Głównym celem monitoringu jest uzyskanie informacji zwrotnych na temat skuteczności i wydajności wdrażanej LSR.

Monitoring opiera się na zasadach: wiarygodności, aktualności, obiektywności, koncentracji, realizmu, koordynacji informacji i elastyczności.

Zebrane dane i informacje będą odnoszone do **założeń bazowych (wartości założonych w momencie rozpoczęcia wdrażania LSR)**; wskaźników pośrednich (przedstawiających pożądane wartości na konkretnym etapie wdrażania LSR – tzw. kamieni milowych) oraz wskaźników docelowych (ostatecznych rezultatów jakie ma przynieść wdrażanie LSR).

Realizacja badań monitoringowych pozwoli na odniesienie wyników do oczekiwań oraz ocenę adekwatności wykorzystanych zasobów do uzyskanych efektów.

Monitoring będzie miał na celu: usprawnianie procesów zarządczych, bieżące kontrolowanie stanu wdrażania LSR, przewidywanie lub identyfikację pojawiających się problemów, optymalizowanie wykorzystanych zasobów, weryfikowanie zgodności przebiegu wdrażania z planowanymi zamierzeniami.

Ewaluacja jest procesem prowadzonym w celu ustalenia efektywności pomocy pochodzącej ze środków Unii Europejskiej (efektywności wdrażania LSR) oraz oszacowania poziomu jej oddziaływania w odniesieniu do założeń LSR, zakresów tematycznych czy też analizy wpływu na poszczególne problemy oraz potrzeby zidentyfikowane w diagnozie obszaru. Zapewnia ustalenie związków przyczynowo skutkowych między podejmowanymi działaniami, a uzyskanymi rezultatami, zwłaszcza w ujęciu średnio i długookresowym. Będzie obejmować badanie wartości oraz cech LSR z punktu widzenia przyjętych kryteriów, w celu oceny jej efektów oraz wykorzystania nabytej wiedzy w kolejnym okresie. Jednym z głównych celów ewaluacji będzie ocena rzeczywistych i spodziewanych efektów. Ewaluacja będzie próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy nasze działania przyniosły pożądane efekty w odniesieniu do wykorzystanych zasobów. W procesie ewaluacji będą stosowane następujące kryteria: trafność / adekwatność / odpowiedniość; efektywność / wydajność; skuteczność; użyteczność; trwałość.

W procesie wdrażania LSR na lata 2023 – 2027 zostaną wykorzystane działania ewaluacyjne takie jak:

- **autoewaluacja** (self-evaluation), ocena stopnia realizacji LSR i osiągniętych lub osiągniętych efektów, **dokonywana** własnymi siłami, na podstawie zbioru informacji pochodzących z monitoringu i sprawozdawczości, wspartych dodatkowymi narzędziami oceny, z możliwością udziału w ocenie ekspertów zewnętrznych,
- **ewaluacja zewnętrzna**, tj. ocena zlecona zewnętrznemu wykonawcy z doświadczeniem w zakresie ewaluacji LSR.

Badanie ex-post zostanie przeprowadzone po zakończeniu realizacji LSR. **do końca 2028 r. (maksymalnie do połowy 2029 r.)**. Badanie będzie miało charakter całościowy w kontekście postawionych pytań ewaluacyjnych. Do analizy zostaną wykorzystane dostępne metody i techniki badawcze, adekwatne do zakresu badania, obszaru i uczestników. Dzięki temu możliwe będzie zgromadzenie kompletnego i wiarygodnego materiału oraz wypracowanie rekomendacji na poziomie eksperckim. Wykorzystana zostanie przede wszystkim koncepcja triangulacji metodologicznej, zapewniająca zróżnicowanie źródeł danych, metod i perspektyw badawczych. Kluczowy będzie również partycypacyjny charakter badania na każdym jego etapie, z wykorzystaniem metod partycypacji stosowanych przy przygotowaniu i aktualizacji LSR. Rzetelna ocena efektywności wdrażania LSR będzie również oparta o ocenę stanu realizacji zobowiązań oraz wyników badań monitoringowych oraz przy uwzględnieniu wyników ewaluacji wewnętrznych on-going. Badanie ewaluacyjne ex-post będzie obejmowało w szczególności ocenę, na ile udało się osiągnąć założone cele, ocenę skuteczności i efektywności interwencji oraz jej trafności i użyteczności, badanie długotrwałych efektów (oddziaływanie) LSR oraz ich trwałość. Będzie ona dotyczyć następujących obszarów badawczych: ocena wpływu na cel/cele LSR; kapitał społeczny, przedsiębiorczość, współpracę, osoby młode, seniorów oraz ~~w~~osoby ~~w~~ niekorzystnej sytuacji, innowacyjność, funkcjonowania Stowarzyszenia Dolina Pilicy, proces wdrażania oraz wartość dodaną podejścia LEADER i innych (jeśli zajdzie taka potrzeba).

Ewaluacja zewnętrzna może zostać zlecona wspólnie, tj. badanie obejmuje kilka lub wszystkie LGD z terenu województwa łódzkiego.

X.2 Sposób wykorzystania wyników z monitoringu i ewaluacji

Informacje uzyskane w wyniku badań oraz podejmowane działania zaradcze (jeśli wystąpi taka potrzeba) zapewnią terminowe i skuteczne wdrażanie LSR, odpowiednią jakość stosowanych procedur, wyższą efektywność lokalnych kryteriów wyboru czy też wyższą użyteczność podejmowanych działań komunikacyjnych, a także jakość świadczonych przez Stowarzyszenie Dolina Pilicy usług. Zapewni to optymalne osiągnięcie celów LSR. Wyniki badań mogą być również przesłanką do zmiany zasad funkcjonowania Stowarzyszenia Dolina Pilicy, czy zmian w LSR, w szczególności w zakresie aktualizacji problemów lub potrzeb oraz dostosowania budżetu, wskaźników lub innych założeń do zmieniających się warunków otoczenia LSR. Wnioski i rekomendacje z badań stanowią podstawę do podjęcia działań naprawczych w przypadku wystąpienia ryzyka nieosiągnięcia poziomu kamieni milowych ~~oraz wskaźników produktu i rezultatu określonych w umowie ramowej~~. Istotna jest również ocena poziomu zainteresowania potencjalnych beneficjentów wsparciem udzielanym w ramach LSR. Będzie to przesłanką do podejmowania decyzji o jej aktualizacji.

W przypadku wykrycia istotnych problemów na etapie wdrażania lub zarządzania LSR, Stowarzyszenie Dolina Pilicy przygotuje i wdroży program naprawczy. Program ten zostanie stworzony przy udziale pracowników biura, członków organów oraz pozostałych członków Stowarzyszenia. Będzie podlegać akceptacji w ZWŁ (poprzez np. akceptację zmienionej LSR).

X.3 Procedura ewaluacji i monitoringu

Procedura określa przebieg procesu monitorowania i ewaluacji.

Zakres procedury: Proces obejmuje bieżące czynności w zakresie monitoringu i ewaluacji

Założenie ogólne: Monitoring będzie procesem ciągłym, przy czym wyniki będą gromadzone półrocznie. Ewaluacja będzie prowadzona okresowo. W ramach ewaluacji on-going raporty będą sporządzane w kwartale następującym po roku, którego badanie on-going dotyczy. W przypadku ewaluacji ex-post raport powstanie po realizacji LSR lub na końcowym etapie wdrażania. W sytuacji wystąpienia istotnych czynników zakłócających możliwe będzie wykonanie dodatkowego badania w danym kwartale.

Osoby odpowiedzialne: Nadzór nad procesem monitoringu i ewaluacji będzie sprawować Zarząd. Realizacja lub koordynacja procesu monitoringu i ewaluacji on-going będzie prowadzona przez pracowników Biura Stowarzyszenia Dolina Pilicy lub przez wybranego koordynatora lub eksperta zewnętrznego (jeśli Zarząd uzna potrzebę jego wyznaczenia). Proces ewaluacji ex-post będzie prowadzony przez doświadczoną firmę zewnętrzną.

Przebieg procedury:

1. Zarząd określa częstotliwość badań monitoringowych lub ewaluacyjnych, ich zakres oraz sposób dokumentowania oceny.
2. Możliwe będzie wskazanie koordynatora lub wybór eksperta zewnętrznego, jeśli zajdzie taka potrzeba.
3. Biuro Stowarzyszenia Dolina Pilicy określa czynności niezbędne do realizacji badań monitoringowych i w zakresie ewaluacji on-going, w tym dokonuje wyboru narzędzi adekwatnych do zakresu badania oraz sposobu pozyskania danych.
4. W procesie monitoringu i ewaluacji wykorzystywane będą różnorodne narzędzia oraz partycypacyjne metody zapewniające zaangażowanie lokalnej społeczności, stosowane wcześniej przy przygotowaniu i aktualizacji LSR, żeby możliwa była kompleksowa analiza danych, zebranie reprezentatywnych opinii i wykorzystanie wniosków (będą wykorzystywane adekwatnie do potrzeb i oczekiwań odbiorców).
5. Biuro Stowarzyszenia Dolina Pilicy może zwrócić się do Zarządu w sprawie zlecenia ocen / ekspertyz zewnętrznych.
6. Dane są gromadzone systematycznie, z zachowaniem śladu rewizyjnego. Wykorzystywane są do tego arkusze kalkulacyjne lub systemy informatyczne wspierające obsługę wniosków (jeśli będą dostępne).
7. Przeprowadzone badania ewaluacyjne obejmują co najmniej ocenę na ile udało się osiągnąć założone cele, ocenę skuteczności i efektywności interwencji oraz jej trafności i użyteczności oraz badanie długotrwałych efektów (oddziaływanie) LSR oraz ich trwałość.
8. Zakres monitoringu i ewaluacji oraz elementy podlegające ocenie zostały określone w Tabeli Elementy podlegające monitorowaniu i ewaluacji (on going / ex-post) ze wskazaniem sposobu ich pozyskania oraz zakresu analizy i oceny danych.
9. Z badań monitoringowych / ewaluacyjnych powstają sprawozdania / raporty. Struktura sprawozdania / raportu stanowi odzwierciedlenie zakresu badania.
10. Sporządzane raporty roczne i raport z ewaluacji ex-post będą podawane do publicznej wiadomości m.in. poprzez umieszczenie na stronie internetowej i udostępnione do wglądu w biurze Stowarzyszenia Dolina Pilicy (upowszechnienie wyników). Będzie to forma zachęty do dyskusji o działalności Stowarzyszenia Dolina Pilicy.

11. ~~W przypadku wydania rekomendacji Zarząd wskazuje osobę/osoby odpowiedzialne za ich realizację i określa terminy ich wdrożenia.~~
12. Monitorowaniem ~~terminowości~~ realizacji rekomendacji zajmuje się Biuro Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Jeśli wdrożenie rekomendacji nie będzie możliwe ~~w wyznaczonym terminie~~, uzasadniony wniosek w tym zakresie będzie przedstawiany Zarządowi do akceptacji. ~~Poza zmianą terminu~~ Może być konieczne podjęcie dodatkowych działań warunkujących wykonanie rekomendacji.
13. Za realizację rekomendacji lub uzasadnienie przyczyn odstąpienia od ich realizacji odpowiada Zarząd.
14. ~~Zakończeniem procesu monitorowania i ewaluacji jest opublikowanie na stornie internetowej Stowarzyszenia przedstawienie przez Zarząd na WZC raportu z ewaluacji ex-post. wraz z informacją o poziomie wdrożenia rekomendacji.~~

Wykonawca badań monitoringowych oraz ewaluacji on-going (własna): Biuro Stowarzyszenia Dolina Pilicy, z możliwością wsparcia przez ekspertów zewnętrznych lub zlecenia wykonania za zewnątrz dodatkowych ocen / ekspertyz.

Wykonawca badania ex-post: Firma zewnętrzna posiadająca doświadczenie w realizacji ewaluacji LSR.

X.4 Czas realizacji badania

Dane monitoringowe będą zbierane w okresach półrocznych. W sytuacji wystąpienia zagrożeń w terminowej realizacji LSR Zarząd może podjąć decyzję o zwiększeniu częstotliwości lub zakresu badań, które będą adekwatne do zobowiązań wynikających z umowy ramowej, tj.:

- corocznej weryfikacji poziomów osiągnięcia wskaźników i możliwości osiągnięcia pozostałych założeń LSR i zobowiązań z umowy ramowej,
- konieczności osiągnięcia 40% poziomu zakontraktowanego budżetu do 30 czerwca 2026 roku (I kamień milowy) oraz 80% poziomu zakontraktowania budżetu do 31 grudnia 2027 roku (II kamień milowy).

X.5 Źródło danych

Dane źródłowe będą ~~dostosowane do rodzaju prowadzonego badania~~. Pozyskiwane będą ~~w głównej mierze~~ z dokumentacji własnej gromadzonej przez Stowarzyszenie Dolina Pilicy, z samorządu województwa lub systemu informatycznego – jeśli będzie dostępny, ~~z GUS~~ oraz badań ankietowych. Istotnym źródłem będą bezpośrednie wywiady z beneficjentami, analiza pomysłów/inicjatyw zgłaszanych przez mieszkańców dotyczących funkcjonowania Stowarzyszenia Dolina Pilicy i wdrażania LSR w ramach stworzonego systemu zachęt. Dla potrzeb badania mogą być prowadzone wizje lokalne w miejscach realizacji projektów / grantów. Informacje będą pochodzić od różnych interesariuszy z obszaru LSR, żeby zastosować jak najszerszy poziom włączenia i uzyskać reprezentatywne wyniki.

~~W przypadku badań ewaluacyjnych dane~~ statystyczne dostarczą obiektywnych informacji na temat zmian w obszarze badania i jego otoczeniu. Będą obejmować zjawiska demograficzne, rynek pracy, lokalną gospodarkę oraz sytuację społeczną. Zakres analizy będzie również obejmować dane ilościowe o prowadzonych naborach, postępie rzeczowym, efektach realizacji Planu komunikacji, Planu szkoleń oraz dane finansowe. Dane będą dotyczyć tych elementów, które stanowią kluczowe zobowiązania wynikające z zawartych umów. Źródłem danych będą również badania jakościowe, obejmujące w szczególności wywiady z członkami Stowarzyszenia Dolina Pilicy, pracownikami Biura, przedstawicielami organów stowarzyszenia (Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej) oraz przede wszystkim odbiorcami pomocy. W badaniu będą uwzględnione opinie podmiotów, które nie uzyskały wsparcia. Wywiady będą prowadzone przy wykorzystaniu instrumentów adekwatnych do grupy interesariuszy, żeby włączyć do badania wszystkich zainteresowanych. ~~Na potrzeby wywiadów zostaną przygotowane scenariusze wywiadów i ankiety dostosowywane do równych odbiorców.~~ Zebrane dane będą wykorzystane nie tylko do oceny wdrażania LSR, ale będą podstawą do formułowania rekomendacji.

Tabela nr 22 Elementy podlegające monitorowaniu i ewaluacji (on going / ex-post) ze wskazaniem sposobu ich pozyskania oraz zakresu analizy i oceny danych.

Wyszczególnienie	Podstawowe źródła danych / rodzaj i częstotliwość badania	Analiza i ocena danych
Efektywność pracy Biura Stowarzyszenia Dolina Pilicy i jego organów, w tym jakość doradztwa, stan realizacji Planu Komunikacji / Planu szkoleń oraz działań animacyjno-integracyjnych i włączeniowych skierowanych do lokalnej społeczności, dostępność Biura, sprawność podejmowania decyzji przez	Opinia przełożonego, wywiady z beneficjentami i członkami Stowarzyszenia Dolina Pilicy, badania ankietowe, wyniki kontroli, anonimowe ankiety, dokumentacja własna Stowarzyszenia Dolina Pilicy M6 – Monitorowanie w okresach półrocznych E1 – ewaluacja on-going	Rzetelne i terminowe wypełnianie obowiązków, ocena jakości prowadzonych działań i ich skuteczności w odniesieniu do założeń LSR, jakość doradztwa, adekwatność działań komunikacyjnych i szkoleniowych, zaangażowanie i chęć rozwiązywania problemów. Kryterium: Efektywność

Stowarzyszenie Dolina Pilicy oraz stosowanie obowiązujących przepisów i wytycznych – zarządzanie LSR	EX – ewaluacja ex-post	
Postęp rzeczowy LSR w zakresie stopnia osiągnięcia mierzalnych wskaźników wykonalności celów – wdrażanie LSR	Dokumentacja konkursowa, dane pozyskane z ZWŁ, ankiety monitorujące / sprawozdania beneficjentów M6, E1, EX	Stopień realizacji celów, przedsięwzięć, wskaźników; ocena celowości i trafności założeń realizowanych w ramach LSR; wpływ podejmowanych przez Stowarzyszenie Dolina Pilicy działań na postęp rzeczowy; określenie stopnia realizacji poszczególnych operacji / grantów. Kryterium: Skuteczność i użyteczność, trwałość.
Postęp finansowy w zakresie stanu realizacji budżetu w poszczególnych naborach i możliwości osiągnięcia kamieni milowych, z uwzględnieniem czynników zewnętrznych wpływających na tempo kontraktacji oraz tempo realizacji projektów / grantów – wdrażanie i zarządzanie LSR	Dokumentacja konkursowa, dane pozyskane z ZWŁ, ankiety monitorujące / sprawozdania beneficjentów M6, E1, EX	Stopień wykorzystania budżetu Stowarzyszenia Dolina Pilicy przeznaczonego na wdrażanie LSR w odniesieniu do podjętych środków, wpływ podejmowanych przez Biuro Stowarzyszenia Dolina Pilicy działań na postęp finansowy, ocena trafności założeń finansowych LSR. Kryterium: Skuteczność i użyteczność
Harmonogram ogłaszanych konkursów oraz poziom zainteresowania beneficjentów ogłaszanymi naborami – wdrażanie i zarządzanie LSR	Dokumentacja konkursowa, rejestr wniosków, karty doradztwa, listy obecności na spotkaniach szkoleniowych, licznik odwiedzin na stronie internetowej / na profilu w mediach społecznościowych M6, E1, EX	Zgodność ogłaszanych konkursów z przyjętym harmonogramem, ocena stopnia realizacji zadań w ramach LSR Kryterium: Efektywność
Efektywność promocji i aktywizacji lokalnej społeczności, zainteresowanie stroną internetową Stowarzyszenia Dolina Pilicy oraz profilem w mediach społecznościowych, udziałem w ofercie informacyjno-promocyjnej, czytelność i skuteczność przekazu, przepływ informacji – zarządzanie LSR	Dokumentacja własna Stowarzyszenia Dolina Pilicy, licznik odwiedzin na stronie internetowej / na profilu w mediach społecznościowych , listy obecności, dokumentacja zdjęciowa, ankiety, wywiady M6, E1, EX	Ocena skuteczności przepływu informacji w stosunku do osiągniętych rezultatów, badanie efektów dotarcia do poszczególnych beneficjentów, liczba osób, które uzyskały informację na temat Stowarzyszenia Dolina Pilicy, skuteczność animacji lokalnej społeczności. Kryterium: Skuteczność i efektywność
Jakość procedur oceny i wyboru projektów oraz efektywności lokalnych kryteriów wyboru – wdrażanie LSR	Dokumentacja własna Stowarzyszenia Dolina Pilicy, dokumentacja konkursowa, wyniki kontroli, rejestr wniosków, rejestr umów , analizy wewnętrzne, ankiety ewaluacyjne, ankiety, wywiady E1, EX	Sposoby i efektywność przepływu informacji, sprawność w podejmowaniu decyzji, skuteczność stosowania procedur, analiza zgodności oceny projektów z LSR, wg lokalnych kryteriów wyboru w odniesieniu do przyjętych zasad i Wytycznych, ocena jakości stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur Kryterium: Skuteczność i trafność
Postrzeganie Stowarzyszenia Dolina Pilicy w otoczeniu, ocena jakości partnerstwa – zarządzanie LSR	Dokumentacja własna Stowarzyszenia Dolina Pilicy, rejestr umów , ankiety ewaluacyjne, ankiety, wywiady E1, EX	Skuteczność, użyteczność i trwałość wykorzystywanych narzędzi promocji
Identyfikacja zmian w otoczeniu LSR i czynników zakłócających, celem podjęcia działań zaradczych – wdrażanie LSR	Analiza danych GUS, dokumentacja własna Stowarzyszenia Dolina Pilicy, ankiety, wywiady E1, EX	Efektywność, trafność i trwałość aktywizacji lokalnej społeczności

Wykaz wykorzystanej literatury

1. Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (aktualizacja, maj 2023 r.).
2. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizyjowej (Dz. Urz. UE L 231 z 30.06.2021, str. 159-706).
3. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2022 r. poz. 943; z 2023 r. poz. 412), zwanej dalej „ustawą RLKS”.
4. Ustawa z dnia 8 kwietnia 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 (Dz. U. z 2023 poz. 412).
5. Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2020 r. poz. 2261 z późn. zm.).
6. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2022 poz. 690, z późn. zm.).
7. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030.
8. Projekt wytycznych szczegółowych dotyczących udzielania wsparcia finansowego w ramach PS WPR dla interwencji I.13.1 LEADER w zakresie komponentu Wdrażanie LSR.
9. Projekt wytycznych szczegółowych dotyczących udzielania wsparcia finansowego w ramach PS WPR dla interwencji I.13.1 LEADER w zakresie komponentu Zarządzanie LSR.
10. PORADNIK DLA LOKALNYCH GRUP DZIAŁANIA W ZAKRESIE OPRACOWANIA LOKALNYCH STRATEGII ROZWOJU NA LATA 2014-2020, Materiał zredagowany w Departamencie Rozwoju Obszarów Wiejskich Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi na podstawie wyników prac Zespołu Roboczego ds. Opracowania Zakresu Lokalnych Strategii Rozwoju przy Grupie tematycznej ds. Podejścia Leader, Wydanie III uzupełnione i zaktualizowane, Warszawa 2015.
11. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030.
12. Statut, przyjęty Uchwałą Walnego Zebrania Członków dnia 07.12.2022 r.
13. Regulamin Rady, przyjęty Uchwałą Walnego Zebrania Członków dnia ~~07.12.2022 r.~~ 25.02.2025 r.
14. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl>.
15. Strona internetowa Geoportalu Krajowego, <https://www.geoportal.gov.pl>.
16. Strona internetowa Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody, <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>.
17. Strona internetowa Stowarzyszenia Dolina Pilicy www.dolinapilicy.pl.
18. Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030.
19. Strategia Rozwoju Powiatu Piotrkowskiego na lata 2021-2030.
20. Strategia rozwoju powiatu opoczyńskiego 2030.
21. STRATEGIA ROZWOJU GMINY CZERNIEWICE NA LATA 2021-2030.
22. STRATEGIA ROZWOJU GMINY DRZEWICA 2030.
23. STRATEGIA ROZWOJU GMINY INOWŁÓDZ 2021-2030.
24. STRATEGIA ROZWOJU GMINY OPOCZNO 2030.
25. Strategia Rozwoju Gminy Poświętne na lata 2022-2030.
26. STRATEGIA ROZWOJU MIASTA I GMINY PRZEDBÓRZ NA LATA 2015-2023.
27. STRATEGIA ROZWOJU GMINY SULEJÓW NA LATA 2021-2030.
28. STRATEGIA ROZWOJU GMINY SŁAWNO 2030.
29. Strategia Rozwoju Gminy Tomaszów Mazowiecki 2030.
30. Strategia Rozwoju Gminy Wielgomłyny na lata 2015–2023.
31. STRATEGIA ROZWOJU GMINY WOLBÓRZ NA LATA 2022-2030.

Załączniki do LSR

Formularz 1: Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach celu	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
2 337 490	C.1 Poprawa jakości życia na obszarze LSR, zwiększenie włączenia społecznego oraz aktywizacja		
1 799 998	P.1.1 Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej oraz poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności	osoby fizyczne, osoby prawne, grupy nieformalne, jednostki sektora finansów publicznych, seniorzy, ludzie młodzi do 25 roku życia, grupy osób w niekorzystnej sytuacji, turyści	konkurs, projekt grantowy
177 780	P.1.2 Aktywizowanie mieszkańców poprzez organizacje i wspieranie inicjatyw	osoby fizyczne, osoby prawne, grupy nieformalne	konkurs (w tym operacja własna), projekt grantowy, animacja
240 000	P.1.3 Inicjatywy integrujące i animujące ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji	osoby prawne, osoby młode do 25 roku życia, seniorzy, grupy osób w niekorzystnej sytuacji	projekt grantowy, animacja
8 602	P.1.4 Budowa oddolnych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich (Smart Village)	osoby fizyczne, osoby prawne, jednostki sektora finansów publicznych, grupy nieformalne	projekt grantowy, animacja
111 110	P.1.5 Wspieranie inicjatyw partnerskich	osoby fizyczne, osoby prawne, grupy nieformalne, turyści	konkurs, animacja
1 162 510	C.2 Zwiększenie dostępu do usług komercyjnych oraz oferty związanej z gospodarką doświadczeń		
925 951	P.2.1. Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w sferze komercyjnych usług	osoby fizyczne, osoby prawne, seniorzy, ludzie młodzi do 25 roku życia, grupy osób w niekorzystnej sytuacji, turyści	konkurs, animacja
236 559	P.2.2. Innowacyjna oferta gospodarki doświadczeń oraz oferta spędzania czasu wolnego	osoby fizyczne, osoby prawne, seniorzy, ludzie młodzi do 25 roku życia, grupy osób w niekorzystnej sytuacji, turyści	konkurs, animacja

Formularz 2: Plan działania

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	
C.1.	Poprawa jakości życia na obszarze LSR, zwiększenie włączenia społecznego oraz aktywizacja													
Przedsięwzięcie P. 1.1	1.1.1. Liczba utworzonych / dostosowanych / doposażonych obiektów ogólnodostępnej infrastruktury publicznej			8	53,33%	7	100,00%							PS WPR
	1.1.2. Liczba utworzonych / dostosowanych / doposażonych obiektów ogólnodostępnej infrastruktury publicznej służących włączeniu społecznemu seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji			7	46,67%	8	100,00%							
	1.1.3. Liczba doposażonych podmiotów w celu zwiększenia dostępu do usług dla lokalnych społeczności					10	22,22%	15	55,56%	20	100,00%			
	Wskaźnik rezultatu W.1.1(1) Odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR			750	26,32%	1050	63,16%	450	78,95%	600	100,00%			PS WPR
Przedsięwzięcie P.1.2	1.2.1. Liczba podjętych inicjatyw			6	30,00%	6	60,00%	8	100,00%					PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.1.2(1) Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami.			120	30,00%	120	60,00%	160	100,00%					PS WPR

Przedsięwzięcie P.1.3	1.3.1. Liczba wydarzeń integrujących i animujących ludzi młodych* oraz osoby w niekorzystnej sytuacji**		10	50,00%			10	100,00%						PS WPR
	1.3.2. Liczba wydarzeń w zakresie włączenia społecznego, cyfrowego seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji		10	50,00%					10	100,00%				
Wskaźnik rezultatu W.1.3(1) Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego			400	50,00%			200	75,00%	200	100,00%				PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.3(2) Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami.			200	50,00%			100	75,00%	100	100,00%				PS WPR
Przedsięwzięcie P.1.4	1.4.1. Liczba podmiotów przygotowujących koncepcje Smart Village		10	50,00%	10	100,00%								PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.4(1) Liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi			5	50,00%	5	100,00%								PS WPR
Przedsięwzięcie P.1.5	1.5.1. Liczba projektów partnerskich ukierunkowanych na aktywizację mieszkańców i poznanie dobrych praktyk						1	50,00%	1	100,00%				PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.5(1) Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego							20	50,00%	20	100,00%				PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.5(2) Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami.							20	50,00%	20	100,00%				PS WPR
C.2.	Zwiększenie dostępu do usług komercyjnych oraz oferty związanej z gospodarką doświadczeń													

Przedsięwzięcie P. 2.1	2.1.1. Liczba operacji polegających na utworzeniu bądź rozwoju przedsiębiorstwa					21	100,00%							PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.2.1(1) Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach WPR					18	100,00%							PS WPR
Przedsięwzięcie P. 2.2	2.2.1. Liczba operacji polegających na rozwoju gospodarstw agroturystycznych z gospodarką doświadczeń					1	100,00%							PS WPR
	2.2.2. Liczba operacji polegających na utworzeniu zagród edukacyjnych z gospodarką doświadczeń					2	100,00%							
	2.2.3. Liczba operacji w partnerstwie ukierunkowanych na rozwój oferty spędzania czasu wolnego								+	100,00%				
	Wskaźnik rezultatu W.2.2(1) Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach WPR	-	-	-	-	-	-	+	100,00%	-	-	-	-	PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.2.2(2) Liczba przedsiębiorstw rolnych w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR					3	100,00%							PS WPR

Formularz 3: Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	3 500 000	0	0	3 500 000
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	662 500	0	0	662 500
Razem	4 162 500	0	0	4 162 500
<p>* Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW. ** W wierszu odpowiadającym danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0”.</p>				

Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR

fundusz	środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFRR OW	0	0	996 894	28,48	1 443 833	41,25	2 900 128	82,86	3 269 748	93,42	3 500 000	100	3 500 000	100
EFS+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
EFRR	0	0	0		0	0	0		0	0	0	0	0	0
RAZE M	0	0	996 894	28,48	1 443 833	41,25	2 900 128	82,86	3 269 748	93,42	3 500 000	100	3 500 000	100